

SMO SITI, KO SE NAJEMO?

Podatki in razmišljanja o strukturi prehrane
v Jugoslaviji

OD NASEGA BEOGRAJSKEGA DOPISNIKA

Predstavljal se je in povedal, da kot povprečni, statistični Jugoslovčan, poje na leto preko 200 kg žitaric, 27 kilogramov mesa, kilogram rib, okoli 3 kilograme jajc in popije okoli 75 litrov mleka.

V vsej svoji povprečnosti najbrž niti ne ve, kaj vsi ti kilogrami njegove hrane pripovedujejo in dokazujejo drugim statistikam.

Ne zaveda se, da so ga ti in še nekateri njegovi povprečni podatki uvrstili na sam vrh — pa tudi na samo dno lestvice, ki v evropskem merilu ponuja zaokroženo podobo o prehranjevanju in nahranjenosti posameznih narodov, posameznih držav.

Povprečen Jugoslovčan je postal evropski rekorder v količini kalorij, ki jih vsak dan, vsako leto vsebuje njegova hrana, hkrati pa se je znašel tako rekoč na zadnjem mestu v tabelah, ki prikazujejo, kdo v Evropi poje največ hrane, ki ji zelo primanjkuje živalskih beljakovin in drugih hranljivih sestavin.

Hrana povprečnega Jugoslavana vsebuje vsak dan 3100 kalorij, toda kar 60 odstotkov teh kalorij da kruh in le 10 odstotkov meso in ribe, 2 odstotka jajca in 8 odstotkov sladkor in med.

Mnogi ta podatek zaokrožajo in se upravičeno sprašujejo: ali se takrat, ko jemo, resnično tudi hranimo?

Mnogi avtoritativno trde, da se veliko Jugoslovčanov nepravilno hrani.

Standard in prehrana

Ta ugotovitev pa že vzbuja različne komentarje, spodbuja iskanje vzrokov za takšno stanje, pa tudi nezadovoljstvo, češ: »Saj ni tako, ko pa nam široki svet priznava, koliko damo na hrano, in nas prepričuje, da smo gurmani, da je naša jed tako obilna, tako mastna...«. Naj si se tako prizadeva in želi drugače, tudi ta užajenost pravzaprav samo potrjuje, da s prehrano pri nas nasploh, gledano z načelniki statistike in strokovnjakov, nekaj ni v redu.

Vsekakor je res, da je način in oblika prehranjevanja v veliki meri odvisna od naših materialnih zmoglosti, od naše življenjske ravni. Resnično stanje v tem pogledu pravzaprav najzgovorneje ilustrira podatek, da pri nas še vedno skoro polovico mesečnih osebnih dohodkov porabimo za nakup hrane, medtem ko drugod, v razvitejših deželah, odpade na hrano vsega ena tretjina osebnih dohodkov.

Podatek, da porabimo letno na enega prebivalca več kot 200 kg žitaric (medtem ko porabijo v glavnem povsod drugod vsega 100 kg) brez dvoma lahko govori o določeni konservativnosti in zaostalosti v načini prehranjevanja.

nu naše prehrane, vsekakor pa je tudi odraz realnega ekonomskega položaja določene števila prebivalcev, ki jim je kruh s svojo ceno še vedno — če nam je to všeč ali ne — eno od poglavitnih in najbolj stalnih hranil.

Vendar pa strokovnjaki vidijo resen problem tudi v navadah, ki spremljajo naše prehranjevanje. Tudi za ta denar, ki ga zdaj porabimo za hrano, bi bila lahko prehrana mnogo bolj raznovrstna, brez čisto tako izrazite enoličnosti, brez tako velikih sezonskih vzponov in padcev njene kvalitete. Značilno je, da je nekaj mesecev hrana prepolna vitamina C, nato pa so mesece in mesece mnogi obroki skoro brez tega pomembnega vitamina.

Nekateri najbrž povsem upravičeno opozarjajo na našo neiznajdljivost, če že ne kar brezbržnost. Hkrati ko tožimo, da v naši prehrani primanjkuje beljakovin, ko govorimo, da je to pač tudi posledica naše materialne zaostalosti in naših realnih zmoglosti, pa smo povsem pozabili na — sojo. Na tisto sojo, ki jo kakor vedo povedati strokovnjaki, povsod po svetu na veliko uporabljajo kot nadomestilo za sestavine, ki jih primanjkuje v vsakodnevni prehrani. Trdijo, da je lahko prehrabeni proizvod, kombiniran s sojo, tudi desetkrat cenejši od mesa, čeprav vsebuje vse potrebne hranljive sestavine mesa. Zaradi tega in ostalega nekateri že 19 let govore o tovarni, ki bi pri nas proizvajala sojino moko, toda takšne tovarne še vedno nimamo.

Pozimi najbolj izdatno

Na večini kmečkih področjih je hrana po podedovanih pravih najbolj izdatna prav pozimi, v času, ko kmet nima nobenih težjih opravkov, in zelo lahka v času najbolj težkih spomladanskih, poletnih in jesenskih del na poljih.

Seveda je treba upoštevati, da gre tudi znotraj Jugoslavije za velike razlike med posameznimi področji, tako po obsegu in

se bolj po strukturi prehranjevanja. Za Jugoslavijo v celoti pa drži povprečni podatek, da struktura naše prehrane še vedno zaostaja za prehrano v drugih enakih ali pa razvitejših deželah. Primanjkuje ji predvsem beljakovin živalskega porekla, izredno majhen je delež mleka in kvalitetnejših prehrabnih proizvodov.

Mnogi menijo, da se bo sele ob koncu sedanjega srednjeročnega plana, torej leta 1970, začel proces hitrejših sprememb v strukturi naše prehrane. Predvideno je, da se bo takrat letna poraba žitaric v zrnu zmanjšala od sedanjega povprečja 245 kg na prebivalca na 220 kg. Poraba mesa in rib naj bi se povečala od 28 kg predlanskim na 37 do 39 kg, sladkorja od 21 kg na 26 do 28 kg, zelenjave in sadja od 190 na 240 do 250 kg in masti od 13 kg v letu 1965 na 15 do 16 kg na prebivalca v letu 1970.

Zdaj je proizvodnja mleka pri nas relativno majhna, nekateri, ki se ukvarjajo s problematiko prehrane, pa trde, da je naravnost katastrofalna. Kakorkoli že: leta 1959 je vsak Jugoslovčan popil povprečno 91 litrov mleka, predlanskim pa samo 75 litrov.

Vsak Jugoslovčan porabi v povprečju letno 80 jajc, v skupni količini zaužitega mesa pa odpade največji delež na svinjsko meso (44 odstotkov vsega mesa) in na govedje meso (27,7 odstotka). Na perutnino odpade v celotni porabi mesa še vedno kar 11,5 odstotka, čeprav se je v zadnjih letih

MILAN MAVER: PRISEBNOST NE ZAPUSTI SLOVENCA

»Zakaj pa ste vsi zoper njega?«
»Zato, ker je ravno na tleh.«

industrijska proizvodnja piščancev skokovito povečala: od leta 1960, ko je znašala 67.000 ton je predlanskim narasla na 84.000 ton, lani pa se je povečala še za nadaljnjih nekaj ton.

Plecati Gorenjci

Način prehrane in pogosta podhranjenost močno vplivata na razvitost in sposobnost ljudi. Zanimivi so podatki Jugoslovanske ljudske armade o razlikah v fizični razvitosti 18-letnih fantov. Te razlike med drugim namreč izhajajo tudi iz slabega ali nepravilnega načina prehranjevanja. Podatki so iz leta 1962 in kažejo, da so bili takrat najvišji mladinci iz okraja Split (175,07 cm) in najnižji iz okraja Ohrid (164,73 cm); najtežji so bili mladinci z goriškega okraja (64,85 kg) in najlažji iz ohridskega okraja (55,03 kg). Največji prsni obseg so imeli mladinci iz okraja Kranj (88,96 cm), najmanjši pa spet mladinci iz Ohrida (80,48 cm).

Po nekaterih mednarodnih metodah, ki so jih uporabili za ocenjevanje prehranjevanosti, so bili najboljše prehranjeni mladinci iz okraja Gorica, najslabše pa mladinci iz okraja Brčko. Najbolj so bili razviti mladinci iz okraja Kranj, najslabše pa mladinci iz okraja Požarevac. Najslabše prehranjeni in razviti pa so bili na splošno mladinci z vasi.

Nedeljivo povezan krog

Podpredsednik jugoslovanskega društva za izboljšanje prehrane prof. S. Korac je pred nedavnim izjavil, da pogosto govori, kako bomo s povečanjem produktivnosti povečali standard in tako zagotovili tudi boljše prehrano. »Celotno stvar pa je treba postaviti tudi nekoliko drugače: zavedati se je treba, da je zlasti tudi z dobro in pravilno prehrano mogoče povečati produktivnost dela. To je, po njegovem mnenju, nedeljivo povezan krog.

Statistika v beograjski tovarni »Franjo Kluz« res da jasno kaže, da se je po uvedbi brezplačnega toplega obroka za vse zaposlene število boleznih in izostankov z dela zmanjšalo od 11 na 4 odstotke. Stevilni delavci, ki zdaj dobivajo v tovarni topli obrok hrane, izjavljajo, da prej sploh niso zajtrkovali. Seveda pa mora biti takšen tovarniški obrok skrbno in premišljeno sestavljen, da se ne bi zgodilo tako kot npr. v beograjski klavnicni: tam so se čudili in čudili, zakaj po njihovi izdatni malici vedno upadajo fizične sposobnosti in delovni refleksi — dokler jim ni padlo na pamet, da so vsega tega krivi le preveliki kosi »pravog« mesa, ki so jih delavci vsakic pospravili za malico. Po takšni pojedini pa je razumljivo vsakemu bolj dišala postelja — ali pa vsaj posedenje — kot pa delo...

JAK KOPRIVC

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine:

ALEKSANDER JAVORNIK:
SLOVENSKO PODZEMLJE
Geološke raziskave v naši republici

FRANC SETINC:
DIALOG O ZVEZI
KOMUNISTOV
Zagrebski simpozij

PORTRET TEDNA:
»MADAME MAO«

DRUGI O NAS:
NEGATIVNO IN POZITIVNO
»Frankfurter Allgemeine«

BOŽIDAR PAHOR:
CATHY NI NAŠLA DOMA
Revščina v Britaniji

ART BUCHWALD:
PREDSEDNIKOV PORTRET

BOGDAN POGAČNIK:
AVSTRIJA, ADIJO
(IN DOBER DAN)
Dunajski vtisi

VESNA BLOND:
JAMES BOND
»Mili, krvoločni, elegantni«

ANTON INGOLIC:
GIMNAZIJSKA KONFERENCA
Odlomek iz romana

BERNARDA RAKOVEC:
POGLED ZA KULISE NEKEGA
POKLICA
Gospodinske pomočnice

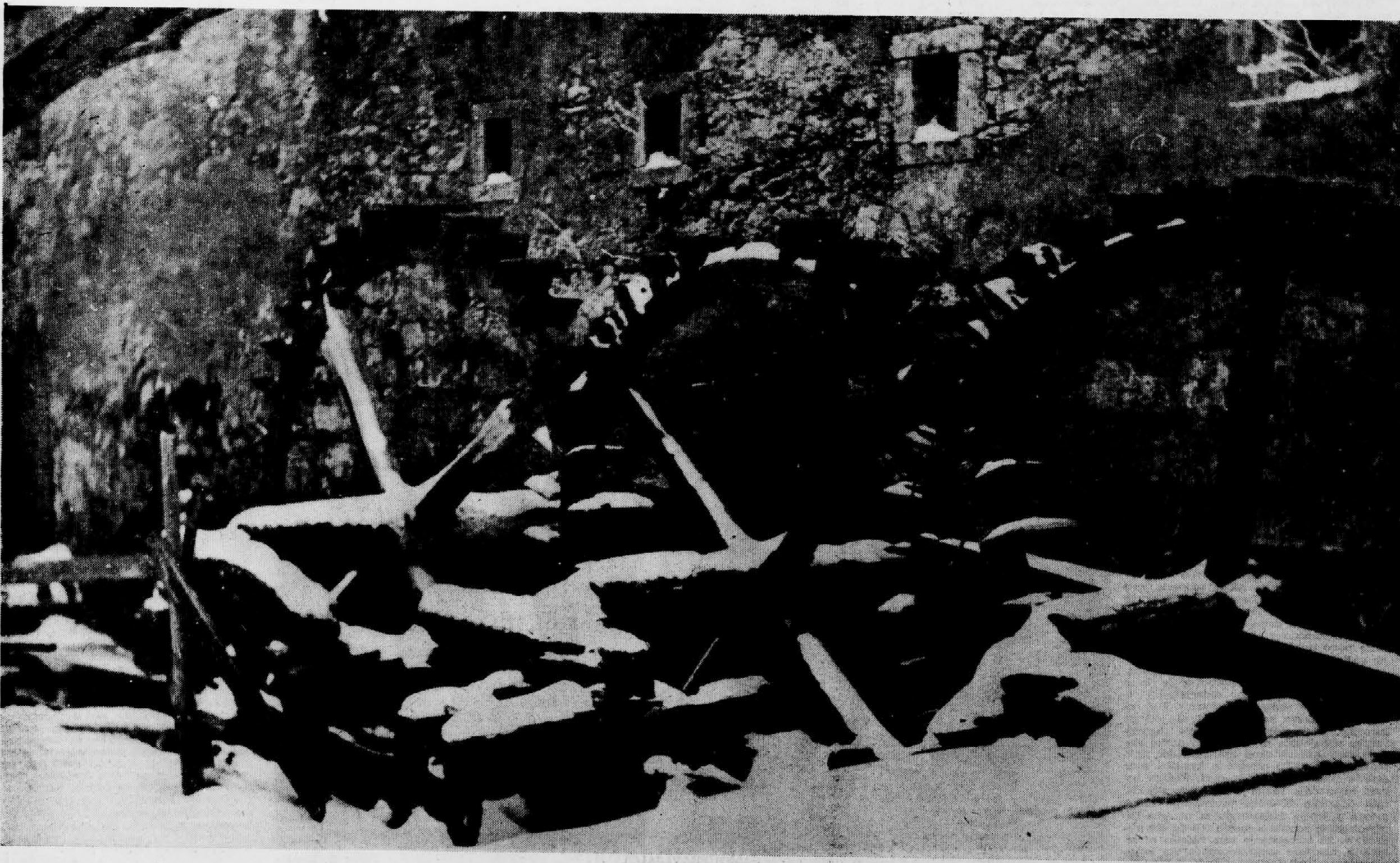
IZDAJALSKI »Y«
Metoda za ugotavljanje očetovstva

NIKO ISAJEVIC:
KURENTI PRIHAJAJO
Reportaža iz Ptujja

DRAGO KRALJ:
NOČ V KRAVJEM BARI
Turizem po nizozemsko

IZLET TEDNA:
RUDNICA

ZGODOVINSKA UGANKA:
KDO JE TO?

RADO LIKON (POSTOJNA): MLINSKA KOLESA V SNEGU

(Namesto povabila mladinskim in drugim fotoamaterskim krožkom k s odelovanju v sobotni prilogi DELA)

Slovensko podzemlje

Samo tretjina naše republike je geološko raziskana

V srednjeročnem načrtu razvoja Slovenije do leta 1970 obravnavajo geološke raziskave le trije odstavi. V glavnem vsebujejo temeljne značilnosti sedanjega položaja na tem področju ter splošne smernice za geološke raziskave v planskem obdobju ter njihovo financiranje.

Seveda pa bi bilo v zvezi s tem napak sklepate, da je to področje v načrtu zapostavljeno. Težišče nalog prehaja namreč tudi na tem, za razvoj gospodarstva zelo pomembnem področju na zainteresirane gospodarske organizacije, tako da skupnost financira samo še splošne raziskave rudnih ležišč, medtem ko podrobnejše raziskave, razen pri uranu, prevzamejo gospodarske organizacije same. Tako je predvideno, da bo republika letos prispevala za financiranje geoloških raziskav še okoli 315 milijonov starih dinarjev, zveza pa 205 milijonov, in sicer za nadaljevanje podrobnejših raziskav uranovih ležišč. H gornjim zneskom bo prišlo še okoli 500 milijonov din, ki jih bodo prispevali razni interesenti iz vrst gospodarskih organizacij za raziskave iz republiških in zveznih sredstev. Geološki zavod SR Slovenije pa bo letos po svojem načrtu za neposredne interese, to je predvsem gospodarske organizacije, opravil za milijardo 100 milijonov starih dinarjev raziskav.

Glede na splošno gospodarsko razvitanost Slovenije bi pričakovali, da je naša republika tudi geološko zelo raziskana. A ni.

Srednjeročni načrt vsebuje doslej malo znano ugotovitev, da je raziskana sele približno tretjina ozemlja, ki ga bi bilo glede na runde pojave treba raziskati. Zaradi intenzivnega gospodarskega razvoja na območju celotne Jugoslavije imajo nekatera naša velika, zlasti metalurška podjetja že danes težave pri dobavi surovin iz drugih republik, ne glede na to, da jim transportni stroški za rudo ali razne koncentrate močno podražajo njihovo proizvodnjo. Celjski cinkarni manjka na primer zaradi povečanih zmogljivosti letno približno 70 tisoč ton cinkovega koncentrata in 100.000 ton pirtovega koncentrata. Mežici pa 15.000 ton svinečevega koncentrata. Nekaterim gospodarskim organizacijam so že dotedanje raziskave omogočile, da so se lahko bolj smelo lotile načrtovanja svojega razvoja, ker so nakazale nekatera nova rudišča, ki obetajo, da bo njihovo izkoriščanje rentabilno. To velja predvsem za rudišča živega srebra, svinečne, cinkove rude in urana. Prvotno pa so bili pomembnejši uspehi doseženi na področju raziskav naših termalnih vrelcev. Celotni stroški geoloških raziskav se v razmerju približno 1 proti 4 delijo na skupnost in gospodarske organizacije.

Novo rudišče živega srebra

O našem idrijskem rudniku smo spriču hudo ekstenzivnega izkoriščanja pod italijanskimi gospodarji že pred leti slišali dokaj nrogledne napovedi: da namreč zaloge rude pohajajo. Ugotovitev o uravnavanju bivših gospodarjev sicer drži, drži pa tudi, da Italijani praktično niso nič vlagali v raziskave. Spriču po vojni že opravljenih raziskav in raziskav, ki jih sedaj izvaja idrijski rudnik, pa so se perspektive temeljito zboljšale.

Približno kilometer in pol od Idrije, pri Lubevcu, so odkrili rudišče živega srebra s perspektivnimi rezervami rude, ki bo podrobno raziskano do konca leta 1967.

Drugo obetajoče področje se razteza proti Logatcu oziroma Rovtarnu, kjer so geologi napravili zelo bogato vrtno.

Zanimivo je tudi rudišče Kanomla v smeri proti Cerknemu, severozahodno od Idrije.

Pri Podljubelju nad Tržičem je star opuščen rudnik živega srebra. Rudišče se razteza v dolžini 30 km in sega pod Koroško na avstrijsko stran. Tudi tukaj geološki zavod raziskuje. Napravil je dve pozitivni vrtni izven pasu starega rudišča. Tudi raziskave pri Sv. Ani sofinancira Idrija.

Na svetovnih borzah se cena živega srebra zelo dobro drži in ker Idrija večino svoje proizvodnje izvozi, so seveda njena prizadevanja, da bi odkrila nova rudišča, upravičena in razumljiva. Idrijski rudnik vlagaja za raziskave okoli 700 milijonov starih dinarjev letno.

Svinec in cink sta drugi perspektivni kovini za naše gospodarstvo, posebno še glede na povečane zmogljivosti celjske cinkarne in mežiškega rudnika, ki se usmerja tudi v predelavo svineca.

Geološki zavod je za potrebe mežiškega rudnika doslej raziskoval v neposredni okolici Mežice same. Odkril je dve rudišči:

Mučevu pod Uršljo goro, ki ga bodo kmalu začeli izkoriščati, in rudišče Topla, približno 4 km zahodno od Mežice, ki ga podrobno raziskujejo. Mežiški rudnik vlagaja za geološke raziskave okoli 600 milijonov dinarjev letno.

Svinec in cink v celjski kotlini

Nekaj novih rudišč svineca in cinka so v zadnjem času odkrili tudi v celjski kotlini. Spodbudne indikacije za ležišča teh rud so v Puharjih pri Sošanju, kjer je bil nekoč že majhen rudnik. Prav tako pa tudi v Zavrhu pri Zalcu, kjer so izvirali dve pozitivni vrtni, ki obetata ležišča svineca, cinka in pirita. Na omenjenem območju nameravajo nadaljevati raziskave še na nekaterih drugih krajih. Za celjsko cinkarno bi bilo izkoriščanje omenjenih rudišč zaradi njihove neposredne bližine seveda naravnost idealno.

Pod Mangartom ležajo tudi osnovne raziskave glede rudišč svineca kot podaljška rabeljskega rudnika.

Če bi hotela cinkarna pokriti svoje potrebe po 70.000 tonah cinkovega koncentrata, bi za izkoriščanje prišlo v poštev le rudišče, ki bi omogočilo pridobivanje 400.000 ton rude letno, se pravi, ki bi imelo 6 milijonov ton ali za 15 let rezerv. Raziskave do začetka proizvodnje pa bi za tako rudišče stale okoli 6 milijard dinarjev. Na geološkem zavodu so mnenja, da bo treba z omejenega območja razširiti raziskave proti Bohorju, Sevnici in Kozjanskemu ter nato naprej proti Mokronogu. To območje je namreč zelo slabo geološko raziskano.

Baker in uran

Zanimivo je, da imamo v Sloveniji od barvnih kovin tudi nahajališče bakra, in sicer je to opuščen italijanski rudnik Škofje pri Cerknem. Pri raziskavah tega rudišča finančno sodelujejo mariborska livarna, prav tako pa je tudi kombinat Bor prispeval okoli 60 milijonov in nekaj tudi rudnik Idrija. Omenjeno rudišče bi prišlo v poštev za izkoriščanje, če bi ruda vsebovala vsaj 1,5 odstotka bakra. Doslej so odkrili rudo s povprečno vsebnostjo 0,5 odstotka bakra, le v posameznih delih se vzgane na 1,2 odstotka. Dokončno vrednost omenjenega rudišča bodo pokazala šele rudarska dela, ki jih geološki zavod že izvaja.

Za nadaljevanje del pri raziskavah uranovih ležišč na Zirovskem vrhu je letos predvidenih 400 milijonov dinarjev, od česar naj bi dala zveza 200 milijonov. Tod nadaljuje raziskave zvezni zavod za jedrske surovine. V to najperspektivnejše jugoslovansko nahajališče urana je bilo doslej vloženo za raziskave okoli milijardo 900 milijonov dinarjev. Po obsegu in kvaliteti rude sodi v svetovnem merilu med srednje bogata in srednje velika rudišča. Po dosedanjih odkritjih bi letna proizvodnja urana s tega področja zadostovala za potrebe štirih do petih central z močjo 300 do 400 megavatov. Za izkoriščanje tega rudišča se zanimajo nekatere elektrogospodarske organizacije, pa tudi idrijski rudnik. Seveda pa

bi bilo treba pregledati v zvezi s tem predvsem možnosti izvoza, ker bi za domače potrebe prišel v poštev le manjši del te proizvodnje.

Nafto iščejo v Spodnji Idriji

Od drugih rudarskih raziskav na območju Slovenije so zanimive še raziskave naftnih ležišč, ki jih financira zagrebška INA. Pri Spodnji Idriji se pripravljajo na vrtnje 5000 metrov globoke vrtnice, ki naj bi pokazala predvsem strukturo geoloških plasti, ker sodijo, da so tukaj splošni geološki pogoji na nafto ugodni.

Kar se tiče geoloških raziskav v naših premogovnikih ni pričakovati, da bi z njimi odkrili kakšna pomembna nova ležišča premoga. Z raziskavami na tem področju, kot npr. v Velenju, hočejo predvsem doseči, da bi glede na splošne gospodarske možnosti za porabo premoga povečali ekonomičnost njegove proizvodnje.

Dosedanja prizadevanja, da bi v Sloveniji odkrili rudišča železne rude in boksita, niso dala zadovoljivih ekonomskih rezultatov.

Seveda bo pa treba spričo potreb, ki jih ima naša črna in barvna metalurgija, s temi prizadevanji nadaljevati. Ugodnejši pa so uspehi, ki so bili doseženi pri odkrivanju nahajališč nekovin. V Tuhinjski dolini so bile npr. odkrite pomembne rezerve kaolina, ki ga uporablja naša papirna industrija.

V Savinjski dolini pri Zalcu so zaloge bentonita, ki ga med drugim uporabljajo za izplake pri globinskem vrtnanju, prav tam so tudi zaloge tufov (strujen vulkanskega pepela), ki jih uporablja cementna industrija. Uspešno so bile tudi raziskave nahajališč raznih vrst kremenčevega peska na Dolenjskem, v Prekmurju in pri Moravčah za potrebe steklarske industrije in livarstva.

Železarne financirajo npr. tudi geološke raziskave dolomitov, ki jih potrebujejo za izdelavo ognjevarne sinterdolomitne opeke.

Termalna voda

Geološke raziskave skoro vseh naših termalnih vrelcev so dale pozitivne rezultate glede količine vode in njene zdravilne vrednosti, kar velja še zlasti za Radence, Rogaško Slatino, Laško, Dobrno in Čateške Toplice. V zadnjem času raziskujejo v tej smeri tudi na Bledu.

Zanimanje, ki ga kažejo gospodarske organizacije, predvsem še tiste s področja metalurgije za geološke raziskave, ki so za njihov razvoj pomembne, je vsekakor razveseljivo. To je pozitiven odsev reforme, ki je naši bazični industriji pustila več sredstev, da laže diha, na drugi strani pa tudi odsev zaostrenih pogojev poslovanja, v katerih je hudo pomembno, kakšne so ekonomske možnosti za preskrbo s surovinami, pri čemer igrajo pomembno vlogo zlasti transportni stroški.

Prizadevanja, da bi odkrili nove rezerve raznih mineralnih surovin, zato ne izvirajo iz kakih avtarktnih težav — saj mora biti za izkoriščanje posameznih odkritih rudišč odločilen ekonomski račun.

ALEKSANDER JAVORNIK

Dialog o Zvezi komunistov

V Zagrebu je bilo znanstveno posvetovanje o ZK v razmerah družbenega samoupravljanja

Enačba: socializem – samoupravljanje. Kaj pa tam, kjer nimajo samoupravljanja? Sta etatizem in socializem ločena procesa ali se birokratski etatizem preoblikuje v socializem? Kakšno mesto ima Zveza komunistov v sistemu samoupravljanja: je njegova gonilna sila, sestavni del ali se postavlja do njega v primerni kritični razdalji, da bi ga kot moralno-politična sila varovala pred nevarnostmi stihije? Kakšna naj bo socialna sestava Zveze komunistov? Ali res diktatura proletariata prerašča v neposredno družbeno hegemonijo (voditeljstvo) delavskega razreda? Je demokratični centralizem kot organizacijsko načelo Zveze komunistov res nezdržljiv s samoupravljanjem? Kako razrešiti spopad dveh težav – tehokratske oligarhije in samoupravljanja? Kakšna naj bo Zveza komunistov: Organizacija discipliniranih istomišljenikov ali svobodnih ustvarjalnih osebnosti, ali demokratičnega dialoga, ki daje najbolj ugodne rešitve? In tako dalje.

Panorama problemov, zelo različni pogledi, in isti predmet razprave — Zveza komunistov v razmerah družbenega samoupravljanja. Pokazalo se je, da je tema skoraj neizbrana. Zanimanje zanjo je veliko tudi med družboslovci, filozofi, sociologi, politologi, pravniki in drugimi znanstveniki. Zagrebško znanstveno posvetovanje, katerega organizator je bila fakulteta političnih znanosti, je najljepši dokaz za to. Najsi so bila izhodišča referentov in referentov na simpoziju še tako različna, zares ali samo na videz nasprotujoča si, večina sodelujočih je prihajala k problemom iskreno. Politčne znanosti so tako dobile s simpozijem še večjo veljavo, še eno potrditev.

A odkrila je tudi vrzeli: včasih pomankanje dovolj trdnih teoretičnih izhodišč, še vedrat odstopnost empiričnega gradiva, znanstveno raziskanih dejstev.

Dognanja in odkritja znanosti — je zapisal Marx — to je materialni svet, prenesen in predelan v človekovi glavi.

Je dilema res epohalna?

Dr. Svetozar Stojanović (Filozofska fakulteta Beograd) je razburkal polemično razpravo, ko je postavil svojo »epohalno« dilema — socializem ali etatizem?

Polemika, ki jo bom moral pomenovati in močno skrajšati, je potekala nekako takole: Dr. Svetozar Stojanović: Ali etatizem ali socializem? Etatizem ni nižja oblika socializma, to je nov razredni družbeno-ekonomski sistem, sistem, ki temelji na državnih lastnini in državnem upravljanju. Državni aparat je novi vladajoči razred. Delavski razred je podrejen, izkoriščen.

Socializem je sistem, ki temelji na družbeni lastnini in družbenem samoupravljanju. Zveza komunistov, ne KP, lahko ustvari socialistično, samoupravno družbo. Pri nas je samoupravljanje razvito manjko toliko, kolikor je KP prerasla v ZK.

Dr. Najdan Pašić (Inštitut družbenih znanosti Beograd): To je epohalna samozvest, ki je prezrla objektivna dejstva epohle, kateri pripada. Avtor dileme pozablja, da se etatistične težnje uveljavljajo v vseh tipih sodobne družbe. Etatistične oblike so zadnji poizkus kapitalizma, da ostane na pozorni, in prvi začetni koraki socializma. Zveza komunistov ne more biti antipod komunistični partiji, iz katere je nastala. Ako bi bilo samoupravljanje zares razvito samo toliko, kolikor je KP prerasla v ZK, bi to pomenilo, da samoupravljanje nima svoje logike razvoja.

Nikola Sekulić (član predsedstva CK ZKJ): Potemtakem je bil spopad leta 1948 le spopad dveh etatističnih držav? Po Stojanovičevi logiki je bilo obdobje revolucionarnega etatizma pri nas bolj skupek revolucionarnih ukrepov, ki so nosili v sebi dve možnosti: socializem ali etatizem?

Dr. Svetozar Stojanović: Tega nisem trdil. Revolucionarni etatizem pri nas je bil skupek revolucionarnih ukrepov, ki so nosili v sebi dve možnosti: socializem ali etatizem?

Dr. Svetozar Stojanović je ostal v manjšini. Večina ni sprejela njegove dileme, katere sklep bi bil, da so vse vzhodne socialistične države nov družbeno-ekonomski sistem, v katerem je državni aparat vladajoči razred. Po Stojanovičevi logiki o teh deželah ne bi mogli trditi niti tega, da so v njih vsaj začetne oblike socializma.

Etatizem je svetovni proces, ne plod komunistične partije je rekel v razpravi dr. Miroslav Pečuljić (član IK CK ZKJ). Etatizem ni poseben razredno-ekonomski sistem. S mo v obdobju, ko doživljamo preoblikovanje diktature proletariata v neposredno družbeno hegemonijo (voditeljstvo) delavskega razreda. Zveza komunistov postaja resnična kritično-ustvarjalna notranja sila sistema samoupravljanja — je v razpravi poudaril dr. Najdan Pašić.

Dr. Ante Flamengo (dekan zagrebške fakultete političnih znanosti): Glavna dimenzija, ki zaznamuje socializem, je samoupravljanje. Etatistično birokratski socializem je samo začetek socializma. Reforma, ki jo sedaj uresničujemo, je samo en vidik preoblikovanja etatistično birokratskega v samoupravni socializem.

Kakšna naj bo zveza komunistov?

Po dr. Flamengu se mora Zveza komunistov integrirati v samoupravni sistem, delovati mora v skladu z načeli samoupravne družbe. Ne le po svoji organizaciji, temveč tudi po načelih, metodah in stilu dela mora čim bolj ustrezati samoupravljanju kot družbenemu procesu.

Zveza komunistov se ne sme istovetiti ne s samoupravljanjem ne s političnim sistemom socialistične države, temveč mora biti do obeh v primerni kritični razdalji je rekel Nerkec Smalagić (Fakulteta političnih znanosti Sarajevo). To se pravi, da ima samostojno pozicijo, merilo in akcijo v odnosu do državne in samoupravne sistema, toda znotraj danega družbeno-ekonomskega in politično-pravnega sistema. Samoupravljanje nosi v sebi nevarnost selbičnosti posameznikov in posameznih kolektivov, vizio meščanske družbe, medtem ko politični sistem socialistične države se zmeraj ne rešen nevarnosti birokratizma.

Dr. Jože Gorjanc (Pravna fakulteta Ljubljana): Zveza komunistov deluje kot politični in globalna sila strukturnih sprememb od totalitarizma k demokratizmu v našem političnem sistemu.

Zarko Vidović (Fakulteta političnih znanosti Zagreb): Komunisti nikomur ne vsiljuje kot obveznost svojega obnašanja in svoje dejavnosti kakaj on in njegova zveza nista ne zakon ne oblast; celo moralni zakon nista.

Casim Sadiković (Fakulteta političnih znanosti Sarajevo): Zveza komunistov se mora pri uresničevanju svoje politične funkcije opirati na dejavnost zakonodajnih teles, ki bistveno označujejo našo socialistično skupnost. Zveza komunistov mora biti razširjeno, stabilizacijsko zakonodajno telo na vseh ravneh.

Ivan Babić (Fakulteta političnih znanosti Zagreb): Zveza komunistov Jugoslavije je še zmeraj preveč normativno-regulativna, a premalo resnična. Kot organizacija je bila ZKJ oblikovana še v obdobju pred samoupravljanjem, zato se mora šele preoblikovati v partijo samoupravljanja.

Zelo veliko so govorili o tem, kakšna mora biti sestava članstva Zveze komunistov. Dr. Ante Flamengo: ustreznosti mora strukturirati samoupravljanja.

Vinko Tržek (Viška šola za politične vede Ljubljana): močnejše mora biti zastopnik tisti del, ki predstavlja množičnega nosilca moderne proizvodnje.

Josip Cuzi (član Ustavnega sodišča Jugoslavije): ZK mora biti pretežno sestavljena iz tistih, ki težijo k dvigu množice proizvajalcev, ki bijejo bitko za preobrazbo družbe in za izenačenje kulturnega in materialnega položaja ljudi. In tako dalje.

Bogatiti teoretično kulturo v ZK

Dr. Ante Flamengo: V procesu preoblikovanja nižje v višjo fazo socializma je poglavitni poudarek na procesu premagovanja stihijnosti in vse bolj prevladujočega pomena zavestnega elementa. V takih razmerah teoretična vloga ZKJ ne le da ne upada, temveč, narobe, narašča.

Adolf Bibić (docent VSPV Ljubljana): Teoretično kulturo v ZK je nujno rehabilitirati. Kljub napredku v zadnjem času se zmeraj srečujemo primere zapostavljenosti teoretične kulture v Zvezi komunistov. Vzroki so globlji, kompleksni. Če ni bilo množičnega sodelovanja članstva pri oblikovanju globalne politike ZK, tudi ni moglo biti množične potrebe po teoretičnih spoznanjih! Mnoge dileme v ZK so zapirali v ožje skupine, kar je imelo za posledico ko-oretično in moralno pasivizacijo mnogih komunistov. Pogosto smo bili priča nestrpnim reakcijam na resnična, a neugodna vprašanja, umetnemu zaostrenju odnosa med inteligenco in politikos. Prodor empirične metodologije je začasnoma zmanjšal interes za teoretična vprašanja. Na zaostajanje teoretične kulture so vplivali tudi razni mednarodni pritiski na razprave pri nas.

FRANC SETINEC

SAMOUPRAVLJALCI

Foto: Z. Deniša

Portret tedna

Čiang Čing

Valovi »kulturne revolucije«, ki pluskajo ob ogromno državno zgradbo sedemsto milijonskega ljudstva in ji izpodjedajo temelje, so nepričakovano vrgli na površje žensko ime, kar je v kitajski politični zgodovini redkost.

V nejasnih, pogosto zmedenih poročilih, ki prihajajo iz Pekinga, vse pogosteje srečujemo ime Čiang Čing, žene predsednika kitajske komunistične partije Mao Ce Tunga. Ko je bila decembra lani imenovana za kulturnega svetovalca v kitajski ljudski armadi, je v otvoritvenem govoru razodela kitajskemu ljudstvu, da je predsednik republike Liu Šao Či revizionisti in »sovražnik« ljudstva; svoje retorično žveplo je zila tudi na načelnika politične uprave armade Hsiao Haja, moža, ki je pred dobrim letom v vojski začel proces, ki je pozneje prešel v kulturno revolucijo, in sam ministrski predsednik Ču En Laj je moral z javno izjavo gasiti ta požar, češ da njenih in njenega pomočnika Čan Po Tajja besed o Hsiao Haju niso prav razumeli.

Dne 24. januarja so se pojavili na pekinških zidovih lepaki z napisom: »Sežite živega Hsu Hsinang Čienala; mož je bil tri najst dni prej imenovan za načelnika oddelka za kulturno revolucijo v vojski. Tuji dopisniki v Pekingu trde, da manjka na tem lepaku samo podpis »madame Mao«, torej Čiang Čing, češ da je napad na armadnega vodjo kulturne revolucije navdihnila ona. In ko so otroci iz drugega zakona Liu Šao Čija v listu rdeče garde Hung Či pod naslovom »Zili duha objavili nizkoten napad na očeta, ki se po vsej pravici lahko kosa s tovrstno »literarno« zvrstjo, objavljeno v času najhujšega besnila stalinskih čistk v ZSSR, niso pozabili povedati, da so izpoved, ki jim je že dolgo ležala na srcu, objavili na nasvet gospe Čiang Čing ...

In že se šušlja v pekinških krogih, da dinamična dama, ki ji pravijo tudi »Pekinska tigrica«, pritiska na obrambnega ministra in drugega človeka sodobne Kitajske Lin Piaa, češ, da je v kulturni revoluciji preveč omlahljiv in da ne upa iti do konca, v tej zvezi napovedujejo konflikt med Maom in Lin Piaom, ker »obrambni minister ne želi, da bi kulturna revolucija razklala na dvoje tudi vojsko, katere šef je, kakor se je to zgodilo v vseh drugih strukturah Kitajske.

Kdo je dinamična žena, ki se je nenadoma kot siva eminenca pojavila v kitajski politični javnosti, kakšna je njena življenjska pot, kdaj je zablestela njena politična zvezda?

Čiang Čing, kar pomeni v prostem prevodu »Tista, ki je vstala iz Modre reke«, je tretja žena Mao Ce Tunga; preden si je našla ta psevdonim, ji je bilo ime Li Čing-jun, kar pomeni »Sinji oblak«. Rojena leta 1917 v Santungu in zelo revni družini je kot sedemnajstletno dekle odšla z doma; njeno nagajanje do plesa jo pripeljalo v Šanghaj, kjer se je udeleževala kot plesalka in pozneje kot filmska igralka, znana pod umetniškim imenom Lan Ping. Prvič je bila poročena z nekim nepomembnim igralcem, ki živi sedaj baje v Parizu, sin iz tega zakona pa je padel na Koreji.

V tridesetih letih se je začela zanimati za politiko; pridružila se je komunističnemu gibanju in 1933 (nekateri viri navajajo poznjšo letnico) je postala članica CK, med Dolgim pohodom se je seznanila z Mao Ce Tungom. Čigar prvo ženo je zverinsko ubila Čangkaškova policija, od druge pa se je ločil. Ko se je med njima spletla intimnejša vez, ji je Mao ponudil roko z besedami: »Nudim ti lahko samo pomanjkanje, napore in žrtve.« Prav takrat je Čiang

kajsek razpisal 5.000 ameriških dolarjev na njegovo glavo.

»Sinji oblak« je privolila; z možem je delila vse tegobe špartanskega življenja v tisočih votlinah rdeče republike v Jenanu in odistihmal je vedno stala v senci svojega dvajset let starejšega moža.

Ko je po zmagi revolucije Mao postal prvi človek Kitajske, je Čiang Čing zavestno ostala v ozadju; »sem samo senca svojega moža«, je rada poudarjala redkim obiskovalcem, ki so prodrli v družinski krog prve dame na Kitajskem. Toda obiskovalcem se je zdelo, da ima vendarle velik osebni vpliv na soproga; njej pripisujejo zaslugi za Maovo zmernost in pitju in kajenju, menda je vzbudila v predsedniku kitajske komunistične partije ljubezen za opero in glasbo sploh in ga je prepričala, da je plavanje in tekmovanje z mladimi koristno.

Njene javne nastope začeljo omenjati v drugi polovici lanskega leta; avgusta je na velikem javnem zborovanju imela uvodni nagovor; potem je izročila besedo obrambnemu ministru Lin Piaju; nekaj tednov pozneje so tisti »pekinologi«, ki s tisočinkami milimetrov natančnosti merijo pomembnost te ali one politične osebnosti, opazili, da se je v uradnem prevodu peljala v drugem avtomobilu, takoj za Mao Ce Tungom, in sicer v družbi premiera Ču En Laja in podpredsednika vlade Tao Čuja; decembra je postala svetovalka za kulturna vprašanja v armadi in pozneje, kot navajajo neki viri, namestnica poveljnika rdeče garde. Vsekakor drži, da je javno in za kulisami botrovala rojstvu tega nemirnega otroka »kulturne revolucije.

Dopisnik norveškega »Aftenposten« odkriva, tudi »osebno plat revolucionarne gorečnosti« prve dame na Kitajskem, katere naklonjenost zahodni glasbi se nekako ne ujema z njenimi »ultrarevolucionarnimi« govori rdečim gardistom. Trdi namreč, da se je »Tigrica iz Pekinga« z vso silovitostjo svojega temperamenta zagnala proti ženam drugih kitajskih voditeljev, ki so doslej uživala uradno priznanje javnosti, kakor da bi se hotela maščevati za dolgoletni status anonimne »senice svojega moža«. Njej pripisujejo govornice, ki so se razširile med pekinško elito, da ima žena predsednika republike Vang Kun Mei »nejasno preteklost«, da so njeni starši v direktnem sorodstvu s strogolavljeno dinastijo Mandžu, sojala pa da se je na katoliški univerzi. Senca dvoma je padla tudi na premierovo ženo Teng Jing Cao, prvoborko revolucije, ki ji sedaj vse pogosteje očitajo »kapitalistično preteklost« in njeno prizadevanje, da ustvari vzdušje za razumevanje med Kitajsko in Francijo. Čelo Sung Čing Ling, vdovo po prvem predsedniku kitajske republike Sun Jat Senu in predsednico zveze kitajskih ženi, je zajel vrtnec ted dnovnih spletk, radi česar se je »najspodobnejša« žena, kar jih je, poznala sodobna kitajska zgodovina» nenadoma znašla na dnu hierarhične lestvice.

Podoba prve dame na Kitajskem — ki je vsekakor neopoplna — zastavlja vsem, ki se zanimajo za težko razumljivo dogajanje v tej veliki deželi, samo po sebi umevno vprašanje: ali je »Tista, ki vstaja iz Modre reke« močna ženska figura sodobne kitajske politične zgodovine ali pa samo zvezda enodnevnic, ki je trenutno zažlesta na nebu, prekritem s črnimi in nič dobrega obetajočimi oblaki vsestranske zmede in razsula? Ker pa je Kitajska dežela, v kateri štejejo časi s tisočletji, čeravno včasih pokeže nestrpnost in hoče delo desetletij opraviiti v enem samem mesecu, se tudi z odgovorom na tako zastavljeno vprašanje ne mudi.

MIRAN SUSTAR

So tkanine, pri katerih potegnesh le eno nit in že uničiš vso tkanino.

V vietnamski vojni je takšna nit ameriško bombardiranje DR Vietnam. Zakaj so Američani začeli bombardirati in pod kakšnimi pogoji bi bili pripravljeni bombardiranje ustaviti?

Vprašanje je zelo kompleksno, ker z njim ni toliko povezana taktika kolikor strategija vietnamskega vojskovanja.

V zadnjih tednih je bilo v zvezi z Vietnamom precej živahnih dogodkov: praznična ali začasna premirja so spodbujala k tehtanju možnosti za pogajanja oziroma za vojsko nadaljevanje konflikta. Obe strani sta okrepili politično vojno, da bi si pridobili svetovno javno mnenje, veliko pa je bilo tudi različnih posredniških pobud. Pri vsem pa je šlo za nekaj: kdo naj stori prvi korak oziroma v kakšnih okoliščinah bi lahko prišlo do ustavitve bombardiranja?

Zdaj je nemara čas, da nekako povzamemo vsa ta burna dogajanja. Ameriške vietnamske delnice so na svetovnem političnem trgu padle precej nizko. Hanoi in FNO se je posrečilo, da sta si s politično ofenzivo nabrala precej pomembnih točk. Kakor da so se naenkrat odprle zapornice rečnih strug, po katerih so zdaj tekli tokovi sveže vode. Spremenjeno ozračje ni le plod večje ofenzivnosti hanojske diplomacije (zdaj je Ho Ši Minh pozval tudi predsednika Johnsona, naj s svojo družino, vendar brez svojih generalov, obišče Hanoi), temveč tudi večje pripravljenosti sveta (različne zahodne delegacije in ameriški časopisni poročevalci v Hanoi), da kompleksneje preučijo podobo vietnamske vojne.

Izmed posredniških pobud sta za zdaj, kot se zdi, ostali na mizi ločeni akciji Etiopije in Indije. Adis Abeba je predlagala nekakšno začasno prenevanje bombardiranja, medtem pa bi »skupina nevezanih« poskušala doseči, da bi se začela pogajati Hanoi in Washington. New Delhi pa se na tihem diplomatsko prizadeva zgraditi nekakšen most med obema stranema.

Kakšne so možnosti teh prizadevanj? Morda sploh ni treba, da bi bil človek nepoboljšljiv pesimist, če sklepa, da niti ta trud ne bo obrodil nobenega sadu. U Tantaova temeljita prizadevanja v zadnjem času to pač najbolje ilustrirajo. Glede pobud iz Adis Abebe in New Delhija se postavlja vprašanje: kaj je Washington pripravljen sprejeti, če zavrže U Tanta?

In še drugače: ali lahko Hanoi sploh še sprejme kaj manj, kot je predlagal U Tant?

So znamenja, ki pričajo, da se je intenzivna akcija, začeta v 38. nadstropju steklene palače OZN, ustavila. Usoda tega prizadevanja nemara razkriva kakovost in prihodnost omenjenih dveh akcij.

Zgodovina U Tantovega vietnamskega angazmaja je znana. Poslednjo fazo sta spodbudila deloma njegov novi mandat, deloma pa ameriška pobuda. »Storite vse, kar je v vaši moči, da bi prišlo do pogajanj,« so sporočili U Tantu iz Washingtona. Ko pa je U Tant storil vse, kar je mogel, in ko bi njegovo prizadevanje, kakor je sam priznal, utegnilo biti plodno, so iz Washingtona to zavrnil.

U Tanta so tako posredno, vendar pa nedvoumno diskvalificirali kot posrednika.

Zakaj? Po ameriškem mnenju se je U Tant preveč postavil na stališča druge strani. Osrednji problem je spel postalo bombardiranje.

U Tant je, neodvisno od vojne v Južnem Vietnamu, vendar pa kot edino mogoč način za pogajanja o koncu te vojne, zahteval brezpogojno in neomejeno ustavitev bombardiranja DR Vietnamu. V tem je bil identičen s prevladujočim razpoloženjem svetovnega javnega mnenja in s podanimi stališči cele vrste uglednih svetovnih voditeljev. To bistveno točko U Tantovega načrta je sprejel tudi Hanoi, za ZDA pa ni bila sprejemljiva in zato se je Washington nehal zanimati za U Tanta kot posrednika.

Vprašanje je, zakaj ZDA niso pri-

pravljene privoliti v ustavitev bombardiranja v takšni obliki?

ZDA so začele bombardirati DR Vietnam, da bi bile lahko vzpostavile »ravnotežje« sprico svojega slabšega položaja v Južnem Vietnamu. Zato bi prenehale bombardirati Sever, če bi s tem izsilile od nasprotnika, da bi jim za toliko popustil na Jugu, da bi nastale ravnotežje, kakršno bi ZDA rade ohranile z bombardiranjem.

Ce pa bi ustavile bombardiranje brez tega pogoja, bi pomenilo, da so spreminile svojo strategijo v tej vojni in svoje zamisli o njej. Po ameriški zamisli namreč vojna v Južnem Vietnamu ni državljanska vojna, temveč vojna, ki jo je povzročila agresija »od zunaj«, se pravi, iz Hanoia.

Zal sta v ameriški vietnamski politiki ta strategija in ta koncepcija tako medsebojno povezani in pogojeni, da

je v doglednem času kaj malo možnosti za kakršnokoli pogajanja in rešitve.

Ko je U Tant dejal, da ne vidi, s čim bi nevtralni in združeni Vietnam brez ameriških vojaških enot v Južnem Vietnamu ogrožal ameriško nacionalno varnost, je imel docela prav, če z »nacionalno varnostjo« razumemo tisto, kar si svet s tem pojmom običajno predstavlja. Toda »nesporazume« je nastal pri razlagi tega termina. ZDA mislijo z njim tisto, kar je določil predsednik Johnson, ko je dejal, da morajo ZDA kot »pacifiška sila izpolniti svoje obveznosti v Aziji.«

Zato je U Tanta takoj obiskalo šest ali sedem azijskih delegatov tistih držav, ki so povezane z vojaškimi pakti z ZDA in na ozemlju katerih so ameriške enote. Protestirali so. Zanje je nevtralni in združeni — oziroma, kakor oni pravijo,

»komunistični« — Vietnam »nevarnost« in zato pomagajo Američanom v vojni proti Južnemu Vietnamu. Namen je: odbržati Južni Vietnam v ameriškem varstvu.

Na podlagi vsega tega bi lahko dejali, da se po U Tantovih posredniških pobudah, po svetovnem pritisku in hanojski diplomatski ofenzivnosti ameriško stališče glede možnosti za začetek pogajanj ni omehalo, temveč je postalo še trše.

Normalno je, da bi ZDA rade zaustavile to neugodno plimo, ki je preplavila njihove diplomatske obale.

Ustavitve bombardiranja brez pogovjev in brez časovne omejitve ne more biti taktična, temveč samo bistvena strateška poteza.

Prav nič nam doslej ni pokazalo, da so ZDA pripravljene izvesti to potezo. JOSIP VRHOVEC

HERBLOCK: DVOGLAVI KITAJSKI ZMAJ

©1967 HERBLOCK

»New York Herald Tribune«, Pariz

Drugi o nas

Negativno in pozitivno

štjstvo je priteklo 2,5 milijarde novih dinarjev dodatnega dohodka, od tega 1,4 milijarde privatnim kmetom. To bi bila gotovo lepa stvar, če ne bi nenadno povečanemu povpraševanju stala naproti majhna ponudba. Temu se pridružuje pritisk povpraševanja zaradi višjih dohodkov na drugih področjih. V desetih mesecih so osebni dohodki narasli za 12 odstotkov, produktivnost pa se je povečala le za 7 odstotkov. V oktobru so podjetja izplačevala delež pri dobitku svojim zaposlenim na temelju devetdesetih mesečnega bilanca. Kakor že vrsto let dosežejo največje dohodeke v zavarovalstvu, v bankah, v trgovini in zunanjetrgovinskih podjetjih, mnogo večje kot v industriji. Približno šestina narodnega dohodka gre za socialno zavarovanje, pri čemer je malo izgledov, da bi zamašili deficit. Centive o višini tega deficita nihajo za leto 1966 med 60 in 120 milijard starih din (200 do 380 milijonov mark).

Od septembra naraščajo ne le proste cene marvč tudi cene pod kontrollo. Začenja se pri mesu, mlečnih proizvodih, pri milu in čokoladi in se razširja mimo porcelana, kuhinjske posode, pralnih strojev in pohištva do obleke in perila. S prvim januarjem so občine zvišale cene komunalnih storitev in tudi stanarine bodo znova zvišane. Po dolni dobi sorazmerne stabilnosti se sedaj množijo inflacijska znamenja. Interesne skupine kličejo po večjem kosu kolača, ki ga predstavlja družbeni proizvod. Investrira se preveč in predvsem neracionalno, medtem ko so osebni dohodki hitreje narasli kot produktivnost.

Ce bo šlo tako naprej pri izdatkih kot sedaj — so nedavno napisali v ideološkem časopisu partije »Komunist« — lahko za idemo v položaj, da bomo morali, namesto

da napredujemo, napeti vse sile, da obvarujemo že doseženo in ohranimo sedanjí prestiž dinarja.

Manj ugoden razvoj kaže zunanja trgovina. Izvoz je v prvih desetih mesecih s 13 odstotki skromneje narasel kakor uvoz z 19,4 odstotka. Kljub temu računamo v Beogradu z izravnano plačilno bilanco. Iz neblagovnega prometa pričakujejo v tem letu bruto donos 450 milijonov dinarjev, pri čemer odpade 150 milijonov na turizem (zgolj uradna zamenjava v dinarje), 150 milijonov na transport in 85 milijonov dolarjev na nakazila jugoslovanskih delavcev v inozemstvu.

Težave povzročajo jugoslovanskemu gospodarstvu predvsem investicije in izdatki za upravo, šolstvo, socialno in kulturo. Medtem, ko se je v prvih desetih letih zaposlenost v zadnjih dveh letih zmanjšala za 150.000 oseb, je v negospodarsstvu narasla za 15.000. Klje po racionalizaciji, boljši vključitvi in zvišanju storilnosti se je ustavil pred vrat, upravljanje vrste. Tu je ostalo vse pri starim, medtem ko so v tovarnah zaprli celo oddelke in odpustili stotine delavcev. Trgovina in storitvena obrt, ki sta že predolge dediščina planskega gospodarstva, sta zane marjeni in slabo funkcionirata. Ker se v tovarnah ne zanesajo na trgovino in spride neekonomerna uvoza so skladišča, od surovin do izdelkov, prenapolnjena. Še mnogo več kapitala je pogosto zamrznjenega — pomanjkljivo izkoriščenih proizvodnih kapacitetah.

Skrb gospodarstvene politike so še naprej investicije. Zveza, občine in podjetja imajo mnogo večje načrte kakor možnosti. Le redki so primeri, da bi odstopali od gradbenih načrtov. Kot posledice politike tesne

ga denarja so od avgusta 1965 do avgusta 1966 ustavili 228 gradenj v vredni ští 2,9 milijarde novih din (930 milijonov mark) in 108 projektov za 707 milijonov novih din (250 milijonov mark). Nekateri projekti, kakor energetska kemični projekti v slovenskem Velenju in rudnik urana v srbski Kalni, so postali strašilo. Očitno so tu in tam v vni strahljivi čez cilj.

Jugoslovanski komunisti ne je priznavajo, da obstaja brezposelnost, ampak zavestno z njo računajo. Namen reforme iz julija 1965 je preosnovati gospodarstvo od ekstenzivnega v intenzivno, od državno subvencioniranega in reguliranega v gospodarstvo, sposobno za mednarodno konkurenco. V poteku tega procesa se bo moralo marsikatero podjetje likvidirati. Ločiti bo treba ljuljko od pšenice. S prehodnimi ukrepi so se doslej izogibali večjim trdotam. V letu 1967 pa naj bi ta podpora odpadla. Uvozna lista naj bi se do polovice liberalizirala, kontrola cen nadaje zmanjšala, bančni kreditni sistem pa naj bi se preusmeril po strogih klasičnih poslovnih načelih. Če se bo konkurenca zaostrila, bo moralo še več podjetij odpustiti delavce, se omejevati ali pa celo zapreti in povečati tevilno brezposelnih, življenjski stroški pa bi z odstranitvijo subvencij in kontrole cen narasli.

To je zdrava in poguma politika, kolikor jo bodo izvajali dosledno in premišljeno in kolikor bo za njo stal dolgoročni koncept. Prav pri tem se mnogi dvomijo: Od jugoslovanskih preobrnitva pričajo veliki »redjem« zadržanja (državne zavrnitve) za je za jugoslovansko komunistično najvažnejše vprašanje. Plačilo pa bi bilo »gospodarsko, ki bi bilo po zmogljivosti in naprednosti edinstveno v vzhodni Evropi.

Frankfurter Allgemeine
ZEITUNG FÜR DEUTSCHLAND

Cathy ni našla doma

V Veliki Britaniji razpravljajo o revščini

OD NASEGA LONDONSKEGA DOPISNIKA

Sredi novembra lani je televizija BBC predvajala dramo Jeremyja Sandforda »Cathy, pridi domov«, ki je globoko pretresla britansko javnost, tako da so delo ponovili 11. januarja. Zgodba pripoveduje o dveh mladih zaljubljenih, ki se polna zaupanja in vere v življenje poročita in si hočeta ustvariti dom. Ker pa ni pričakovane zasluzke, začne mlada zakonca lesti po stanovanjski lestivici navzdol, dokler »stanovanjski problemi« ne uniči njihovih sanj in njune ljubezni.

Zgodba je na prvi pogled običajna, toda prav zato, ker je običajna, je tako zelo obtožujoča. Delo je mojstrsko zrežirano in igrano in četudi slika problem, ki ga poznajo tudi po drugih deželah, vsebuje vse značilnosti britanske resničnosti. Opozarja ljudi in vlado, da je stanovanjska stiska socialni problem, ki ga mora reševati vsa družba, kakor mora reševati tudi druge vidike revščine. Televizijska igra »Cathy, pridi domov« je še bolj razvela veliko in burno razpravo o revščini in revežih v Britaniji.

»Kaj je revščina?« se sprašuje tednik »New Statesman.« V Indiji je revščina, če družina spi na golih tleh ali na mestnem pločniku. V Britaniji je revščina, če trije otroci spijo v eni postelji. Na Švedskem je revščina, če trije otroci spijo v eni sobi. V Tanzaniji je revščina skledica polente. V Italiji so »spageti brez parmezana. V ZDA zrozek brez masla. Skratka, revščina je življenjska raven pod tisto ravni, ki jo določena družba ima za sprejemljivo.«

Koliko je revežev v Britaniji? Dva milijona ljudi prejema podporo od ministrstva za socialno varstvo. Trindevetdeset odstotkov teh ljudi so stari, bolniki, otroci brez očetov, vdove in nezakonske matere. Osnovna podpora, ki jo prejema posameznik, znaša 4 funte 1 šilling in »razumno« stanarino. Toda za »razumno« stanarino je v Britaniji skoraj nemogoče najti stanovanje, razen če ni srečnik po dolgotrajnem čakanju vna seznanju naposled dobil občinsko stanovanje. Zakonski par dobi 6 funtov 13 šillingov na teden. Za vsakega otroka dobi starši od 1 funta 13 šillingov do 3 funtov 3 šillingov. Toda trinajst milijona starih ljudi živi pod mejo revščine, ker bodisi iz pomanjave ali nevednosti niti ne zaprosijo za podporo. Po mnenju številnih socialnih delavcev je prepad med življenjsko ravni bojkov in brezposelnih ter ljudmi s povprečnim zaslužkom danes večji, kakor je bil leta 1930.

V Britaniji so takoj po vojni začeli uvajati napredno socialno zakonodajo in zato je britansko ljudstvo leta 1945 tudi glasovalo za laburiste. Dežela je doživela pravo revolucijo v socialnem pogledu, ki je bila tem pomembnejša, ker je bila Britanija takrat konservativna in je se konservativna država, zdravstveno zavarovanje za vse brez razlike — celo za tuje — in postopno uvajanje pokojninskega zavarovanja v tej ali oni obliki, ki pa se razlikuje od kontinentalnega po tem, da stoni na načelu enake, pavšalne pokojnine ne glede na prejšnji zasluček. Poleg tega se je močno razmahnilo varstvo otroka z otroškimi klinikami, subvencionirano prehrano v šolah, zavetišči za nezakonske matere, psihiatričnimi posvetovalnicami in podobno. Navzlic vsem tem velikim uspehom in ogromnim vsotam, ki jih država troši za socialno in zdravstveno varstvo, pa je se razpravi o revščini čedalje bolj slišati iste glasove, ki menijo, da je treba temeljito preučiti celoten sistem. Če ta sistem dopušča velike »zape« revščine v deželi, potem je z njim nekaj narobe. In kaj je narobe?

Profesorji Titmuss, Townsend in Abel-Smith so z nepopravljivo vztrajnostjo in naravnostno mučno nazornostjo dokazali, da gospodarski napredek sicer otopi ostre robove neenakosti za večino prebivalstva, da pa je učinek za manjšino prapraven. Relativna revščina raste z absolutno blaginjo. Skupnost kot celota postaja bogatejša, toda čedalje številnejša manjšina živi pod minimalno povprečno ravni, ki jo ima skupnost za primerno.

Toda v sedanjih pogojih gospodarske zamrznitve v Britaniji niti ni mogoče govoriti o napredku, o večjih skladih za socialne in zdravstvene namene. Zato se čedalje bolj uveljavlja misel, da je treba preiti od načela univerzalnosti, to je pomoči za vsakogar, če je je potreben ali ne, k načelu selektivnosti, to je pomoči za tiste, ki jo najbolj potrebujejo.

Zanimivo je, da je bilo to prvotno uradno stališče konservativne stranke, medtem ko so laburisti pred volitvami zagovarjali načelo »napredovanja na vsej fronti«, ker so računali, da bo gospodarski napredek ustvaril dodatna sredstva za tako socialno in davčno politiko. Toda napredka ni bilo. Nasprotno, Britanija se je znanja v hudih gospodarskih težavah. Zato se tudi v krogih laburistične vlade zdaj nagibajo k selektivni rešitvi — vsaj za zdaj.

Profesor Abel-Smith pravi, da država plačuje zdaj dosti več denarja tistim, ki ga ne

potrebujejo, kakor tistim, ki ga potrebujejo. Se nobeni vladi se doslej ni posrečilo vsaj zmanjšati tega »stratenja« denarja. Za četi bi bilo treba pri otroških dokladah, ki naj bi predvsem koristile družinam s številnimi otroki, katerih rednik je slabo plačan delavec ali uradnik. Potem bi bilo treba spremeniti »zloglasni« davčni zakon, ki določa, da socialna podpora za brezposelne ne sme biti višja od prejšnjega delavčevega zaslučka, četudi ima ta morda osem otrok. Tako se v skrajnih primerih dogaja, da je podpora tudi za 7 funtov na teden nižja od uradno priznane minimalne vsote, ki jo potrebuje družina za preživljanje. Slabost je tudi v tem, da navzlic nizkim otroškim dokladam družina, katere rednik je polno zaposlen, ne sme prejemati socialne podpore. In vendar so statistično ugotovili, da je večina otrok, ki živijo v revščini ob nezadostni prehrani, iz tistih družin, kjer dela oče dolge ure za majhno plačo.

Napovedane spremembe bodo gotovo vzburmile tako imenovane srednje sloje. Ba je konfederacija britanske industrije, ki čedalje bolj zastopa interese uslužbencev z višjimi prejemki, že povedala vladi, da bo spremembe v sistemu socialnih davkov, predvsem v sistemu otroških dokladov na škodo rednikov, ki letno zaslužijo nad 2000 funtov, razumela kot »gospodarsko razredno vojno«.

In tako se velika razprava o revščini nadaljuje in z njo revščina. Ta se pojavlja v vseh mogočih oblikah, včasih očitno, a dostikrat prikrito. Toda najhujšo obliko revščine povzroča stanovanjska stiska. Pisateljica in socialna delavka Gitta Sereny, ki redno obiskuje revne družine, pravi: »Strahotna stanovanjska stiska obsoja tisoče in tisoče ljudi na življenje v bedi, drugo na brezdomnost. Brezdomnost povzroča duševne in telesne tegobe, ki jih človek začne razumevati šele takrat, ko vidi brezdomnost v zavetščih, kjer jim začasno nudijo streho nad glavo... Nagon po lastnem domu je tako globoko vsajen v človeku, da brezdomnost povzroča počasno razpadanje staršev in otrok. Telesni in moralni napori, ki ga zahtevamo od teh ljudi, je strahotni. In njihovo stanje traja v nedogled. Če ne naletijo na razumevanje, se beda njihovega okolja spremeni v resnično bedo. Može začne izostajati z doma... Zena in mati izgubi sleherni veselje do življenja in naposled klone...«

Cathy ni našla svojega doma.

BOZIDAR PAHOR

RELATIVNOST REVŠCINE
Stanovanjska hiša v nekem londonskem predmestju

„Črna roka“ grozi

Zakaj se grški delavci vračajo v domovino

POSEBEN DOPIS ZA DELO IZ ATEN

Skrbem, ki jih ima Grčija z velikim odli-
vom delovne sile v prekomorske dežele in
v zahodno Evropo, se je v teh dneh pridru-
žila še ena. Paradoksalno je, toda ta skrb
je v nasprotju s težnjami, ki jih je Grčija
hotela uresničiti vse do današnjega dne:
zmanjšati število tistih, ki zapuščajo svoja
ognjišča in s trebuhom za kruhom odhajajo
na delo v industrijske dežele. Kot vse druge
evropske države, kjer je industrija še v
povojnih, je tudi Grčija prisiljena izvažati
delovno silo. Toda zaskrbljujoče je to, da
število beguncev z rodne zemlje presega
naravni prirastek prebivalstva. Grška vlada
je sprejela vrsto ukrepov, da bi se položaj
obrnil na bolje. V preteklem letu so se za-
čeli kazati prvi rezultati.

Zdaj pa so znamenja recesije v Zahodni
Nemčiji in nastop tajne teroristične orga-
nizacije »Črna roka«, ki terorizira grške
delavce, povzročijo nove skrbi. Posamezni
delavci so se začeli vračati domov, deloma
zaradi tega, ker so bili odpuščeni, ali pa
ker so bili žrtve teroristov »Črne roke«. To
vračanje doslej še nima množičnega značaja,
toda v Atenah se boje, da bi do tega lahko
prišlo.

Doslej so iskali načine, kako bi prepre-
čili pretirano emigracijo; zdaj pa iščejo
možnosti, kako bi preprečili težaven polo-
žaj, ki bi nastal z množično vrnitvijo eko-
nomskih emigrantov.

napadli v nekem parku. Popoldne istega dne
so ga skušali povoziti z avtomobilom.

Zaprosil je za pomoč grškega konzula,
ki je zadevo prijavil policiji. Delavca so
zapirli, »da bi ga zaščitili«. Čez nekaj dni
se je vrnil v Grčijo. Zdaj je v Atenah, ves
pod vtisom srhota preganjanja »Črne roke«!

Po teh dogodkih je po zahodnememskem
radiu govoril grški veleposlanik Kiru in
priznal, da obstaja teroristična organizacija.
Člane »Črne roke« je imenoval »morce«, del-
lavce pa je pozval, naj se ne zmenijo za
grožnje.

Nacistično jedro

Grško časopisje trdi, da je »Črna roka«
tajna nacistična organizacija. Njeno jedro
so stari nacisti, osveženi z mladimi krvjo —
mladimi neonacisti. Poglaviti člani njihovih
terorističnih akcij so menda komunisti; to-
da napadajo vsako demokratično manifesta-
cijo. Teroristična centrala je v Frankfurtu,
»podružnice« pa so po vsej Nemčiji. Vodja
bande je bivši esesovski polkovnik, ki je
po vojni emigriral v Argentino. Med voditelje
»Črne roke« so tudi grški nacisti, ki so
med drugo svetovno vojno sodelovali s so-
vražnikom, se pravočasno umaknili in žive
zdaj v Nemčiji.

Z nasiljem, zločini in umori si skuša
»Črna roka« podrediti tuje delavce in jih
potem izrabiti, da bi dobila kontrolo v de-
lavskih sindikatih. »Teroristični organizaciji
ni toliko do komunistov,« piše atenski list
»Etnost«, »pač pa hoče osvojiti sindikate in
za to izrablja Grke, ker si pač ne drzne te-
rorizirati nemških delavcev.«

Vzernimernost grške javnosti zaradi te-
rorja »Črne roke« je razumljiva, saj je v
Zahodni Nemčiji nad 200.000 grških delav-
cev. Njihove denarne pošiljke pomenijo
dragocen priliv deviz in eno izmed pomemb-
nih jamstev za gospodarsko stabilnost. Vrač-
nanje posameznikov zaradi nasilja vzbuja
zaskrbljenost, ker to gibanje lahko postane
množično, in pa zaradi tega, ker se vse to
dogaja v trenutku, ko konjunktura v Neme-
ciji stagnira.

Znamenja recesije

»Začetna znamenja recesije so množične
odpovedi tujim delavcem, ki zdaj tjavajo od
mesta do mesta in iščejo delo, prvi delavci,
ki so bili pragmati iz Zahodne Nemčije, so
se že vrnili v Katerini,« pišejo severnogrški
listi. Na severu dežele posebno skrbno
spremljajo razvoj dogodkov, ker je večina
grške emigracije prav iz severnih krajev.
Poudarjajo, da oblasti preučujejo vse more-
bitnosti v zvezi z naglo vrnitvijo delavcev,

kajti če ne bodo pravočasno ukrepali, se
Grčija utegne znajti v zelo težavnem polo-
žaju; posebno še, če se recesivne težnje
razširijo tudi na druge zahodnoevropske
države, kjer je zaposlenih še 130.000 Grkov.

To vprašanje je zelo neprijetno zaradi
možnih gospodarskih posledic, nastalo pa je
prav v času, ko Grčija dosegla spodbudne
rezultate pri zaviranju porasta emigracije
s tem, da omogoča zaposlovanje v do-
movini.

Od leta 1960 je število emigrantov močno
narasčalo. Leta 1960 je zapustilo Grčijo
48.000 delavcev in kmetov, leta 1965 pa že
120.000. Ze leta 1964, ko je odšlo čez mejo
105.000 delavcev, je bil presežen naravni pri-
rastek prebivalstva, ki znaša letno približno
100.000. Vse to povzroča grški vladi velike
skrbi. V zadnjih letih so si intenzivno priz-
devali, da bi ustvarili vsaj navotežje med
izseljevanjem in naravnim prirastkom.

V preteklem letu so dosegli pri tem ne-
kaj uspeha. Odprli so nekaj novih tovarn,
tako velik obrat firme »ESSO-Papasa« v se-
verni Grčiji, aluminijski kombinat »Pesine«
in nekaj manjših industrijskih podjetij. S
tem je število ekonomskih emigrantov pa-
dlo pod 100.000. Predvsem so omejili abega
kvalificiranih delavcev.

In prav zdaj so nastale komplikacije.
Za to delo bi pomenila vrnitev delavcev,
za katere tu ni zaposlitve, veliko breme.

MILCO KOCEV

Anonimna pisma in nasilje

Ze v decembru je grški tisk pisal o ano-
nimnih grozljivih pismih, ki jih grški delav-
ci dobivajo v zvezni republiki Nemčiji. Nad
200 grških delavcev v Mannheimu, Ludwig-
shafnu in Heidelbergu je dobilo pisma, v
katerih jim je bilo zaukazano, naj prene-
hajo s svojo protinacionalno dejavnostjo,
sicer jih bodo kaznovali. Tudi neki grški
dopisnik v Bonnu je dobil anonimno gro-
zljivo pismo. Vsa pisma so bila podpisana
enako — »Črna roka«.

Te dni še bolj obširno pišejo o nasilju
nad grškimi delavci v Nemčiji. V Hannoveru
so neko študentko divjaško pretepli, češ da
je »širila komunistično propagando«. Na-
slednjega dne je dobila pismo z grožnjo,
da jo bodo ubili, če ne bo takoj zapustila
Nemčije.

Mnogo hujša in bolj drastična je bila
usoda grškega delavca, ki se je udeležil
neke stavke. Ko se je po obisku v domovini
vrnil v Nemčijo, ni nikjer več dobil dela.
Prebijal se je s priložnostnimi zaslužki vse
dokler ga ni nekega dne obiskal nemško
govoreči neznanec in mu ultimativno zapo-
vedal, naj takoj zapusti Nemčijo. »Če ne
boš ubagal, če boš ostal, boš umrl,« mu je
dejal.

Grški delavec je spoznal, da je bila gro-
žnja resna, šele čez dva dni, ko mu je neki
rojak rekel: »Slišal sem, da te bo ubila
»Črna roka«. Naslednjega dne se je sko-
raj uresničilo. Oborožen neznanec so ga

ZGODBA O PREDSEDNIKOVEM PORTRETU

Bela hiša je potrebovala uradno podobo predsednika Združenih držav Amerike. Kdo jo naj naslika?
Izbrali so stilno povsem zanesljivega slikarja, »domačijeskega slikarja«, kot ga je ocenil »Time« —
Petra Hurda. Ko je bila podoba gotova in na ogled postavljena (prva na levi), je prišlo do naslednjega
dialoga: Johnson: »To je najrše, kar sem kdaj videl!« Hurd: »Kaj pa vam je pravzaprav všeč, gospod
predsednik?« Johnson: »Tole!« (izvleče iz predala sliko, ki jo je napravil ilustrator Norman Rockwell
— druga slika od leve). Hurd: »Vesel bi bil, če bi znal tudi jaz tako dobro kopirati fotografije.« Nato

je odklonil honorar (6000 dolarjev) in razstavil sliko v galeriji v Columbusu. Odmev je bil za John-
sona dokaj neprijeten: karikaturist Herblock je v »New York Herald Tribune« objavil »sliko« kakrš-
no bi Johnson po njegovem mnenju rad imel (tretja karikatura levo), londonski karikaturist Horner
je v »New Statesman« imel asociacijo na Wildovo (slika Dorian Greya« (karikatura je podnaslovlj:
»The Picture of Elbie Jay« — Elbie Jay = L. B. J.), zajedljivi mojster politične satire Art Buchwald
pa se je »postavil na Johnsonov strani in napisal humoresko »Predsednikov portret«.

Art Buchwald:

Predsednikov portret

Po vsem, kar je predsednik Johnson
storil za umetnost, je gotovo prav, da mu
umetniki naslikajo primeren umetniški
portret. Pretekli teden smo zvedeli, da je
predsednik sredi zavrniti svoj portret, ki
ga je pripravil slikar Peter Hurd, kot naj-
gršo stvar, kar sem jih kdajkoli videl.
Njegove pripombe so bile: da je portret
prevelik, da je postojpe Kapitola v ozadju
preveč osvetljeno in neustrezno ter da po-
ložaj predsednikove figure same in sploš-
ni stil slike ni v skladu z ostalimi portreti
v Beli hiši.

Številni ljudje, tudi umetnostni kri-
tiki in direktorji muzejev, so se postavili
v obrambo gospoda Hurda, toda — kot se
zadnje čase nemehno dogaja — malokdo
je vzel v zaščito predsednika. Jaz se seim
priključim tej manjšini.

Mislim, da ima predsednik popolnoma
prav, če zavrača svoj portret, ker ne ustre-
ja njegovim predstavam o samem sebi.
Kolikor sem razbral po fotografijah, je
res malo podobnosti med predsednikom
in Hurdovim portretom.

Na portretu gospoda Hurda je predse-
dnik podoben sanjaču, ki se je zagledal
daljave, kot da išče soglasji ali ka nekoga
prijeteljsko razpoložena člana konve-
rsa. Ustnice so narisane tako, kot da je
pravkar prišel s konference skupine de-
mokratiških guvernerjev. Brado drži, kot
da je pravkar postušal vietnamsko poro-
čilo svojega sargonskega veleposlanika
Henryja Cabota Lodgea, medtem ko drži
vso tako, kot da je pravkar zaznal še
eno ostavko kakega funkcionarja Bele hiše.

Temno in konservativno obleko ima
telovnik pa vzbuja vtis, kot da je imel
predsednik bogat posestnik ali pa uspešen
televizijske postaje; knjiga, ki jo drži
v roki, pa je taka, kot da bi jo napisal
Arthur Schlesinger.

Toda posabimo za trenutek portret:
vsakdo lahko vidi, zakaj je predsednik ne-
zadovoljen z načinom, kako je gospod
Hurd v ozadju naslikal Kapitola.

Vsako, ki pozna predsednikovo osebnost,
bi moral vedeti, da bi ga moral nasli-
kati drugače: Predsednik bi na taki
sliki moral stati in Kapitola — z eno
nogo na senatu, z drugo na predstavniškem
domu.

Razen tega bi moral gospod Hurd — če
bi malo od blizu študiral svoj predmet —
naslikati svetlobo nad Kapitolo tako, da
bi šarela iz predsednikovega obličja, ne pa
iz Kapitola samega.

V naravnem portretu je predsednik
Johnson kritični veliki Kapitola, ki da
znaša šestino predsednikove. Po tem por-
tretu bi bilo prav lahko sklepati, da Ka-
pitola igra veliko vlogo v predsednikovem
sijanju, medtem ko vsakdo, ki tukaj štiti,
dobro ve, da je resnica prav nasprotna.
Mislim, da gospod Hurd dolguje pred-
sedniku še en poskus. Lahko bi začel tako,
da bi ga privabil, kako se smeje, kot
da je pravkar slišal, kako se je Bobby
Kennedy med smučanjem ponesrečil. Na-
mesto knjige bi lahko držal v rokah an-
keto Louisa Harrisja ali Georgea Gallupa
o javnem mnenju v letu 1964.
Namesto Kapitola pa bi gospod Hurd
lahko naslikal ranch Lyndona B. Johnsona.

Morilčeva posetnica P 38

Kako so ubili „blagajnika FLN” Mohameda Kiderja

Mohamed Kider ni bil nezaupljiv človek. To je dokazal pred desetimi leti, 22. oktobra 1956, ko so se on, Ben Bela in trije drugi voditelji alžirske revolucije ujeli v past, ki so jim jo nastavili Francozi.

Tistega dne je teh pet predstavnikov GPRA (časne alžirske revolucionarne vlade) sedelo v letalu DC 3, ki je letelo na progi Rabat-Tunis.

«Ničesar se nam ni bilo treba bati,» je nekaj let kasneje pripovedoval Ben Bela, «ali vsaj mislili smo tako; toda slutnje, ki so včasih boljše svetovalec kot razum, mi niso dale miru. Medtem ko se je DC 3 dvigal z letališča v Rabatu, sem zaupal Kiderju, da me skrbi. Mohamed je bruhnil v smeh: 'Ti nikdar nikomur ne zaupaš,' mi je rekel ironično.»

V resnici pa je imel Ben Bela prav, ko ni bil zaupljiv; Kider se je prezgodaj smejal zaskrbljenosti svojega tovariša. Dve uri kasneje je namreč letalo pristalo v Parizu in alžirske voditelje so aretirali. Začela se je doba jetništva, ki je trajalo več kot pet let.

Nenavadna zaupljivost

Tudi v torek, 3. januarja, ob desetih zvečer, ko se mu je v Madridu približal morilec, Kider ni ničesar sumil.

Ravno je z ženo in svakom vstopal v avtomobil, belo »žabos«, da bi se odpeljal na večerjo. Morilec je stopil proti njemu in, ker je bil medtem Kider že sedel za krmilo, se je sklonil in rekel:

«Dober večer, Mohamed Kider, tvoj rojak sem.»

Stari revolucionar, ki se je najprej skrival pred Francozi, se moral kasneje paziti nasprotnikov partije ter je naposled živel več kot tri leta v izgnanstvu (skratka, človek, ki ni bil moral biti silno previden, zvit in nezaupljiv), se je v tem trenutku obnašal neverjetno čudno.

Odprl je okno in vprašal: «Kako se imenuješ, kdo te pošilja?»

Potem so se dogodki odvijali tako kot v filmu, kot v enem od tistih preveč jasnih, preproštih, nezapletenih prizorov, ki se človeku pogosto priskutijo, saj se ravno zato, ker so tako »čiste«, delo neverjetni.

«Tule je moja posetnica,» je odgovoril morilec, segel v žep, izvlekel pištolo P 38

in prvič ustrelil. Toda pištola se ni spozila.

Zdaj je Kider tudi sam segel v žep po pištolo. V tem trenutku je neznanec pokazal, da je poklicni morilec. Z drugim strelom je namreč zadela desno zapetost Mohameda Kiderja, v trenutku, ko je ta potegnil iz žepa roko, v kateri je držal beretno, ki jo je imel vedno pri sebi.

Sledili so zadnji prizori drame. Kider sunkovito odpre vrata, da bi podrl napadca, toda ta naglo odskoči. Kider skuša pobegniti, takoj zatem pa počijo še trije strelji iz pištole P 38. Vse skupaj ni trajalo niti dve minuti. In ko so Kiderja položili v taksi, da bi ga prepeljali v bolnišnico, je bil že mrtič.

„Solidno obrtniško delo”

Kdo je ubil Mohameda Kiderja? Danes je še težko odgovoriti na to vprašanje. Toliko težje, ker se zdi, da ima ta zločin vse značilnosti čistega, solidnega obrtniškega dela, značilnosti, ki jih je imel pred tremi leti umor Delgada in pred dvema letoma ugrabitev Ben Barke. To so zločini, ki so jih izvršili specialisti, ljudje, ki so bili v mnogih primerih nekoč delali pri policiji ali v tajnih službah ter zato dobro poznajo metode in pota, po katerih jih bo skušala policija ujeti, ljudje, ki imajo skoraj vedno politično zaslabo.

Zato jih ni skoraj nikdar mogoče ujeti. Streljajo v zapetost, v žepu imajo dva ali tri veljavne potne liste, plačilo za zločin pa jih čaka na bregu katerega švicarskega jezera, v obliki računa v banki, polni smehljajočih se uradnikov.

Prav zato se že danes zdi, da je nesmiseln optimizem španskih časnikov, ki so bili v prvih dneh po umoru prepričani, da se bo policiji posrečilo v kratkem prijeti morilca ali morilce. Španska policija dobro ve, da se je Kider usidral v Madridu prav zato, ker se v Madridu človek (če je politični begunec, če ga kdo preganja) lahko počuti bolj varnega. Na mejnih prehodih se vedno strogo pregledujejo potne liste, v hotelih vodijo kartoteke gostov, na notranjem ministrstvu imajo »murad za tujce«, ki je nekakšna tajna policija, po ulicah se sprehajajo policaji, pred vrati postavljajo sserenose

— to ni Frankfurt, Zeneva ali London, skratka »mesto, kjer kontrola ni tako stroga, kjer je manj policije, a več nevarnosti. Morda skuša španska »efatura« prav zaradi tega, da ne bi izgubila slovesa močne policije, za vsako ceno izslediti morilca Mohameda Kiderja, in za začetek so postavili za dva dni kordon policajev okrog alžirskega veleposlaništva v Madridu. Toda tudi generalu Camilo Alonsu Vegi, notranjemu ministru, ki ima na voljo dvajset tisoč zaupnikov in ovačuhov, ne bo lahko najti morilca.

Osemnajst milijard v banki

Manj težko pa je ugotoviti, zakaj je bil Kider umorjen. Vsekakor zaradi osemnajstih milijard dinarjev, ki jih je imel na banknih računih. Kot politični šef Kider ni veljal dosti več kot drugi bivši voditelji, ki so zapustili Alžirjo zaradi nasprotij najprej z Ben Belo in potem z Bumedienom. To so nezanesljivi ljudje, ki zdaj prosijo za ameriško varstvo, zdaj klečeplazijo v Kairu pred Naserjem, zdaj prosijo za advinceno pri Foccartu, de Gaullovi sivi eminenci za afriške zadeve.

Toda Kider je imel denar, velikanski kup denarja.

Kider je bil svojčas blagajnik FLN, na rodnoosvobodilne fronte, ki je vodila in dobila partizansko vojno proti Francozom. Od leta 1955 dalje so voditelji revolucije pobirali davek od vseh dejavnosti, zato da so lahko kupovali sredstva, potrebna za boj, z denarjem, ki se je zbiral v osrednji blagajni FLN, je upravljal Mohamed Kider.

Na predvečer evanskih sporazumov s Francozi petrice voditeljev, ki so jih bili aretirali nekaj let poprej na letalu DC 3, spustili iz zavora.

Toda prenos oblasti s francoske administracije na začasno alžirsko vlado ni bil tako preprost, kot so bili mislili v Evianu.

In tako je denar FLN ostal (kot sta sporazumno sklenila Ben Bela in Kider) v švicarskih bankah, kjer je bil naložen vsa leta med vojno proti Francozom. Leta 1963 so del tega denarja prenesli v Arab Commercial Bank v Alžiru, toda leto dni kasneje, ko sta se Ben Bela in Kider sprila in je Kider zbežal v Zenevo, je alžirska vlada odkrila, da so sredstva, ki so jih bili prenesli v Alžir, znova prenesli v Švice.

Ben Bela je takrat zahteval od švicarske vlade, naj ta denar zaseže in sporočil je tudi številko računa, na katerega je bil nekdanji blagajnik nakazal osemnajst milijard: račun BP 510 pri podružnici Arab Commercial Bank v Zenevi. Švicarji so se obotavljali in skušali zaščititi tisto, kar je eden od virov njihovega blagostanja, to se pravi, bančno tajnost. Toda 7. julija 1964 so morali popustiti in odločili so se, da bodo denar na Kiderjevemu računu zasegli. Toda bilo je že prepozno: na računu BP 510 je bilo le še kakih petdeset milijonov, zakaj teden dni poprej je bil Kider dvignil vse ostalo.

Kdo ve za številke?

In tako se je začelo potovanje »zaklada« FLN, najprej na podružnico Bank of America v Frankfurtu, potem znova v Švice in naposled, ko so Kiderja izgnali tudi iz Švice, v Francijo in Španijo. Toda največji kos torte je še vedno v Švici, na tekočih računih, s katerih je dal Kider občasno nakazati denar v banko v Parizu ali Madridu.

In če nihče ne ve številke Kiderjevih računov, če jih res ne ve niti njegova žena in svak Thit Ahmed, potem bodo milijarde FLN končale (kot se je že zgodilo z drugimi »zakladi«) v švicarski državni blagajni.

Ljudi, ki so si želeli Kiderjevo smrt, je bilo vsekakor veliko. Ena od najbolj verjetnih možnosti, kako je prišlo do umora, pa je morda tale: Kider je imel pred smrtjo že precej računov, na katerih je bil naložen njegov denar in vsaj za enega ali dva od teh računov so morali vedeti tudi drugi begunci, pripadniki Kiderjeve opozicijske skupine, ljudje, katerim je Kider razkril, kako lahko pridejo do petdeset, sto ali morda še več milijonov.

Če pa se človeku obeta, da bo spravil v žep nekaj sto milijonov, mu dandanašnji v Evropi ni težko organizirati umora.

Delgadova koža je »vrgla«, kot pravijo, 400 milijonov dinarjev; gangsterji, ki so jih bili najeli za ugrabitev Ben Barke (Palisse, Le Ny, Bouche-seiche, Pigon) naj bi bili dobili skupno tristo milijonov.

Koliko je dobil človek s pištolo P 38, ki se je nekega januarskega večera sklonil k avtomobilu nekdanjega blagajnika in rekel smehljaje: »Dober večer, Mohamed Kider?«

S. V. »ESPRESSO«, RIM

MOHAMED KIDER
Lástnica z milijardami

Esesovski zločini v Sovjetski zvezi in na Poljskem

Heydrichovi prostovoljci

način pribori šefovski stolček v berlinski centrali.

Med načelniki RSHA sta edinele samotarje Nebe in Ohlendorf izvajala pokol Židov, njuni pajsda so se z malč večje izmikati nalogi.

Vodji urada Franz Six (predstraža Moskva) in Heinz Jost (posebna skupina A) sta zapustila svoje enote že po nekaj tednih, ostali — Heinrich Müller, Bruno Streckenbach in dr. Neckerkmann — pa so se popolnoma ognili siehneremu junastvu v posebnih skupinah.

Srednji vodilni kader, sturmabführer je in obersturmbannführerje (majorje in podpolkovnike SS) je Heydrich nabral iz vseh področij esesovskega policijskega aparata; po večini so bili to ljudje iz intelektualnih poklicev. Zbrala se je čudna četa likvidatorjev: akademiki z dvema doktoratoma, ministrski uradniki, odvorniki, celo nek protestantski duhovnik in nek operni pevec sta bila vmes. Nekateri so ob prvi ugodni priložnosti zbežali iz posebnih skupin, celo nižji činov je uspevalo, da so se izognili morilskim ukazom. Esesovski oberstführer (kapetan SS) Mathias Graf se je upr prepričati nekot podrožno poveljni-

mož (skupina A) in 500 mož (skupina D). Vsaka posebna skupina je bila razčlenjena v več bojnih in posebnih poveljstev po 70 do 120 ljudi, ki so jih dodelili armadi in v neodvisno delujoče delna poveljstva, ki so obsegala po 30 do 30 mož.

Sestav posebne skupine A je tipičen za vse bojne skupine. Moštvo je izviralo iz Gestapa (9 odst.), SD (3,5 odst.), Kripo (4,1 odst.), redne policije (13,4 odst.), tuje pomožne policije (8,8 odst.) in iz bojnih enot SS (34 odst.), preostali del je tvorilo pisarniško in tehniško osebje.

Konec maja je Heydrich sklical vseh 120 voditeljev posebnih skupin in posebnih poveljstev, da bi se v obsejni policijski šoli v Pretschu ob Labi vadili v uničevanju rasnega sovražnika. Heydrich je privajal vsak svetovmonazorskih indoktrinaciji, inštruktorji iz RSHA so urili moštvo za namen, ki je postal vedno bolj nedvoumen — rasni pokol.

Sredi junija se je na Himmlerjev ukaz zbralo vseh 3000 mož v bližini mesteca Düben, v pozni vojskovodje je šef SP in SD stal pred karejem smrtonosnih brigad in jim v jedrnatih, čeprav hkrati tudi nejasnih

besedah govoril o nalogi, ki bo terjala nezasišano odpornost. Pozneje, v stari baročni graščini Pretsch, je postal v pogovoru z vodji skupin razločnejši. Standardenführer dr. Blume se je še po vojni spomnil Heydrichove formulacije: »Boljševizem se napaja iz židovstva na vzhodu, zato ga je treba po mnenju Hitlerja uničiti.« Tudi Ohlendorf se je še leta pozneje spominjal, da je Heydrich posredoval Hitlerjev ukaz, po katerem so »komunistični funkcionarji, aktivisti, židje, cigani in saboterji načeloma prvine, ki s svojim obstojem ogrožajo varnost vojske in jih je torej treba brez okolišarj pobiti.« Ohlendorf je menda v Pretschu sicer »glasno in jasno, vpričo vseh šefov posebnih enot, protestiral zoper zahtevo po usmrtnih«, kljub temu pa je bila njegova »odločnost, da se pokoravam ukazom svoje vlade, ne glede na to, ali so ti ukazi zame osebno morali ali nemoralni.«

Vsi so ubogali. Posebne skupine so se razporedile v zaledju svojih operacijskih območij, 23. junija, dan po vdoru v Sovjetsko zvezo, je začelo 3000 Heydrichovih lovcev pogon na 5 milijonov Židov.

Akcije posebnih skupin so zadele židje kot strela z jasnega neba. Samo redki so se zavedali smrtnih nevarnosti, ki jo prinašajo rjavi antisemitizem, kajti Sovjetska zveza, vse do zadnjega s paktom prijateljsko povezana z nacistično Nemčijo, ni obveščala prebivalstva o nacistični gonji proti Židom. V nekaterih ukrajinskih mestih so židovske občine pozdravljale nacistične čete kot osvoboditelje, misleč, da so to vojaki, kot so bili nekoč, leta 1918, cesarjevi. Židje so presenetljivo slabo poučeni o naših stališčih, sporoča 12. junija posebni vodja Schröter iz Bele Rusije. Tem okrajšuje jih je zadel udarec Heydrichovih »raareševalcev«.

Posebne skupine so kar se da naglo sledile redni vojski, da bi lahko brutalno izkoristile učinek nenadnega posega. Glavni cilj so bila mesta, kjer je živele 90 odst. Židov. Komaj so posebne skupine vdrle v mesto, že so se židje znašli v strahotni zanki, v kateri je vsak dan, vsako uro podleglo na tisoče žrtev. Da bi vedno izpolnile svojo okrutno nalogo, se posebne skupine niso ustrašile niti najhujših krutosti, najbolj zahrbtnih trkov in najostudnejših barbarstev. Poročila, sestavljena v žargonu zatiralec mrčesa, pričajo o fanatični prisrčnosti »razrešiteljev židovskega vprašanja«.

Poročilo št. 133, ki ga je poslala posebna skupina D: »Delovno območje delnega poveljstva, vlasti v manjših mestih, je občinsko židov. Ustreljenih je bilo 3176 Židov, 85 »partizanov, 19 plemolov in 122 komunističnih funkcionarjev. Skupaj dosele 79.276.«

Poročilo št. 17 iz posebnih skupine C: »Na podlagi navodil, prejetih iz RSHA, so bili v vseh navedenih mestih likvidirani člani partijskega in državnega vodstva. Glede Židov je bilo v smislu ukazov storjeno isto.«

Posebni odred št. 6: »Od preostalih 30.000 je bilo približno 10.000 ustreljenih.« Posebna skupina D: »V času, na katerega se nanaša to poročilo, je bilo ustreljenih 2010 oseb.« Predstraža posebnega odreda 4a: »Skupaj 537 Židov (moških, ženah in mladotletnikov) smrti in likvidiranih.«

Glas o posebnih skupinah se je naglo širil. Vaporedno s prodiranjem nemških čet so se umikali židje iz ogroženih mest.

PRED LIKVIDACIJO

Nobena brutalnost jim ni bila prebrutalna, pred nobenim barbarstvom se niso ustavili esesovci pri likvidaciji Židov. Ta posnetek iz tajnih nacističnih arhivov prikazuje skupino litvanskih Židov tik pred ustrelitvijo v bližini mesta Lijepaja; morale so se sleči do golega, potem pa so jih v skupinah nagnali v velike jame, kjer so jih pokosile esesovske strojnice...

Konec so bili židje torej opozorjeni, »razrešitelji« pa so imeli težavnejše delovne pogoje. »Govorice o likvidacijah v drugih področjih znatno ovirajo akcijo. Vesti o ravnanju z židji pronicajo, vzrok temu so begunci, Rusi in čvekarje nemških vojakov, je čemerno zabeležil nek poseben odred.«

Lovci na ljudi so temu primerno izboljšali metode dela pri množičnem zajemanju židovskega prebivalstva. »Žide v mestu smo pozvali, naj se zberejo zaradi štetja in transporta v taborišče. Javilo se jih je približno 34.000, vstevši ženske in otroke. Vse smo potem, ko so oddali obleke in vrednosti, pobili, kar je terjalo nekaj dni dela.«

V Kievu so, sodeč po poročilih posebne skupine D, »lepakci pozvali židovsko prebivalstvo, naj se prijavijo za preseljevanje. Pričakovali smo 5000 ali 6000 oseb, prišlo jih je nad 30.000. Zahvaljujoč zelo spretni organizaciji so vse do eksekucije verjeli v preseljevanje.«

Mrzli birokratski jezik množičnih morilcev malo pove o ostudnostih, infamnih in strahotah, v katerih se je potapljalo rusko židovstvo. A tudi pričevanja prestrašenih naključnih gledalcev je komaj opisujejo dogajanje: trnovo pot tisočev in stotisočev, pohod do golega oropanih žena z dojenčki v rokah, tragedije na robu množičnih grobov.

Polkovnik Rösler, poveljnik 520. pešpolka, je konec julija pri Zitomirju naletel ob železniškem nasipu na »podobo, ki je s svojo okrutnostjo nepravilnega opazovalca pretresla in odbijala.« Pred Röslerjem, ki je hotel preveriti vzroke divjega streljanja, se je za nasipom razgrinjala jama polna nestetih trupel. Židje vseh starosti, moški, ženske... Ob robu so stali vojaki in civilisti in radovedno strmeli v jamo. »Med drugimi je ležal v jami tudi starec z dolgo belo brado in sprehajalo palčko čez levo lahtjo; sunkovito je dihjal, zato sem poprosil policista, naj ga do konca pobije, ta pa me je s smehom zavrnil: 'Saj sem mu jih že sedem pogal v trebuh, bo že sam od sebe crknil!«

V neki vasi so se židje poskrili, ker so jih pravčasno obvestili o bližajočem se morilskem odtoku. Ko so esesovci prišli v vas, so našli samo žensko z dojenčkom. Ženska ni hotela izdati skrivališča, kamor so se zatekli židje. Tedaj ji je eden izmed vojakov izpuli otroka, ga zagrabil za nožice in mu raztrščil glavo ob podboju. Nek esesovec se je spominjal tega dogodka: »Zvenelo je, kot če ti poti zračnica na kolesu; nikoli ne bom pozabil tega zvoka.« Ženska je skrivališče izdala.

V Rigi je esesovec zagledal žida, ki sta prenašala tram, mirno je izvlekel pištolo in ustrelil enega izmed njiju. »Za to delo dostuje edena.« je razlagal. V Kowmu je SS uporabljala kaznenje, da so z železniški drogovji pobili židje.

Ko so praznil nek letonski geto, so znošili bolne židje na nošilih na kup, kjer jih je nek esesovski častnik s službenim revolverjem postrelil.

Neusmiljeno je delo posebnih skupin redčilo rusko židovstvo. V začetku leta 1942 so beležile posebne skupine naslednje rezultate:

- Posebna skupina A: 249.420 likvidiranih Židov
 - Posebna skupina B: 45.467 likvidiranih Židov
 - Posebna skupina C: 95.000 likvidiranih Židov
 - Posebna skupina D: 92.000 likvidiranih Židov
- Prvemu valu posebnih skupin je sledil drugi. Medtem so uredili za front nemško civilno upravo, ki jo je vodil minister za zasledena vzhodna področja Alfred Rosenberg.

(SE NADALJUJE)

Morilčeva posetnica P 38

Kako so ubili „blagajnika FLN” Mohameda Kiderja

Mohamed Kider ni bil nezaupljiv človek. To je dokazal pred desetimi leti, 22. oktobra 1956, ko so se on, Ben Bela in trije drugi voditelji alžirske revolucije ujeli v past, ki so jim jo nastavili Francozi.

Tistega dne je teh pet predstavnikov GPRA (začasne alžirske revolucionarne vlade) sedelo v letalu DC 3, ki je letelo na progi Rabat-Tunis.

»Ničesar se nam ni bilo treba bati.« Je nekaj let kasneje pripovedoval Ben Bela, »ali vsaj misliti smo tako; toda slutnja, ki so včasih boljše svetovalec kot razum, mi niso dale miru. Medtem ko se je DC 3 dvigal z letališča v Rabatu, sem zaupal Kiderju, da me skrbi. Mohamed je bruhnil v smeh: »Ti nikdar nikomur ne zaupaš, mi je rekel ironično.«

V resnici pa je imel Ben Bela prav, ko ni bil zaupljiv; Kider se je prepogodil smejal zaskrbljenosti svojega tovariša. Dve uri kasneje je namreč letalo pristalo v Parizu in alžirske voditelje so aretirali. Začela se je doba jetništva, ki je trajalo več kot pet let.

Nenavadna zaupljivost

Tudi v torek, 3. januarja, ob desetih zvečer, ko se mu je v Madridu približal morilec, Kider ni ničesar sumil.

Ravno je z ženo in vsakom vstopal v avtomobil, belo »žabco«, da bi se odpeljal na večerjo. Morilec je stopil proti njemu in, ker je bil medtem Kider že sedel za krmilo, se je sklonil in rekel:

»Dober večer, Mohamed Kider, tvoj rojak sem.«

Stari revolucionar, ki se je najprej skrival pred Francozi, se moral kasneje paziti nasprotnikov partije ter je napolnjen živel več kot tri leta v izgnanstvu (skratka, človek, ki bi bil moral biti silno previden, zvit in nezaupljiv), se je v tem trenutku obnašal neverjetno čudno.

Odpri je okno in vprašal: »Kako se imenuješ, kdo te pošilja?«

Potem so se zgodili odvijali tako kot v filmu, kot v enem od tistih prevec jasnih, preproštih, nezapletenih prizorov, ki se človeku pogosto priskutijo, saj se ravno zato, ker so tako očisti, zde neverjetni.

»Tule je moja posetnica,« je odgovoril morilec, segel v žep, izvlekel pištolo P 38

in prvokrat ustrelil. Toda pištola se ni spozila.

Zdaj je Kider tudi sam segel v žep po pištolo. V tem trenutku je neznanec pokazal, da je poklicni morilec. Z drugim strelom je namreč zadel desno zapestje Mohameda Kiderja, v trenutku, ko je ta potegnil iz žepa roko, v kateri je držal beretto, ki jo je imel vedno pri sebi.

Sledili so zadnji prizori drame. Kider sunkovito odpre vrata, da bi podrl napadca, toda ta naglo odskoči. Kider skuša pobegniti, takoj zatem pa počijo še trije streli iz pištole P 38. Vse skupaj ni trajalo niti dve minuti. In ko so Kiderja položili v taksij, da bi ga prepeljali v bolnišnico, je bil že mrtel.

„Solidno obrtniško delo”

Kdo je ubil Mohameda Kiderja?

Danes je še težko odgovoriti na to vprašanje. Toliko težje, ker se zdi, da ima ta zločin vse značilnosti čistega, solidnega obrtniškega dela, značilnosti, ki jih je imel pred tremi leti umor Delgada in pred dvema letoma ugrabitev Ben Barke. To so zločini, ki so jih izvršili specialisti, ljudje, ki so bili v mnogih primerih nekoč delali pri policiji; ali v tajnih službah ter zato dobro poznajo metode in pote, po katerih jih bo skušala policija ujeti. Ljudje, ki imajo skoraj vedno politično zaslombo.

Zato jih ni skoraj nikdar mogoče ujeti. Streljajo v zapestje, v žepu imajo dva ali tri veljavne potne liste, plačilo za zločin pa jih čaka na bregu kakega švicarskega jezera, v obliki računa v banki, polni smejljajočih se uradnikov.

Prav zato se že danes zdi, da je nesmiseln optimizem španskih častnikov, ki so bili v prvih dneh po umoru prepričani, da se bo policiji posrečilo v kratkem prijeti morilec ali morilice. Španska policija dobro ve, da se je Kider usidral v Madridu prav zato, ker se v Madridu človek (če je politični begunec, če ga kdo preganja) lahko počuti bolj varnega. Na mejnih prehodih še vedno strogo pregledujejo potne liste, v hotelih vodijo kartoteko gostov, na notranjem ministrstvu imajo »murad za tuje«, ki je nekakšna tajna policija, po ulicah se sprehajajo policaji, pred vrati postavijo »serenosu

— to ni Frankfurt, Zeneva ali London, skratka mesto, kjer kontrola ni tako stroga, kjer je manj policije, a več nevarnosti. Morda skuša španska »Jefatura« prav zaradi tega, da ne bi izgubila slovesa močne policije, za vsako ceno izslediti morilca Mohameda Kiderja, in za začetek so postavili za dva dni kordon policajev okrog alžirskega voseplaništva v Madridu. Toda tudi generalu Camilo Alonsu Vegi, notranjemu ministru, ki ima na voljo dvajset tisoč zaupnikov in ovađuhov, ne bo lahko najti morilca.

Osemnajst milijard v banki

Manj težko pa je ugotoviti, »zakaj« je bil Kider umorjen. Vsekakor zaradi osemnajst milijard dinarjev, ki jih je imel na bančnih računih. Kot politični šef Kider ni veljal dosti več kot drugi bivši voditelji, ki so zapustili Alžirjo zaradi nasprotij najprej z Ben Belo in potem z Bumedienom. To so nezanesljivi ljudje, ki zdaj prosijo za ameriško varstvo, zdaj klečeplazijo v Kairu pred Naserjem, zdaj prosijo za advenco pri Foccartu, de Gaullovi sivi eminenci za afriške zadeve.

Toda Kider je imel denar, velikanski kup denarja.

Kider je bil svojčas blagajnik FLN, narodnoosvobodilne fronte, ki je vodila in dobila partizansko vojno proti Francozom. Od leta 1955 dalje so voditelji revolucije pobirali davek od vseh dejavnosti, zato da so lahko kupovali sredstva, potrebna za boj z denarjem, ki se je zbiral v osrednji blagajni FLN, je upravljal Mohamed Kider.

Na predvečer evianskih sporazumov so Francozi petičerico voditeljev, ki so jih bili aretirali nekaj let poprej na letalu DC 3, spustili iz zgora.

Toda prenos oblasti s francoske administracije na začasno alžirsko vlado ni bil tako preprost, kot so bili mislili v Evianu.

In tako je denar FLN ostal (kot sta sporazumno sklenila Ben Bela in Kider) v švicarskih bankah, kjer je bil naložen vsa leta med vojno proti Francozom. Leta 1963 so del tega denarja prenesli v Arab Commercial Bank v Alžiru, toda leto dni kasneje, ko sta se Ben Bela in Kider sprla in je Kider zbežal v Zenevo, je alžirska vlada odkrila, da so sredstva, ki so jih bili prenesli v Alžir, znova prenesli v Švico.

Ben Bela je takrat zahteval od švicarske vlade, naj ta denar zaseže in sporoči je tudi številko računa, na katerega je bil nekdanji blagajnik nakazal osemnajst milijard: račun BP 510 pri podružnici Arab Commercial Bank v Ženevi. Švicarji so se obotavljali in skušali zaščititi tisto, kar je eden od virov njihovega blagostanja, to se pravi, bančno tajnost. Toda 7. julija 1964 so morali pustiti in oddali so se, da bodo denar na Kiderjevem računu zasegli. Toda bilo je že prepozno: na računu BP 510 je bilo le še kakih petdeset milijonov, zakaj teden dni poprej je bil Kider dvignil vse ostalo.

Kdo ve za številke?

In tako se je začelo potovanje »zaklada« FLN, najprej na podružnico Bank of America v Frankfurtu, potem znova v Švico in naposled, ko so Kiderja izgnali tudi iz Švice, v Francijo in Španijo. Toda največji kos torte je še vedno v Švici, na tekočih računih, s katerih je dal Kider občasno nakazati denar v banke v Parizu ali Madridu.

In če nihče ne ve številki Kiderjevih računov, če jih res ne ve niti njegova žena in svak Thit Ahmed, potem bodo milijarde FLN končale (kot se je že zgodilo z drugimi »zakladi« v švicarski državi) blagajni. Ljudi, ki so si želeli Kiderjevo smrt, je bilo vsekakor veliko. Ena od najbolj večjetnih možnosti, kako je prišlo do umora, pa je morda tale: Kider je imel pred smrtjo že precej računov, na katerih je bil naložen njegov denar in vsaj za enega ali dva od teh računov so morali vedeti tudi drugi begunci, pripadniki Kiderjeve opozicijske skupine, ljudje, katerim je Kider razkril, kako lahko pridejo do petdeset, sto ali morda še več milijonov.

Če pa se človeku obeta, da bo spravil v žep nekaj sto milijonov, mu dandanašnji v Evropi ni težko organizirati umora.

Delgadova koža je »vrgla«, kot pravijo, 400 milijonov dinarjev;

gangsterji, ki so jih bili najeli za ugrabitev Ben Barke (Palisse, Le Ny, Bouche-selche, Pigon) naj bi bili dobili skupno tristo milijonov.

Koliko je dobil človek s pištolo P 38, ki se je nekega januarjskega večera sklonil k avtomobilu nekdanjega blagajnika in rekel smejljaje: »Dober večer, Mohamed Kider?«

S. V. »ESPRESSO«, RIM

MOHAMED KIDER
Listina z milijardami

Esesovski zločini v Sovjetski zvezi in na Poljskem

Heydrichovi prostovoljci

način pribori šefovski stolček v berlinski centrali.

Med načelniki RSHA sta edinole samotarja Nebe in Ohlendorf izvajala pokol Židov, njuni padajši so se znali večše izmikati nalogi.

Vodji urada Franz Six (predstraža Moskva) in Heinz Jost (posebna skupina A) sta zapustila svoje enote že po nekaj tednih, ostali — Heinrich Müller, Bruno Streckenbach in dr. Neckerkmann — pa so popolnoma ognili silnemu junaštvu v posebnih skupinah.

Srednji vodilni Kader, Sturmabführer in obersturmbannführer (majorje in podpolkovnike SS) je Heydrich nabral iz vseh področij esesovskega policijskega aparata; po večini so bili to ljudje iz intelektualnih poklicev. Zbrala se je čudna četa likvidatorjev: akademiki s dvema doktoratoma, ministrski uradniki, odvetniki, celo nek protestantski duhovnik in nek operni pevec sta bila vmes. Nekateri so ob prvi ugodni priložnosti zbežali iz posebnih skupin, celo nižji čimom je uspevalo, da so se izognili morilskim ukazom. Esesovski obersturmführer (kapetan SS) Matthias Graf se je upri prevzeti neko podrejeno poveljni-

sko mesto; prišli so ga in odrinili nazaj v domovino. Načelnik v SD Six se je spomnil, da vsi vsaj lahko poskusili doseči prenemestitev iz posebne skupine. Vsekakor nikogar niso ustrelili zaradi tega.

Za ustrezni sestav moštva pa je moral Heydrich prečesati vse službe Gestapa, KRIPO in SD. Moral si je celo sposojevati ljudi pri redni policiji in pri bojnih enotah SS. Neki berlinski policijski bataljon so preprosto razpustili in vode porazdelili na posebne skupine.

V maju 1941 je imel šef RSHA 3000 ljudi, ki jih je razdelil v štiri posebne skupine: Stahlecker je prevzel skupino A, ki naj bi sledila armadni skupini Sever v baltske dežele in naprej do Leningrada.

Nebe je vodil skupino B v pratežu armadne skupine Sredina; akcijsko področje je obsegalo ozemlje med baltskimi deželami in Ukrainjo.

Rasch je vodil skupino C, ki je delovala v vzhodnih, severnih in zahodnih področjih armadne skupine Jug. Ohlendorf je bil šef enote D, ki so jo poslali v južna področja armadne skupine Jug, med Besarabijo in Krimom.

Skupine so po številu nihale med 900

mož (skupina A) in 500 mož (skupina D). Vsaka posebna skupina je bila razčlenjena v več bojnih in posebnih poveljstev po 70 do 120 ljudi, ki so jih dodelili armadi in v neodvisno delujoče delna poveljstva, ki so obsegala po 20 do 30 mož.

Sestav posebne skupine A je tipičen za vse bojne skupine. Moštvo je izviralo iz Gestapa (9 odst.), SD (3,5 odst.), KriPO (4,1 odst.), redne policije (13,4 odst.), tuje pomožne policije (8,8 odst.) in iz bojnih enot SS (34 odst.), preostali del je tvorilo pisarniško in tehniško osebje.

Konec maja je Heydrich sklical vseh 120 voditeljev posebnih skupin in posebnih poveljstev, da bi se v obredni policijski šoli v Pretzschu ob Labi vodil v učejevanju rasnega svornika. Heydrich je privajal vsak svetovnonazorski indoktrinaciji, inštruktorji iz RSHA so urli moštvo za namen, ki je postal vedno bolj nedvoumen — rasni pokol.

Redni junija se je na Himmlerjev ukaz zbralo vseh 3000 mož v bližini mesteca Düben, v pozi vojskovodje je šef SP in SD stal pred karejem smrtonosnih brigad in jim v jedrnatih, čeprav hkrati tudi nejasnih

besedah govoril o nalogi, ki bo terjala nezasičano odprnost. Pozneje, v stari baročni graščini Pretzsch, je postal v pogovoru z vodji skupin različnejši. Standartenführer dr. Blume se je še po vojni spomnil Heydrichove formulacije: »Boljševizem se napaja iz živodstva na vzhodu, zato ga je treba po mnenju Hitlerja uničiti.« Tudi Ohlendorf se je še leta pozneje spominjal, da je Heydrich posredoval Hitlerjev ukaz, po katerem so »komunistični funkcionarji, aktivisti, Židje, Čigani in sabotežji načeloma prvine, ki s svojim obstojem ogrožajo varnost vojske in jih je torej treba brez okolišnih pobit.« Ohlendorf je menda v Pretzschu si-cer »glasno in jasno, vpričo vseh šefov posebnih enot, protistralov zoper zahteve po usmrčitvah, kljub temu pa je bila njegova »oblast, da se pokoravam ukazom svoje vlade, ne glede na to, ali so ti ukazi zame osebno in ali ni nemoralni.«

Vsi so ubogali. Posebne skupine so se razporedile v zaledju svojih operacijskih območij. 23. junija, dan po vdoru v Sovjetsko zvezo, je začelo 3000 Heydrichovih lovcev pogon na 5 milijonov Židov.

Akcije posebnih skupin so zadele Žide kot strela z jasnega neba. Samo redki so se zavedali smrtnih nevarnosti, ki jo prinašajo rjavi antisemitizem, kajti Sovjetska zveza, vse do zadnjega s paktom prijateljsko povezana z nacistično Nemčijo, ni obveščala prebivalstva o nacistični gonji proti Židom. V nekaterih ukrajinskih mestih so židovske občine pozdravljale nacistične čete kot osvoboditelje, misleč, da so to vojski, kot so bili nekoč, leta 1918, cesarjevi. Židje so presenetljivo slabo poučeni o naših stališčih, sporočila 12. junija posebnih vodja Schröter iz Bele Rusije. Tem okrutnejše jih je zadel udarec Heydrichovih »razaresovalcev«.

Posebne skupine so kar se da naglo sledile redni vojski, da bi lahko brutalno izkoristile učinek nenadnega pogoja. Glavni cilj so bila mesta, kjer je živel 90 odst. Židov. Komaj so posebne skupine vdrle v mesto, že so se Židje znašli v strahotni zanki, v kateri je vsak dan, vsako uro podleglo na tisoče žrtev. Da bi vedno izpolnile svojo okrutno nalogo, se posebne skupine niso ustrašile niti najhujših krutosti, najbolj zahrbtnih trškov in najostudnejših barbarstev. Poročila, sestavljena v žargonu zatiralec mrčesa, pridajo o fanatični prisrčenosti »razrešiteljev židovskega vprašanja«.

Poročilo štev. 83, ki ga je poslala posebna skupina D: »Delovno območje delnega poveljstva, nasti v manjših naseljih, je očisto Židov. Ustreljenih je bilo 3178 Židov, 85 partizanov, 12 plenilcev in 122 komunističnih funkcionarjev. Skupaj doleje 79.276.« Poročilo štev. 17 iz posebne skupine C: »Na podlagi navodil, prejetih iz RSHA, so bili v vseh navideh mestih likvidirani člani partizanske in državne vodstva. Glede Židov je bilo v smislu ukasov storjeno isto.« Posebni odred štev. 8: »Od preostalih 30.000 je bilo približno 10.000 ustreljenih.« Posebna skupina D: »V času, na katerega se nanaša to poročilo, je bilo ustreljenih 2010 oseb.« Predstraža posebnega odreda 4: »... skupaj 537 Židov (moških, senak in mladotletnikov) smrti in likvidiranih.« Glas o posebnih skupinah se je naglo širil. Vzporedno s protivanjem nemških čet so se umikali Židje iz ogroženih mest.

Končno so bili Židje torej opozorjeni, »razrešitelji« pa so imeli težavnejše delovne pogoje. »Govorice o likvidacijah v drugih področjih znatno ovirajo skrbjo. Vesti o ravnanju z Židji pronicajo, vzrok temu so begunci, Rusi in črekarje nemških vojakov, je čemerno zabeležil nek poseben odred.«

Lovci na ljudi so temu primerno izboljšali metode dela pri množičnem zajemanju židovskega prebivalstva. »Žide v mestu smo pozvali, naj se zberejo zaradi štetja in transporta v taborišče. Javilo se jim je približno 34.000, v številni ženske in otroke. Vse smo potem, ko so oddali obleke in vrednosti, pobili, kar je terjalo nekaj dni dela.«

V Kijevu so, sodeč po poročilih posebne skupine D, iz lapaki pozvali židovsko prebivalstvo, naj se pripravi za preseljevanje. Pričakovano smo 5000 ali 6000 oseb, prišlo jih je nad 30.000. Zahvaljujoč zelo spretni organizaciji so vse do eksekucije verjeli v preseljevanje.«

Mrzli birokratski jezik množičnih morilcev malo pove o očitostih, infamiji in strahotah, v katerih se je potapljalo rusko Židovstvo. A tudi pričevanja prestrašenih najklučnijh gledalcev je komaj opisujejo dogajanje: trnovo pot tisočev in stotisočev, pohod do golega oropanih žena z dojenčki v rokah, tragedije na robu množičnih grobov.

Polkovnik Rösler, poveljnik 520. polpoka, je konec julija pri Zitomirju naletel ob železniškem nasipu na »podobo, ki je s svojo okrutnostjo nepriljubljenega opazovalca pretresla in odbijala.« Pred Röslerjem, ki je hotel preveriti vzroke divjega streljanja, se je za nasipom razgrinjala jama polna nešteti trupel. Židje vseh starosti, moški, ženske. ... Ob robu so stali vojaki in civilisti in radovedno strmeli v jamo. »Med drugimi je ležal v jami tudi stavec z dolgo belo brado in sprehajalo palčko čez levo lahtjo; sunkovito je dihnil, zato sem poprosil policista, naj ga do konca pobije, ta pa me je s smehom zavrnil. Saj sem mu jih že sedem poglal v trebuh, bo že sam od sebe crknil.«

V neki vnsi so se Židje poskrili, ker so jih pravčasno obvestili o bližajočem se morilskem odledku. Ko so esesovski prišli v vas, so našli samo žensko z dojenčkom. Ženska ni hotela izdati skrivališča, kamor so se zatekli Židje. Teda j je eden izmed vojakov izpuli otroka, ga zagrabil za nožice in mu raztrščil glavo ob podboju. Nek esesovec se je spomnil tega dogodka: »Zvenelo je, kot če ti počir žravnica na kolosu; nikoli ne bom pozabil tega zvoka.« Ženska je skrivališče izdala.

V Rigi je esesovec zagledal Žida, ki sta uresničala tram, mirno je izvlekel pištolo in ustrelil edena izmed njih. »Za to delo zadostuje edena,« je razlagal. V Kovnu je SS uporabila kaznjence, da so z železnimi drogovji pobili Žide.

Ko so praznili nek letonski geto, so znošili bolne Žide na nosilih na kup, kjer jih je nek esesovski častnik s službenim revolverjem postrelil.

Neusmiljeno je delo posebnih skupin redčilo rusko židovstvo. V začetku leta 1942 so bežele posebne skupine naslednje rezultate:
Posebna skupina A: 249.420 likvidiranih Židov
Posebna skupina B: 45.467 likvidiranih Židov
Posebna skupina C: 95.000 likvidiranih Židov
Posebna skupina D: 92.000 likvidiranih Židov
Prvemu valu posebnih skupin, ki so sledili drugi. Medtem so uredili za fronte nemško civilno upravo, ki jo je vodil minister za zasedena vzhodna področja Alfred Rosenberg.

(SE NADALJUJE)

PRED LIKVIDACIJO

Nobena brutalnost jim ni bila prebrutalna, pred nobenim barbarstvom se niso ustavili esesovci pri likvidaciji Židov. Ta posnetek iz tajnih nacističnih arhivov prikazuje skupino litvanskih Židinj tik pred ustrelitvijo v bližini mesta Lijepaja; morale so se sleči do golega, potem pa so jih v skupinah nagnali v velike jame, kjer so jih pokosile esesovske strojnice ...

Nasi kulturni spomeniki

Burja je odkrila streho...

Na medobčinskem zavodu za spomeniško varstvo v Novi Gorici je kot v štabu kakšne vojske. Po steni so razpeti zemljevidi, po mizah stoje kartoteke in druga dokumentacija, vedno pri roki tistim, katerih naloga je sredi naglo spreminjajočih se pokrajin in krajev varovati kulturnozgodovinske in naravne vrednote in jih usklajevati s sodobnimi zahtevami obrambom. Ker je k tej skupini službi od leta 1962 odkar je zavod postal medobčinski, pristopilo do sedaj šest občin, kar pomeni, da skrbi zavod za spomeniško varstvo razen na ozemlju novogoriške občine še v idrijski, tolimnski, sežanski, postojnski in ajdovski občini, in ker jemljejo tako zavod kot tudi občine to sodelovanje zares, je med zemljevidi in kartotekami tudi v resnici razgibano kot v vsakem operativnem štabu. Akcija se vrsti za akcijo, pripoveduje zavodov ravnatelj in umetnostni zgodovinar Emil Smole in ugotavlja, da človeku se ne sklepni letni obrambni pravzaprav priprave v zavest, koliko vsega so v letu dni postorili.

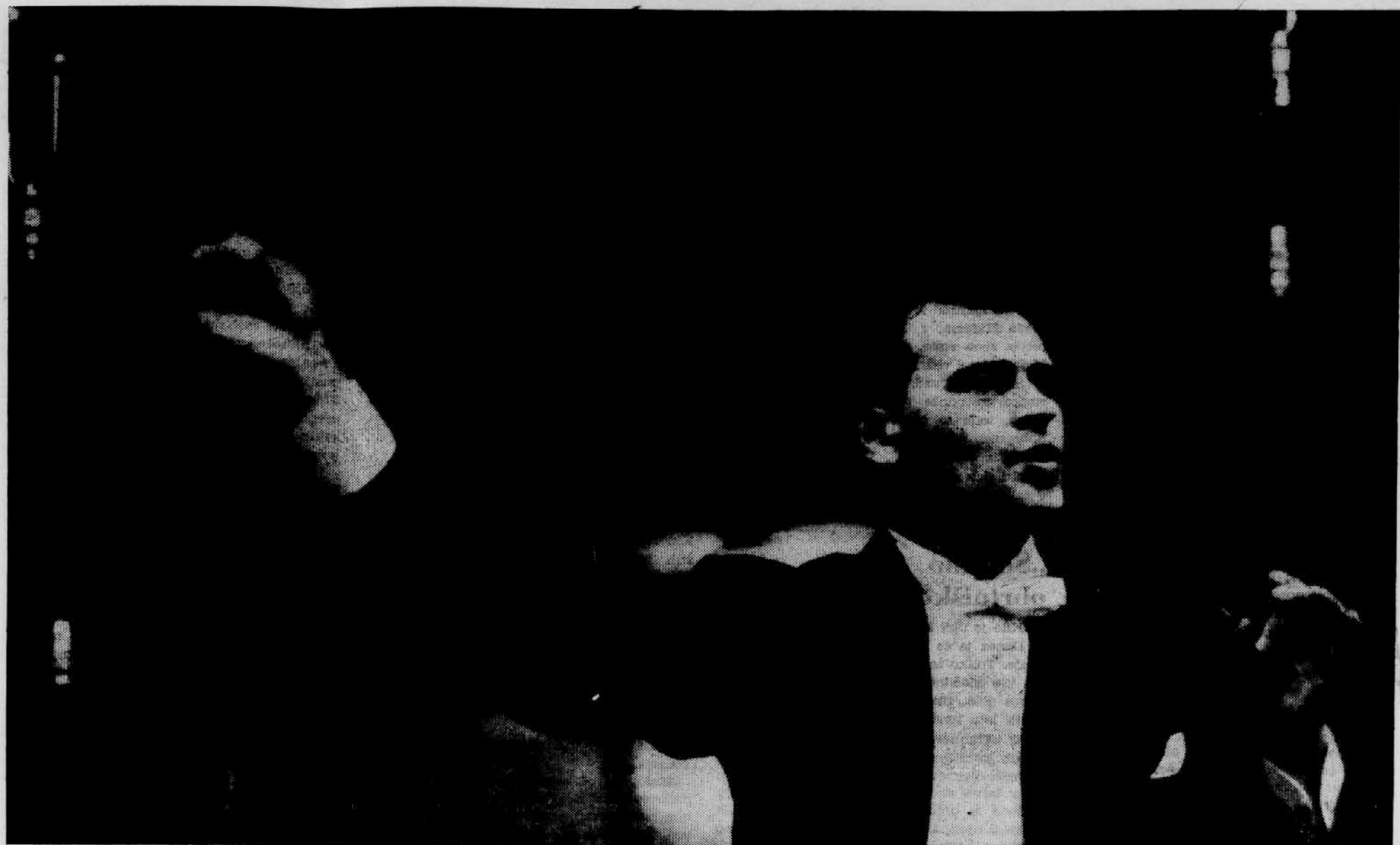
Iz njegove uvodne izjave valja povzeti še nekaj ugotovitev, ki so po svoji vsebini redke v dandanašnjem vsesplošnem usihanju dejavnosti različnih kulturnih ustanov. Medobčinski zavod za spomeniško varstvo v Novi Gorici, katerega delovno območje zavzema razen ilirskobistriške občine, ki spomeniškovarstvene dejavnosti še nima urejene, in obalnih občin ozemlje vse Primorske, je v minulnem letu nemoteno in uspešno deloval. Vse občine, razen tolimnske, so svoje denarne obveznosti do zavoda lepo izpolnjevale, pa tudi tolimnska — tako je to občino naš sobesednik vzel v zagovor in opomnil na njen težaven materialni položaj — ni povsem odpovedala, saj je, na primer podprla ureditev Gregorčičeve rojstne hiše na Vrtnem. Celo taka izjema se je zgodila — vsi skupaj z ravnateljem vred skoraj nismo mogli verjeti svojim očem — da je prav te dni prišlo na zavod sporočilo, v katerem je stalo črno na belu, da je svet za kulturo in prosveto sežanske občine nakazal zavodu še milijon starih dinarjev, čeprav je bil svoje denarne obveznosti že izpolnil.

Mislim, je pristavil Emil Smole, da podpirajo ljudje našo dejavnost predvsem iz čisto kulturnih nagibov in šele nato iz kakih bolj praktičnih interesov, recimo turističnih. Sodelujemo pri izdaji vseh gradbenih dovoljenj. Mimo občinskih denarnih sredstev ir ob nekaterih udeležbah republike se nam pogosto posreči vbrzditi še denarno sodelovanje lastnikov spomeniškovarstvenih objektov (in je navedel ob lanskoletni prozračni skopi vsoti za dejavnost zavoda v višini 17 milijonov st. dinarjev do vsote 8,5 milijonov tako pridobljenih st. dinarjev). Po njegovem mnenju je uspeh posledica dobrega in — mogoče — celo izjemnega medobčinskega funkcioniranja spomeniškega varstva ter dejstva, da so v zadnjih letih tudi rezultati odkrivanja, obnavljanja in vzdrževanja kulturnozgodovinskih objektov bolj vidni in otipljivi. Ob tem je omenil načrtno financiranje sondiranja in restavriranje starih fresk, posebno na območju sežanske občine. Ko bi imeli na voljo toliko denarja, da bi, četudi z malenkostnimi vsotami, dejansko podpirali spomeniškovarstvene posege, pa bi odpadla še prenekater izmed težav, ki jih imamo z ljudmi, kadar so za naše nasvete gluhih ušes. To je še pristavil in nam odkril vsaj delno, v okviru možnosti mogoče uresničevanje takega načina dela z ljudmi. Nobenega strokovnega nasveta, poročila ali podobnega, je rekel, ne zaračunavamo, zato se nas nihče ne boji povabiti k sodelovanju.

Nas pogovor pa se seveda ni dotikal samo sončnih plati položaja spomeniškovarstvene službe na tem delu Primorske. Razknil nam je tudi vrsto bolj ali manj kritičnih pojavov, ki jim zavod kljub dobremu sodelovanju s terenom in občinami najbrž še dolgo ne bo zadovoljivo kos. Spomeniki, kot so Sv. Križ v Vipavski dolini, branški grad in Stanja na Krasu, so bili poglavitni predmet našega nadaljnjega pomenka. Toda ker smo Vipavski Križ obiskali že na poti proti Novi Gorici, t. j. še preden smo se oglasili na zavodu, pustimo za hip spregovoriti najprej zgodovini in vtisom.

Naselje, ki je vse pod spomeniškim varstvom, stoji obzidano na vzpetini nedaleč od avtomobilske ceste. Smer in lega te ceste nista od danes, pa tudi od večera ne. Obstaja, kolikor ve povedati zgodovina, že od rimskih časov ter skozi vse stari in novi vek. Prav v obrambo te komunikacije ter prehoda mimo Šmarja in Stanja na Krasu proti morju so fevdalci proti koncu srednjega veka, v časih spopadov z Benečani, verjetno dočela na novo, po enotnem tlocrtno pozidali Sv. Križ, postojanko — naselje, vsu za utrjenim obzidjem, hiliputansko mestece. Leto je v Vipavski dolini dejansko med pr-

vimi dobilo naziv trg in konec petnajstega stoletja tudi prvo mestne pravice, v kasnejših stoletjih pa je shiralo in ostalo oziroma postalo vas. Kaže, da je naselbino, edinstveno po urbanistični zasnovi in dragoceno po arhitekturni izvedbi izvala edino ugodna strateška pozicija in da jo je prav ta pozicija, ko je v teku naslednjih stoletij izgubila svojo strateško vrednost, pustila tudi na cedilu na hribu sredi Vipavske doline namreč ni bilo nobenih drugih ugodnosti za nadaljnji razvoj kraja.

Slavnostni koncert ob stoletnici Straussovega valčka »Na lepi modri Donavi« na Dunaju bo diriral Johannov pranečak, dirigent Eduard Strauss II

Dunajski zapiski

Avstrija, adijo (in dober dan)

»Avstrija, adijo,« je grenko zapisal v naslov najnovejšemu programu svojega literarnega satirnega kabareta »Wirtel« v kleti zraven opuščena Ronacherjeva odra avstrijski levčarski publicist Kuno Knöbl, ki se je nedavno vrnil iz Vietnam s knjigo o fronti z obeh strani — in z malarjo.

Toda na bleščem ledu prostrane Stadthalle, kjer sem kot gost urada za turski promet gledal fotografsko varianto dramsne revije, je bilo kljub novemu gestu »Maskarade« vse neizpremenjeno lepo, kot že vrsto let: zelo zelo razkošno barviti kostumi in zelo zelo gola kolena, vse skupaj seveda povezano z resnim znanjem drsanja in neumnosti, ki pa so v sklepnem prizoru zaradi duhovite koreografije učinkovale celo pametno ter rodoljubno. Pač, kot laik sem vsaj na tej ljudski prireditvi že ob igri barvnih zarotomov in drugih tehničnih bravur lahko zabeležil nov napredek praktični znanosti v letu dni; od koncu pa so se mi, po vseh sprehodih, od brailskega Risa do vročekrvne Španije, z množico skoraj orosile oči, ko je čez ledeno plokev znova zaplavala milomehka melodija dunajskega valčka.

»Kaj bi se ozirali v Afriko, ko pa ima mo blizu toliko dobrega...«
 »Saj sem bil proti Hitlerju in koncentracijskim taboriščem!« A recite to danes, če si upate...?«
 »Na kaj pa mislite, če govorimo o tankovski moralji?«, »Na božiču,« saj to nima nobene zveze!«, »Seveda ne, a o čemerkoli govorite, mislim na božič...«
 »Zdaj cesar nima pod seboj nobenih Srbov več.«, »No, edina sta morda še Tonič in Perčević...«
 »Pittermann je kot Neron.«
 »Sele če ste klasik, dobite subvencijo.« A ker imajo možnost samo za majhno zasedbo, so si izbral Schillerjevo dramo »Kovarnost in ljubezen«, navedajoč zaradi avtorjeve nemške nacionalnosti, da je delo privedil njihov najbolj popularni dramatik Nestroy. »A kdo je Nestroy?« je znova zbral telefon avstrijskega prosvetnega ministrstva.

»Zdravo, tovariš veličanstvo,« so dvorezno zbudil na kabaretnem odru, ko so manikirali z brčicami opremljenega kolega Güntherja Tolarija za Otona Habsburškega.

»Blöde Finger«, so se zagnali dijaki gimnazije iz Brucka K v vitrinam in Hofburgu, kjer jim je vodil med osebnimi predmeti pokojne cesarice Elizabete pokazal tudi njeno jahalno rokavico z nenavadno majhnimi prsti.

Sploh so se mladoletniki, ki so s svojim mladim profesorjem dopolnili svoj zgodnji obisk v novem dvorcu cesarja Franca Jožefa na Ringu, ves čas obhoda bolj zanimali za cesarico kot za njenega sicer tako popularnega k. r. sopraga. »Pš, pš.« so polglasno poživžgali, ko so za močno, dolgo cesarico spalnico, kjer so pripenjili, da bi ti lahko celo telovadila, v naslednjem kabinetu res zagledali starinsko leseno lovest za parteno gimnastiko. To, da je bil cesar sila delaven in skromen in da je spal v preprosti železni postelji, jih očitno ni posebej pretreslo. Eden izmed fantov je celo svobodno uniformiranemu pazniku vrgel: »Pa saj tako železno posteljo smo videli razstavljeno tudi v ššnbrunnu!« — »To ni ista, je pa podobna,« je vtrjal vodnik, ki je poznal zgodovino in vedel, da tehta brušen iz češkega kristala izdelani lestenec v sprejemnici čez 500 kg in da je v gradu s čudovitimi belimi zavitiimi pečni ter premočnimi skriptno rožasto tapiceriranimi in z zlato peno okrašenimi naslanjači natanko 2600 sob. »Skroznycky,« si je skoraj polomil jezik dijak ob cesarjevem platu za sprejemnico. »Ali,« lepo plesno je imel. — »Ali ne vidiš, da je cesar ime samo z rednim svinčnikom odčrtal,« ga je poučil učitelj. V Franc Jožefovi delovni sobi sta viseli na steni podobni ruskega carja Aleksandra II. in bitke pri Visu, za ogromno sabljo ob steni pa je dobila šolska ekskurzija tolmačenje: »To je pa sablja feldmaršala Radetzkega, ki ga gotovo poznate po Radetzky maršu.«

A še bolj kot ta koracnica je za Dunaj značilen Straussov dunajski valček »Na lepi, modri Donavi« in letos sredi februarja bodo na slovesen način praznovali stoletnico njegovega nastanka. »Pomoren njegove priljubljenosti je tolikšen, da ga z besedami ni mogoče pojasniti. Morda leži vse prav v tem, da ima ta skladba v sebi toliko preprostosti, da z navezovanjem na glavno temo enostavneje dejansko ne gre, mi je dejal, ko sem ga obiskal v njegovem domačem krogu, sedajni umetniški dedič Straussove glasbene dinastije, dirigent Eduard Strauss II.

»Vprašanje: kako naj Avstrija zaživi čimbolj samosvoje, so mnogi zelo realistično reševali prav z odgovorom — s tem, da čimbolj postane vrata med Vzhodom in Zahodom.

Letošnji pomladanski festival vključuje v svoj program predvsem gostovanja ansamblov iz Podonavja, tudi Hrvaško narodno gledališče iz Zagreba. Ravnatelj spomeniškega varstva za Gradiščansko dr. Alfred Schmeller je prišel iz Eisenstadta (Zelezno) z novico, da bodo predlagali ustanovitev štiristranske likovne razstave: Avstrija, Jugoslavija, Češkoslovaška, Madžarska. V avstrijskem inštitutu za južno in vzhodnoevropske študije je oni dan predaval buhimpeštanski univerzitetni profesor Bela Csikos — Nagy o gospodarski reformi in samostojnosti socialističnih podjetij. Na bližnjem srečanju knjigotrževcev Zahodne Nemčije, Švice in Avstrije v Konstanci na temo Vzhod-Zahod bodo govorili med drugimi Milo Dor, predsednik avstrijske družbe za literaturo dr. Wolfgang Kraus in zagrebški dramatik Marjan Matković. Predsednik avstrijske novinarske zveze dr. Günther Nemring je sprožil idejo o nekakem nevtralnostnem povezovanju Avstrije, Švice in jugovzhodnih sosedov ter objubil, da se mi bo še oglašil.

Predsednik avstrijskega Pen kluba, sivolasi Franz Theodor Czokor, mi je pri svojih 85 letih še vedno živo pripovedoval o svojem poljskem odklovanju in svoji novi

»Na Dunaju se začena Balkan«
 »Odpri pot za novega Hitlerja? — Koliko je korumpirana Avstrija? Ali se na Dunaju začena še Balkan? To so bile tri alarmantne parole na prvi strani nemškega revanšistično-vojskega časopisa »Deutsche National Zeitung.«

A v dunajskih pisateljskih in izobraženjskih krogih sem dobil nasprotno pošteno in iskrene odgovore: da, na Dunaju se začena Balkan. Spoznavamo, da je bil Dunaj resnično križišče mnogih narodnosti in da so današnji Avstrijci v marsičem v pod-

KRASKI OBOKI

Z OSTRO KRITIKO Kuno Knöbl in Miriam Dreflusz v programu dunajskega literarnega satirnega kabareta »Avstrija, adijo«

KOMANDANT SEILER
V Jugoslaviji in tudi v tujtini je zbudila precej zanimanja domača noviteta o esesovskem iztrebljevalcu Židov. V drami B. Mihajlovića-Mihiza igra glavno vlogo Petar Bančević (levo), za mizo Mirodrag Lazarević v vlogi Kramenja.

O fanatiku in fanatizmu

Ob premieri „Komandanta Seilerja“ Borislava Mihajlovića-Mihiza v Narodnem pozorišču v Beogradu

POSEBEJ ZA »DELO«

Premiero »Komandanta Seilerja« (o tem smo že poročali v »Delu«, 24. januarja 1967 na 5. strani) v Narodnem gledališču so v Beogradu pričakovali z veliko nestrpnostjo. Naša javnost pozna pisatelja drame Borislava Mihajlovića-Mihiza kot redko nadarjenega književnega kritika in kot avtorja nekaj zelo uspešnih dramatisacij in izvornih dram. »Banović Strahinjo«, njegovo edino izvorno dramo pred »Komandantom Seilerjem«, je po premieri v Jugoslovanskem dramskem gledališču uprizorilo kakih dvajset gledališč po vsej Jugoslaviji.

Ze zdaj, neposredno po prazivedbi, je mogoče s precejšnjo gotovostjo trditi, da je Mihiz zelo spreten dramski pisatelj in da bo drama »Komandant Seiler« postala prav tako priljubljena kot »Banović Strahinja«. Mihiz dramatično gradi in razvija situacije, ve, kako je treba zbuditi napetost v okviru dialoga ali celotnega dejanja, in zaveda se tudi, kdaj mu bo podaljšanje negotovosti ali pa nenadno odkritje resnice pripomoglo, da bo kot pisatelj dosegel zelo pomemben smoter: da zbija, ohranja in ne nehno stopnjuje gledalčovo pozornost. Če učinek, ki vzročno izhaja iz dogajanja ali razvoja značaje, ni zadosten, da bi držal gledalca v napetosti, bo Mihiz prejel vbrizgal melodramatično injekcijo za hip upočasneje in seriji dramskih razburljivosti, kot pa bo dopustil, da bi pozornost gledalcev sploh pahnila. Ker je mojster tega dela, je tu in tam tudi žrtve svojega prepričanja, da drama, ki jo občinstvo sprejme, ni nujno dobra, da pa je drama neobito slaba, če je gledalec ne sprejmejo.

Na tako očitnem dramatičnem obratu je zasnovana tudi fabula »Komandanta Seilerja«. Willy Seiler, sin kmetar Karla Seilerja, folksojlerja iz banatskega mesteca, uživa kot otrok revnih kmetov s pristave bogatega zemljiškega posestnika, Zida Melhiorja Weissa, velike gospodarjeve simpatije in podporo. Melhior pošlje malega Willyja celo študirat v München, kjer postane Willy goreč in dogmatično vdan pripadnik nacional-socialistične stranke, v začetku druge svetovne vojne pa tudi oficir SS. V začetku drame ga srečamo kot fanatičnega in z rastiškim idejam do konca pritrženega komandanta prav tistega mesteca, v katerem je odrasel in od koder je odšel pred sedmimi leti. Med Zidi, ki jih množično lovi, in svojim dobrotnikom Melhiorjem Weissom ne dela nobenih razlik. Willy je intelektualec, človek utrjenih načel, ki ta načela tudi dosledno izvaja. Niti za hip ne omahuje glede Melhiorjeve usode, ki jo ima v svojih rokah. Groza ga je svojega brata Ferija, ki kaže, čeprav varječek, vse dobicarske in zaslužkarne lastnosti revnjaka in primitivnega kmeta in hoče imeti zase in za svojo družino koristi celo od reševanja Melhiorja. Feri Willyjevega rasnega fanatizma sploh ne razume, kot je Willy gluh za argumente krajevne odvetnice Nešiča, ki si na vse pretege prizadeva, da bi izposloval rešitev za svojega klienta. Ko se mu to ne posreči, uporabi zadnji argument: Willyju odkrije, da ni sin Karla Seilerja, temveč nezakoniti otrok Melhiorja Weissa.

Zgodba o protizidovskem fanatiku, ki odkriva v sebi Zida, je kot literatura, čeprav se tako naslovljena, v svojem bistvu, precej trdna. Izvrtino orisani lik dobrodušnega Karla Seilerja in zares bleščeči prizor med njim in Willyjem, ki je obupar prišlo spoznanje o svojem rodu; zelo lep koncipirani in kontrastno prikazani lik Willyjevega brata Ferija; celotna zgodba o kraju in o konkretnih ljudeh, ki ga naseljujejo v tem dramatičnem času; ne navadni in prepletajoči se odnosi med junaki, ki zares dramatično odkrivajo na podlagi klasičnega prepoznavanja usodna dejstva za razvoj značaje in akcije, vse to je del drame, ki močno očrta gledalčovo pozornost in ki je sprič svojega nedvomnega kolorita in dramatično zamišljenega obrata dobra in prava drama o fanatiku Willyju.

Po avtorjevi zamisli pa naj bi bil »Komandant Seiler« prej drama o fanatizmu kot pa o fanatiku. Willy Seiler je nacional-socialist predvsem zatagedelj, ker v posameznem nekaj mora biti, da bi lahko v splošnem postal prototip, katerega usoda bo tabula za dramsko razpravo prej o človekovi naravi kot pa o njegovem političnem prepričanju. Tako se v drami očrta gledalčovo pozornost in ki je sprič svojega nedvomnega kolorita in dramatično zamišljenega obrata dobra in prava drama o fanatiku Willyju po nekaj posrednega

tudi o naravi fanatizma, kot tudi drama o fanatizmu, ki osvetljevanju in komentiranju te abstraktne kategorije podredi konstrukcijo dogajanja in vedenje junakov, je pokazala, da teh dveh načel ni mogoče sočasno uporabljati pri pisanju iste drame, da eno načelo izključuje učinke drugega in narobe. Če pa nezdržljivost teh dveh postopkov, ki je sicer v kvar stihni enotnosti drame, ne uniči tudi drame same, je to predvsem zasluga realistične opazovanja avtorja, ne pa miselne intenzitete konstrukcije, ki nam o naravi fanatizma psihološko, filozofsko ali sociološko ne pove veliko novega. Drama sloni navzlic nepotrebnim posploševanjem (poleg zgodbe o Willyjevem fanatizmu je Mihiz iz konstruktivističnih razlogov pridal še zgodbo o fanatizmu partizana Dragiša Djurića in prikazal fanatizem židovskega rabina, vendar pa nam drama razen neposredne primerjave, ki zbija

zazeleno asociacije, ne pove nič tehtnejšega o zvešan med različnimi fanatičnimi opredelitvami) na zanimivi zgodbi in polnokrvno zarnišljenih značajih. Če je zgodba o fanatičnem fašizmu, komandantu v mestecu, kejer je pustil odnose med ljudmi z bogatimi dramatičnimi biografijami, potem pa jih je ponovno srečal in postal njihova žrtva, dobra in zanimiva, pa se poskus pri vzdigati jo na drugo raven in jo spremeniti v drugačno dramski žanr ni posrečil. Gre torej za dobro, zgornjo in zanimivo dramo z eno samo resno pomanjkljivostjo.

Režiser predstave v Narodnem gledališču Jovan Konjović je sprejel besedilo iz vsemi njegovimi pomanjkljivostmi in odklami in ni poskušal z režiserskimi in dramaturškimi posegi odpraviti ali zmanjšati njegove stilne netenženosti. Preprosto je prenesel dramsko besedilo na oder in to je storil zanesljivo ter zelo natančno, v skladu

z namigi, ki mu jih drama daje.

Najboljše vloge pri tej predstavi so ustvarili igralci najbolje napisanih likov: zelo dober je bil na svoj decenčni in umirjeni strogi igralski način Petar Bančević v vlogi Willyja Seilerja; briljantno epizodo je odigral Severin Bijelić kot stari Karel Seiler. Z njo je veliko pripomogel k temu, da je začetek drugega dejanja dosegel višine, ki ga uvrščajo v vrhove te drame in naše dramaturgijske sploh. Zelo plastičen značaj je ustvaril Pavle Minić v vlogi Ferija, Willyjevega brata, medtem ko so v drugih vlogah nastopali: Mirodrag Lazarević (Kramen), Boris Andrušević (Joseph), Milena Dapčević (Jelena Djurić), Branislav Jerinčić (odvetnik Nešič), Ljuba Kovačević (Dragiša Djurić) in Vasa Pantelić (Melhior Weiss). Scenograf je bil Vladimir Marenčić, kostumografka pa Ljiljana Dragović.

SLOBODAN SELENIC

Predimenzionirana kultura ali zmaga samoupravnosti?

Podatki in vtisi z zadnje seje ljubljanskega odbora za kulturo

Pravzaprav bi lahko začeli z našo popularno rubriko z zadnje strani in pod naslovom PA SE TO PRIPISAJI geslo: storilci ni bil poznan. Kajti predsednik odbora za kulturo mestnega sveta Ljubljane Ljotze Filipič je v anekdotični obliki povedal, kako odločno se je v imenu odbora zavzel za dodelitev manjkajočih sredstev Mladinskega gledališča, češ, če jih ne bo dal mestni svet, bo zaprosil pri republikanski organ, če jih pa še tam ne bo mogoče dobiti, bo šel v banko in jih ukradel. Če bi torej v kateri naših bank nastal primanjkljaj, bi bil storilec poznan.

Kot pa je zatrdila javna izjava predsedstva mestnega sveta v petek, eden, ni skrbni, da bi se naš ugledni kulturni delavec podal na pot kriminala: Mladinsko gledališče je vsaj za prvo letošnje tromesečje — dobilo sredstva, ki mu zagotavljajo možnost rednega dela.

Merjen s finančnimi možnostmi je položaj naših kulturnih ustanov vse prej kot rožnat. Toda prav kulturna je materialna krize, ki se je pokazala ob primeru Mladinskega gledališča, nam je razkrila v primerjavi z ne tako daljnjo preteklostjo vzpodbuden premik na področju naše družbene kulturne zavesti, ki jo podpirajo samoupravna hotenja in pravice. Leta 1966 sipo zaradi ekonomske venjavno povsem uprliških, a družbeno in zlasti še kulturno ozkih ali boljše rešeno kratkovidnih načel izbrislasi s seznama slovenskih kulturnih ustanov tri zivalno in zavzeto delujoča gledališča, za katerimi je vse do danes ostala nepokrita vrzel. Šest let pozneje se je za usodo majhnega, a ustvarjalno živega gledališkega ansambla v mnogo bolj zaostrenih ekonomskih pogojih gospodarske reforme zavzel širok krog naše kulturne in družbene javnosti. Razlogi prav gotovo niso bili zasebne ali sentimentalne narave, kajti Mladinsko gledališče je vsakekor organski del našega narodnostnega kulturnega življa s pomembnim poslanstvom širjenja gledališke kulture med najmlajšimi gledalci, ki bodo iz njegovega partnerja čez leta odšli kot estetsko razgledani in gledališko omikani ljudje sprejemati ustvarjalnost naših osrednjih gledaliških ustanov.

Zavest o odgovornosti za čim bolj kompleksen razvoj kulturnega življenja je prevajala tudi razpravo na zadnji seji odbora za kulturo mestnega sveta, na kateri so člani odbora, vključno s širokemu delovnemu programu, ki jim je naložil razpravo o možnostih financiranja celotnega ljubljanskega kulturnega delovanja v letošnjem letu, še enkrat z veliko prizadetostjo obravnavali vprašanje Mladinskega gledališča. Ob tem so zavzeli tudi kritičen odnos do stalšč, ki jih je v televizijskem intervjuju prejšnji teden podal predsednik mestnega sveta ing. Marjan Tepina ter načelo razpravljal o ljubljanski kulturni politiki in praksi.

Značilne fragmente njihove razprave povzemam ne po uradnem stenogramu, temveč v prostem zaporedju iz novinarske beležnice. Začetjem s kratkim historičnim zapletom na Mladinskem gledališču, ki ga je podal predsednik odbora Ljotze Filipič, Mladinsko gledališče ni v krizi šele zadnje mesece, temveč že mnogo dalj časa. Konec lanskega leta je mestni svet začasno rešil to krizo z denarjem, s katerim je podpril izvedbo noveletne predstave Mladinskega gledališča. Sredstva, ki jih je Mestni

svet v višini 23 odstotkov lani dodeljenih sredstev nakazal gledališču za letošnje prvo tromesečje, so bila tako skromna, da z njimi gledališče ni moglo ne živeti ne umreti. V tem položaju je koordinacijski odbor mestnega sveta na širši razpravi vnesel priporočilo o amaterizaciji gledališča v tem smislu, da bi se ob sedanjem skromnem profesionalnem jedru razvilo sodelovanje z volonterji. Na tej seji je prišlo do nepotrebnih zaostritve v dialogu med predsednikom mestnega sveta in direktorjem Mladinskega gledališča Tonetom Pavkom. Prvi je vztrajal pri višini nakazanih sredstev, drugi je podal ostavko. Odbor za kulturo ni pristal na demontažo Mladinskega gledališča in širši posveči strokovnjakov je njegovo mnenje izrazil. Demokratska pravica direktorja gledališča je bila, da v tej situaciji poišče pomoč pri predstavnih javnega mnenja. Polemika pa se je po nepotrebnem zaostrišla, kajti konkretna beseda o ukinitvi Mladinskega gledališča ni bila nikoli izrečena, kot poudarja tudi javna izjava predsedstva mestnega sveta. Če je odbor za kulturo dal Mladin-

skemu gledališču jamstvo, da bo dobilo manjkajoča sredstva, je direktor gledališča preklical ostavko in gledališče spet rodno dela.

Glede upravičenih in neupravičenih besed o ukinitvi je Zvone Miklavčič pripomnil, češ, da o ukinitvi res ni nihče direktno govoril, toda nekateri ukrepi oziroma vztrajanje pri njih lahko namigujejo na postojano ukinitve. Kajti kako naj kulturna ustanova sploh obstaja, če s sredstvi, ki jih je dobila, ne more delati?

Ob tem so člani odbora govorili tudi o možnostih kulturnih ustanov, da povečajo lastne dohodke in se ustavijo ob konkretnem primeru sodelovanja s televizijo. Ob pripombah generalnega direktorja RTV Ljubljana Borisa Mikloša, češ, da bi bil Filipični položaj marsikatero kulturne ustanove (tudi Mladinskega gledališča) mnogo boljše, če bi prodajale svoje pridrivite televiziji, so soglasno ugotovili, da televizijski honorarji pač niso tako visoki, da bi lahko privedli do finančnega saniranja položaja. Navedli so podatke, da je televizija

plačevala predstave Mladinskega gledališča v zneskih od 200 tisoč do 500 tisoč Sdin.

Ob sklepu 23. seje Mestnega sveta, ki ugotavlja zapostavljanje kulture (tako glede financiranja njene redne dejavnosti kot glede investicij v gradnjo novih objektov) in nujnost, da mestni svet posveti kulturi več skrbi, s tem pa tudi večjo finančno podporo, je Bojan Kardelj menil, da ga izjave predsednika Tepine o predimenzioniranosti kulture v mestu niso zadovoljile; saj niso bile v skladu s sprejetimi smernicami mestnega sveta in stališč odbora za kulturo. Ob njih se je tudi Sergej Vošnjak načelno vprašal o spoštovanju samoupravnih pravic odbora za kulturo, ki jih zagotavlja statut, in dejal, da neupretnost komunalnega sistema ustvarja razpravo o samoupravnih načelih in onemogoča razpravo o rešitvi kulturne situacije v Ljubljani. Saj odbor za kulturo pravzaprav lahko deli sredstva, ki jih nameni mestni svet, in dokler višina sredstev ni znana, ni mogoče konkretno razpravljati o financiranju ljubljanskega kulturnega življenja. Sedanji način finan-

ciranja je označil kot element diriganega centralističnega upravljanja. Pritrtil mu je tudi predsednik odbora Filipič, ki je dejal, da je kljub drugačnim željam kulturnih zavodov in političnim težavam financiranje kulture v Ljubljani še vedno proračunsko. Pogodbeni sistem je le kulisa za čisti proračunski sistem, saj je realno pogovarjanje odbora s kulturnimi ustanovami o njihovem predloženem programu čista iluzija. Odbor sam je prozeek in strokovno nekvalficiran za presojo programa. Dokler odbor za kulturo ne bo presel v kulturno prosvetni zbor mesta Ljubljane, ni realnih možnosti za resno estetsko in družbeno presojo kulturnega programa ter programskega financiranja.

Vse kaže, da je odbor za kulturo mestnega sveta globlje in resnejše dojel svoje samoupravne pravice in dolžnosti, kot pa mu jih omogoča sedanja praksa. Njegovo zavzemanje za usodo Mladinskega gledališča je ena tistih njegovih načelnih zmag nad nenaklonjenimi in zaostajajočo prakso, kakršnih mu želimo čim več.

STANKA GODNIC

FRANCE MIHELIC: DEKORACIJA ZA NOVOLETO NO ZABAVO V KLUBU KULTURNIH IN ZNANSTVENIH DELAVCEV

Pred domačimi kamerami: Hasanaginica

Mića Popović, slikar, pisatelj in filmski režiser, je doslej posnel dva filma, ki sta polemično vzbudila domače filmske vode...

agicino. Seveda je sam napisal scenarij, o katerem pravi, da je dosledno veren duhu ljudske pesmi. Zanimiv je zlasti režiserjev izbor glavne igralkice, Ceprav je v njegovi režiji Jani v »Rojcu« slavlila nedvomno igralsko uveljavitev Mira Stupice...

Foto: Djuro Slako

Filmske teme ob novih zakonskih tezah

Kako bo z Jugoslovansko kinoteko?

OD NAŠEGA BEOGRAJSKEGA DOPISNIKA

Beograjski tisk je napoved, da bo morala Jugoslovanska kinoteka zapreti svoj muzej v Beogradu, sprejel kot izraz zapostavljanja in neodgovornosti do te kulturne ustanove...

je le opravila nalogo, kot ji velevaljo predpisi. Po njenem sklepu smo se znašli v ne- nekakšni ilegalni situaciji. Delamo, ker pričakujemo, da se bo vendarle naša kaka rešitev...

»Tudi prvega filma o Jugoslaviji nimamo«, je dejal Pogačić. »Od petnajstih pred- novnih filmov pa so nam ostali le trije igrani. Filmografijo igranega jugoslovanskega filma bomo sicer sestavili do letošnjega puljskega festivala, filmografije našega kratkega filma pa ne bomo nikoli imeli, saj nihče ne ve, koliko kratkih filmov so pri nas posneli.«

Torej ne gre le za muzej Jugoslovanske kinoteke. Ko je Pogačić govoril o vzrokih za zapiranje tega muzeja — dvorane v Kosovski ulici, v kateri je bil nekdo kinematograf »Kosovci«, se popelje pa bar — je poudaril, da to ni le vprašanje Jugoslovanske kinoteke, temveč vprašanje mesta Beograda in v širšem pomenu tudi republike Srbije, kot sta dvorani v Ljubljani in Sarajevu stvar teh dveh mest oziroma republik.

»Ni res, da denarja ni, le nenačrtno ga uporabljamo. Petsto metrov od muzeja kinoteke je dvorana mladinskega doma, v kateri delo še ni našlo prave vsebine. Petsto metrov vstran je tudi dvorana Kulturnega centra Beograda, in ne vem, če je tolikšna raznolikost funkcionalna. S tem seveda ne trdim, da te dvorane ne bodo koristnejše uporabljene, pa tudi tega ne, da bi kinoteka hotela vanje. Treba nam je nekaj drugega, skromnejšega in primernejšega. Skrbil pa me nekaj drugega. Pri nas imamo zastarela pojmovanja o kulturnih ustanovah in njihovi vrednosti. Dovolj denarja najdemo za ustanove, ki so nastale v 19. stoletju, za mlade kulturne ustanove pa ni razumevanja. Mar to ne govori o tem, da tudi naše vrednotenje kulture izvira še iz devetnajstega stoletja?«

Ogorčenje direktorja Jugoslovanske kinoteke je razumljivo. Dosedanji zakoni niso predpisovali obveznega hranjenja filmskega gradiva in so določali dolžnosti proizvajalcev in v primeru, da je kinoteka gradivo izrecno zahtevala. Proizvajalci pa sami niso občutili potrebe po sistematičnem zbiranju in ohranjanju zgodovinskega gradiva. Njegov pomen so spoznali le tedaj, kadar so za nove stvaritve potrebovali stari material. Sicer pa — naša kinoteka ima unikatne materiale ameriških in drugih tujih filmov, ki so jih našli v kletih in na podstrešjih lastnikov nekdanjih kinematografov, distributerjev itd. Tolajši nas torej lahko le dejstvo, da se tudi v drugih državah proizvajalci sprva niso zavedali pomena ohranjanja posnetega filmskega traku.

»Ne gre nam toliko za denar, za proračunje, temveč za zavest, da je kinoteka pomembna kulturna ustanova in da z vsako kinotечно dvorano, izgrajeno, vsaj, kot pa se zdi na prvi pogled, Beograjske dvorane je bila navezanežna žola mnogih mladih filmskih kritikov in režiserjev, pa tudi drugih filmskih delavcev. Za nas bi bilo celo bolje, če bi bili arhiv zaprtega tipa, kot je na primer angleška kinoteka. Tako bi lahko arhivirali še enkrat več filmov, kot smo jih, saj ne bi porabljali sredstev za kopiranje filmov za prikazovanje. Res pa je, da je naša kinoteka v svetovnem merilu med prvimi, kar zadeva javno prikazovanje najpomembnejših starih filmov. Drugod se gledajo pri našem delu in naše izkušnje so jim dragocene.«

Vladimir Pogačić je človek, ki »mima diake na jeziku«, vemo pa, kako je z ljudmi, ki povedo, kar mislijo. Niso ravno pri sreč tistim, ki tega ne delajo »iz vjudnosti in taktike«, kot sami pravijo. Tako smo na primer tudi izvedeli, da so proizvajalci poslali negativ filma »Esalon dr. M.« po pomoti v tujino in da smo tako ostali brez negativ našega prvga »westerna«. V poljavi v Skopju je bilo uničene veliko makედonske proizvodnje. Ko so hoteli v Zagrebu uporabiti dokumentarni film »Osvoboditev Zagreba«, so opazili, da se je trak spremenil v kamen. Še sreča, da je imela kinoteka kopijo, sinhronizirano v francoščini, ker so jo prikazovala naša diplomatska predstavništva.

»Mnogi poskušajo dobiti stari gradivo mimo nas, brez našega sodelovanja, čeprav vedo, da so kinoteke vsega sveta združene in da jih skupni pravilnik zavezuje za vzajemno pomoč. Zgodilo se je na primer, da je »Jugoslavija« filme kupoval filma, ki smo jih mi dobivali od sovjetske kinoteke zastoj in da v Sovjetski zvezi nikakor ni koristiti bodisi na televiziji, v kinematografskih ali v klubih. Ne moremo pa pričakovati, da bo kinoteka dotirala na primer gradivo otroškega kinematografa, ki ga mislijo, kot so v kinoteki slišali, v Beogradu graditi precej razkošno. Niti ni mogoče pričakovati tega, da bo kinoteka postala servis, ki bo zanemarjal svojo osnovno nalogo, zbiranje in hranjenje filmskega gradiva. O tem, da kinoteka pri nas ni ustanova zaprtega tipa, govori še to, da je bilo mimo kinotečnih dvoran precej kinematografov pri nas delanih pozornosti kinoteke, ki je v njih prikazovala zgodovinske vrednosti iz svoje- gae arhiva in da kroži po vsej državi petnajst starih programov, posnetih na ozki trak.

»Bilo bi idealno, če bi imeli dvorano s 500 sedeži in ob njej klubski prostor, v katerem bi lahko predvajali filme kakih osemdeset ljudi v sproščnem razpoloženju, v katerem bi ne manjkalo kave na mizah. Večja dvorana bi krila stroške manjše, v kateri bi se zbirali tisti, ki želijo študijsko in ne le informativno spoznavati zgodovino filma. Toda to so prevelike želje, saj bi se adaptacija stare dvorane stala okrog 60 milijonov starih dinarjev, ki jih nimamo. Tak tip kinotečnih dvoran bi bil idealen za vsa kulturna središča. Tako pa so se tudi v Ljubljani morali spriznati z dvorano s 180 sedeži in že vnaprejš predvideti izgubo s prikazovanjem filmov. Toda ljubljanska dvorana je vsaj odlično opremljena in zares ustreza svojem namenu. Upali smo, da bomo tudi v Zagrebu čez dve leti dobili takšno ali še lepšo dvorano, saj je bil tak naš sporazum s tamkajšnje skupščino, ko smo morali zapreti stari, dotrajano zagrebško dvorano. Toda ti dve leti sta že predlanskim minili in zdi se, da dvorane v Zagrebu ne bo nikoli več. Zagrebški primer se torej lahko ponovi tudi v Beogradu. Inspekcija tega seveda ni kriva, ona

VLADIMIR POGAČIĆ

Pogačićeva pripoved je zanimiva in aktualna, saj nas opozarja na številne neizkoriščene in neupoštovane možnosti. V arhivu naše kinoteke je spravljeno 18.000 filmov iz vseh obdobij filmskega razvoja. Ta dragoceni arhiv je mogoče dobro in bogato izkoristiti bodisi na televiziji, v kinematografskih ali v klubih. Ne moremo pa pričakovati, da bo kinoteka dotirala na primer gradivo otroškega kinematografa, ki ga mislijo, kot so v kinoteki slišali, v Beogradu graditi precej razkošno. Niti ni mogoče pričakovati tega, da bo kinoteka postala servis, ki bo zanemarjal svojo osnovno nalogo, zbiranje in hranjenje filmskega gradiva. O tem, da kinoteka pri nas ni ustanova zaprtega tipa, govori še to, da je bilo mimo kinotečnih dvoran precej kinematografov pri nas delanih pozornosti kinoteke, ki je v njih prikazovala zgodovinske vrednosti iz svoje- gae arhiva in da kroži po vsej državi petnajst starih programov, posnetih na ozki trak.

VIKTOR ŠIREC

Béla Balázs: Filmska kultura

Kdo ve kakratkrat že nam ne preostane drugega, kot da se potolažimo z našim starim rektorom: bolje pozno kot nikoli. Recimo si tako ob izidu slovenskega prevoda ene temeljnih knjig o filmski kulturi in estetiki, kar jih pozna sodobna svetovna literatura, ob »Filmski kulturi« Béla Balázsa, ki je izšla v prevodu Franceta Brenka pri Canjanjevi založbi v zbirki Béla kizantema.

Karkoli ob tej knjigi povemo, v bistvu le ponavljamo tisto, kar je bilo že povedano saj v svetu izhajajo vedno novi ponatisi Balázsovega dela in vsaka stopinja v razvoju filmske umetnosti osvetljuje njegove trditve iz novega zornega kota, tako da so vedno znova deležne kritične in študijske pozornosti.

Leta 1948 je Béla Balázs začel svojo zadnjo filmsko knjigo z očitno ugotovitvijo o zapoznelosti filmsko izobraževalnih prizadevanj, o najhujši zamudi znanosti, ki ni posvetila svoje pozornosti edinstvenemu dogodku v svetovni kulturni zgodovini, razvoju novih umetnostnih izraznih oblik in stvarnosti nove družbe. Nedvomno in ostro je svaril pred usodnimi posledicami filmske neizobraženosti takole: »Sej ga danes ni več, ki bi tajil, da je film ljudska umetnost našega stoletja. Zal pa ne v prvotnem smislu, da bi bila namreč plod ljudskega duha, temveč narobe, da je ljudski duh — predvsem po mestih — plod te umetnosti, ki se je razrasla v ogromno industrijo. Duhovno zdravje ljudstva je odvisno od tega, do kakšne mere ga bomo filmsko kulturno izobrazili... Ljudska skupnost, njeno zdravje in kulturna zgodovina neubranljivo najno terajo vzgajanje okusa, ki bi nadziral umetnost, ki vzgaja naš okus... V tem primeru ne gre le za umevanje umetnosti, temveč za usodo umetnosti, ki je odvisna od našega poznavanja.«

Ob teh sugestivnih trditvah nedvomne avtoritete na področju filmske estetike se kot bridke ironija berejo stvarni, suhi podatki iz njih je prevajalec dodal svojemu toplo napisanemu biografskemu uvodu. Iz njih izvemo, da je v rokopisu običajni prevod Balázsove v ruščini napisane knjige »Filmska umetnost«, ki je bil pripravljen že leta 1947, dve leti po izidu izvornika; da je ista usoda doletela tudi prvi prevod »Filmske kulture«, ki je bil pripravljen že leta 1948 in je krtačne odiseje prevoda korigiral ter s tem posredno avtoriziral prevod Balázs sam.

Res ni mogoče trditi, da bi izid ene same knjige bistveno pripomogel k oblikovanju drugačne podobe naših filmsko vzgojnih prizadevanj, ki hitrejšemu in zlobojnemu uveljavljanju filmskega poiska v šolah, k drugačni strukturi okusa našega filmskega gledalca. Toda Balázsovo delo je izvrstno vademecum za vse, ki uredničujejo ali naj bi uredničevali zamisel o rednem filmskem pouku. Jasen, konkretna način Balázsovega pisanja pa omogoča neposredno razumevanje snovi tudi individualnemu bralcu, čeprav ni filmsko strokovno razgledan. In

béla balázs filmska kultura

OVITEK ZA KNJIGO BÉLA BALÁZSA »FILMSKA KULTURA«

zato lahko le obžalujemo, da ob »Filmski kulturi« začela med našimi gledalci opravljati svoje poslanstvo s takšno dolgoletno zamudo. Balázsovo delo odlikuje gibkost sloga, izredna zavzetost avtorjeve izpovedi, ki se dviga do naravnost pesniških primerjav, obenem pa nikdar ne krene iz smotrno zastavljene poti dialektične misli. Avtor sam imenuje svoje delo življenjski film. Ta zanimivi življenjski je pisal navdušen in razočaran entuziast, ki je v filmu, v tej umetnosti gledanja zaslužil svojo izvirnost novega, samostojnega umetniškega upodabljanja in izražanja ter nestrpno negodoval, ker se je film sam razvijal počasneje od njegove vizije. »Filmska kultura« je predvsem hvalnica prvga obdobja sedme umetnosti, nemega filma. V dvanajstih poglavjih prvga dela svoje knjige Balázs predstavlja razvoj filmske tehnike v filmsko umetnost, razčlenjuje osnove filmskega jezika, poljudno in vendar strokovno doganjo tolmači dolgo kamere, snemka, zornega kota, montaže — te v času uresničene arhitekture filma, kot ji pravi, zanosno se ustavlja ob novi umetniški razsežnosti, ki jo obdaja film kot posredovalec »mikrofiziognomije«, najtanjših emocionalnih odtokov mimike človeške obraza. V drugem delu se Balázs posveča analizi filmskega sloga, razglablja o eksperimentalnem

avantgardističnem, risanem, grotesknem, glasbenem filmu in o drugih filmskih žanrih. Za dodatek so v knjigi priloženi še nekateri značilni odlomki iz zgodnje Balázseve filmske knjige »Vidni človek« ter »Ideološke opombe« iz njegovega »Duha filma« iz leta 1930.

Kar bo bralca ob Balázsovih izvajanjih presenečalo in ga gnalo v polemično presojanje njegovih trditev, je skrajno kritično stališče, ki ga je avtor zavzel do zvočnega filma. Balázs je film »mnogoglasna vizualna partitura življenja« in v svoji filmski estetiki dosledno izhaja iz vizualnih filmskih izrazil. Pojav zvočnega filma mu potemtakem ni organska razvojna stopnja, temveč popolnoma novo umetniško področje, novo začetišstvo, še prava katastrofa, ki je zavrla razvoj čiste vizualne umetnosti v trenutku, ko se je približala dovršenosti. Balázs zvočnemu filmu pravzaprav ne očita diletantizma in ustvarjalne impotence, Z nestrpnostjo je ugotavlja, da zvočni film še zdaleč ni izbral vseh umetniških širjav, ki mu jih odpira nova, izpopolnjena tehnika, da skratka še ni razvil »kulture poslušanja« v nasprotju z nemim filmom, ki je častno opravil svoje poslanstvo na področju »kulture gledanja«. Ob vseh očitkih, ki jih Balázs zgornja nad zvočni film, navsezadnje ne smemo pozabiti, da je svoje delo napisal že leta 1948 in to v Sovjetski zvezi, kjer je bil prefinjen estet lahko upravičeno razočaran nad filmskim povprečjem in podpovprečjem dirigiranega socialističnega realizma.

Marsikatero Balázseva trditve in napoved nam namreč izpodbijata morebitni preuranjeni sklep o njegovi kratkovidnosti glede filmskega razvoja, o njegovi neobjektivni zaljubljenosti v nem film, na zvočni film je Béla Balázs po drugi svetovni vojni gledal kot na predlogo in neplodno stransko pot v potrdjanju filmske umetnosti filmski tehniki. Bistvo pa je napovedal preobrat v razvoju, preobrat, ki smo mu prav v našem času ob novih filmskih stremenjih v svetu, pa tudi doma, morda vsi neposredne priče. Skliceval se je na asociativno metodo, ki so jo razvili filmi stare avangarde, na veljavo absolutnega filma Dige Vertova ali Jorisa Ivensa, ki je oživela v današnjem filmu-reznic, da, marsikatero stran svoje knjige je napisal, kot da sluti vstop televizijskega medija v vizualno umetnost. Prav Balázseva prepričana napoved novega, tretjega obdobja v razvoju filmske umetnosti je tista, ki daje njegovi »Filmski kulturi« kljub vsaj zmanjšanemu, konkretno in zanimivo aktualnost.

Nelahko prevajalsko delo je France Brenk opravil zelo korektno. Estetsko opremo je oskrbel Matjaž Vipotnik. Če poiskamo besedno igro z naslovom »kultura«, kateri je knjiga izšla, lahko rečemo, da je Balázseva »Filmska kultura« res kot bogat cvet v gumbnici našega filmskega izobraževalnega siromaštva.

STANKA GODNIC

Takole je z njim: visok je, oh 1 m 89, tehta, oh, vitkih 78 kg, barva njegove kože je, oh, rahlo rjava s priokusom medu, njegovo čelo je, oh, mogočno, njegovi lasje, hm, rjavi, je že res, ampak malce prerediti, pa jim je zato neopazno dodan ljubek čopek na vrhu, oči cokoladno rjave, trepalnice podaljšane, nosnice čustvene, usta široka (tisti njegov nasmeji), ličnice krute.

Posebni znaki: eleganca, da se človeku ob pogledu na njegovo tezaško delo mlo stori (čevlje ima s Saint-James Streeta, kjer se sicer obliči angleška kraljica, njegovi smokinji, črni, temno modri ali beli, so iz Saville Rowa, pravo svilo za srajce pa uvažajo iz Francije), vedno nosi pri sebi orožje, 7,65 Beretto, ker je donoj ploščata, da ne kvari obleke. (Sicer pa uporablja vse, od češke brzostrleške škoda do japonske Hiwachi, preko ampu, napojnikih s plinom, ki zabujajo splošno avton; ob posebnih priložnostih strelja tudi avtomatsko karabino 5,5, ki jo je moč tako zelo razstaviti, da gre v torbico za dokumente), zna metati nož, je popoln atlet, izvelec pistolo tako hitro ko John Wayne, je nepodkupljiv, nosi črn pas, ima službeni avto Aston Martin DB 5.

Dve ničli pred 7 pomenita, da ima dovoljenje za ubijanje.

Nepopravljiv je, kar zadeva ženske, še posebno svetloolase. Nobena se ne more upreti njegovemu smehlaju z nazgovor zavilanimi kotički ust, njegovim moško vavišenim besedam in končno tudi ne njegovim močnim rokam... Najdlje se mu je pravzaprav upirala Pussy Galore, pa je moč vpliva na materinska čustva in je tudi ona, revica pri priči odposelada.

Po prepričanju nekaterih, je eden izmed najvplivnejših Bondovih prednikov mornar Popaj, ki sicer ni imel številke 007, je pa zato vedno nosil s seboj konservo s spinacem. Med Jamesove stare očete bondostovce največje prispevajo Tarzana: ta se je namreč ravno tako kot njegov vnuček kot blisk prepeljeval z enega kraja nesreče na drugega; z drevesa na drevo, z Miami Beacha v Svico. Razlika je le v prometnih sredstvih...

Srečneža, ki sta razburkala svet z novim volunskim valom, sta Harry Saltzman in Cubby Broccoli, producenta filma »Doktor No« po Janu Flemingu (savastinski Francozi so pozneje obledelamili tudi dr. Knoja, proti kateremu se je borila Marie Chantal).

ubijanje. Gentleman iz Amerike je nasedel na 007 vodko in na otroške pižame imenovane 0033. Angleži so se po brezumni preudarku vendarle odločili za Bond-Martini in se začeli, kot se Angležem spodobi, na inteligentno eleganten način norčevati iz sebe: posneli so na primer Ipress, film z navdse inteligentnim mistrom Palmerjem v glavni vlogi, agentom, katerega najljubši hobby je kuhanje... Pravzaprav so se najbolj izgubili glave Francozi: začeli so namreč kot za stavo oponašati Angleže in izdekovati na desetine francosko bondonskih filmov...

Novinari so imeli strašansko veselje z naslovi: No. No. tisočkrat No. De Gaulle Finger, Goldwisker, From Rush—Hour with Love (kar bi pomenilo nekako kot lep pozdrav iz gneče ob dveh popoldnevih...). Spravevali so se, če se Italijani vendarle ne bodo odločili za Toto sreča 007... Toda niti gospod Saltzman niti gospod Broccoli ne erhneta ne črne ne bele proti takim natočevanjem. Vse skupaj je prav solidna reklama, pravita.

Vzhodne dežele so dovolile antisocialističnemu Bondu vstop na svoje ozemlje veliko pozneje. Če se lahko zanememo na Čehe, bodo prav gotovo naredili kakega Limonadnega bonda: če ga že niso. Doslej so se še najtoli izkazali Bolgari. Njihov pisatelj Andrej Guljaški je je namreč meni nič tebi nič izmislil Avakuma Zahova proti 07 (Ena ničla je morala odpasti, ker je Fleming odrekel Bolgaru vse pravice na Bonda), komunista z rahlim navdihom socialističnega snobstva, arheologa po poklicu, človeka, ki sorvaži vse, kar je glasno in vulgarno in se zlepa ne zmeni za žensko. Njihova najzavestnejša naloga je, da skuša spraviti Bonda na pravo pot, na pot socialistične morale... Kajti če bi bilo še več takih Zahovov, pravi Guljaški, bi bilo na svetu veliko laže doseči do sitje.

Mnenja bondostovcev, zakaj si je James Bond ali Sean Connery (le kdo bi ga prepoznal v Hribu izgubljencev!) tako na mah in tako zagotovo osvojil svet (posebno ženski) so tako različna in številna, kakor so različna in številna dekleta, ki jih agent 007 srečuje in osrečuje na poti do svojega cilja. Da je mož postaven in privlačen, je gotovo; zato ga ni film, v katerem se ne bi pojavil v kopalniku, ležeč na trebuhu in uživajoč pod trepaljkami dlanmi svetlostnih maserk, ni ga, v

BOND. mili, krvoločni, elegantni JAMES!

Poti nazaj ni bilo. Bond je bil drugi na lestvici junakov, ki so v ameriško blagovno primamljivi največ papirja sledili so Goldfinger in From Russia with Love, in nazadnje Thunderball, najdražji od vseh 20.000.000 funtov). se enkrat dražji od Goldfingerja... Pa se zdaj spomnimo na vse tiste Goldfingerjeve avtomobile, ki so jih zmečkali, na vse tiste vrteče in vstajajoče in izgnajajoče naprave v Godfingerjevi hiši, ki so služile le toliko, kot služu učitelju zemljepisja zemljepija, pa Leteci cirkus Pussy Galore...

Zahodni svet je na bondostvo reagriral po bondovsko: najbolje obleni monsieur iz Pariza skoči danes v spodnje hlače znamke 007, potegne nase srajco James Bond, si zatakne požalčen roček v žep, pograbi ču doviti črn koveček, bel dežni plašč in meni, da je pripravljen za ubijanje. Ali morda celo, da ima dovoljenje za

katerem se ne bi pojavil vsaj v spodnjem delu pižame. Da je navdse inteligenten, glede tega po svetu ni soglasja. Da je ročen in iznajdljiv, to da... Pravzaprav se vse zatakne pri truplih: imi trdijo, da je neodpustljivo hladnokrvno morilec, drugi pa, da vamo svojo službo opravlja in po potrebi svoje srhljenje brani. Trenutno smo pravi gotovo lahko brez skrbi: nas bondonski problemi ne bodo tako vznemirili, imamo drugih dovolj... VESNA BLOND

Pogled za kulise nekega poklica

Kako da primanjkuje gospodinjskih pomočnic

Za vrati je bilo čutili mrazno prerivanje. "Selej, ko so se odprla, se je pobilsknila a njimi dolga vrsta čakajočih.

Udarnika sta bila neumljena: en moški, en ženska, en moški, ena ženska.

Moški so odpravili prej, saj jih je bilo precjaj manj kot žensk.

Zak v čakalnici je že zjutraj zaudarjal po reznojenih telesih, tobaku in umazaniji. Ljubljanski zavod za zaposlovanje, oddelek za zaposlovanje nekvalficiranih delavcev uraduje ob ponedeljkih, sredah in petkih od 8. zjutraj dalje.

Osadili so me k referatu za nekvalficirno žensko silo. Ta posreduje tudi zaposlitv gospodinjskim pomočnicam.

Poglejte,« mi pokaže Silvo Zalar zajeter rumen zvezek. Okoli 60 prostih de'ovnil mest ima prijavljenih v njem. Nekatere družine čakajo na pomočnico tudi že po nekaj mesecev, pa jim še vedno ni našel ribene.

Navadno se začne z oglasom v časopisu: »Ričlanska družina... hrana in stanovanje... plača po dogovoru... dobra plača... šifra...«

Ko odgovore oglašil in zveze, se zateče ljudje še sem. Toda tudi na zavodu za zaposlovanju ne znajo delati čudežev. Mesta esajajo odprta.

Kljub nezaposlenosti

Pred nekaj tedni smo prebrali statistiko: v Sloveniji je bilo konec decembra okoli 13.000 nezaposlenih, povečini nekvalficiranih delavcev. Med njimi je bilo največ žensk. Le na območju zavoda za zaposlovanje v Ljubljani je bilo novembra lani prijavljenih 3215 ljudi, ki so iskali delo, od tega 2064 žensk. Dve tretjini!

Kaj bi bile rade žene in dekleta, ki so ostale brez zaslužka, brez — kot pravimo temu — sieherne eksistenčne možnosti?

„Za pomočnico pa ne grem!“

Dekle, ki stoji pred referatom, stiska ustnice v tanko črto. Iz podjetja, kamor so jo poslali pred nedavnim, je prinesla nazaj bel listek: delovno mesto je že oddano.

„Kam pa ti rada?“ v tovarno...«

Toda v tovarnah ni zaenkrat nič. Niti enega delovnega mesta.

Dekle je brezposelno že četrti mesec. V »Cukrarne« plačuje le za posteljo 8000 na mesec. »Bi šla za gospodinjsko pomočnico?«

Za hip otrpne, potem pa odločno odkima: »Ne, za gospodinjsko pomočnico pa ne grem.« »Zakaj ne?« Vprašanje ostane brez odgovora.

»Toda od česa potem živiš?«

Ustnice so spet negibna, tanka črta. Po tem nemo skomigne.

»Čez štirinajst dni se spet oglasi,« pravi nazadnje referent. »Morda se bo le kaj našlo.«

Kužinskih trideset se jih je že zvrstilo za njo v tistih dveh urah, ko sem sedela poleg. Vse brez dela, po večini povsem nepreskrbljene: osemnajst let, dvaindvajset, štirindvajset let, pa tudi več. Mnoge so iz južnih krajev in prišle so v obljubljeno deželo. Vse pravijo: »V tovarno...« In odli se jim zasvetijo. Toda v tovarnah se zadnje čase redko najde mesto. »Potem pa nič,« pravijo. »Bomo rajši počakale...«

Zakaj ne za pomočnico? Najpogostejši so odgovori: »Bila bi premo prosta, delo mi ne ugaia, premajhna plača, fant me ne puisti, mož me ne bi pustil, da bi šla za pomočnico, tudi: sram me je...«

Referent pravi takole: »Skoraj nobena, ki premore stanovanje, noče v ta poklic. Ra je so brezposelne in čakajo. In skoraj vsa-ka, ki je dovolj sposobna in vztrajna, navse-zadnje tovarno tudi res dočaka. V družine gredo le take, ki so dobesedno lačne in na cesti. Pa se njim je posel gospodinjske pomočnice po večini le odsodna deska. Kdaj pa kdaj so takšna dekleta tudi nezanesljiva, nezadovoljna, hitro menjajo službo, tu pa tam so brez osnovnih delovnih in higien-skih navad in včasih tudi brez razčiščenih moralnih pojmov. Težko je z njimi.

FIORELLA S SVOJIMI HROMOSOMI

So res hišne sužnje?

»Saj niso neumne,« se malce sarcastično nasmeje nekdo, ki se menda razume na stvar. »Pomočnica ni nič drugega kot hišna sužnja, ki se zanjo nihče ne briga. Milostljiva jo sekira, gospod si dovoljuje predrznosti, otroci jo ponižujejo... Sem malo preoster? Pa je v bistvu res... Saj dekleta niso neumna, da bi zapravljala mlada leta v takšni odvisnosti! Pa tudi zaslužek je odločno prenizek! V tovarni bi za osemurni delovnik zaslužila 40 tisočakov ali pa še več, tod pa jih plačajo 25, 30 tisočakov, delovni čas pa je praktično neomejen. Če bi izračunali ceno delovne ure, bi bile pomočnice na slabšem kot delavke, tudi če računamo hrano in stanovanje.

Kadar jih bodo milostljive plačevali najmanj 80 tisočakov, kolikor je njihovo delo

viloma zaposlena mati, ki nima med prišlo, da služi svoj delež družinskega proračuna, ali se družbeno uveljavi v poklicu, za katerega je presedela dolga leta po šolah in pri študiju, — in skrbjo, kam medtem z otroki.

Lahko je reči: »svetovni pojav.« Hkrati pa ne smemo pozabiti, da so marsikje po svetu, na zahodu in na vzhodu, medtem uredili vrsto ključnih vprašanj, ki našo zaposleno ženo še vedno tarejo.

Lahko je ženi brez pomoči ob urejeni družbeni prehrani, ob brezplačnih ali vsaj omejenih vzgojno varstvenih ustanovah, kjer bo otrok med službo na varnem, ob servisirih, kamor zjutraj obesil na kljuko vrečko z umazanim perilom in te počaka čez nekaj ur lepo zlikano in oprano na hišnem pragu.

Lahko je reči: »svetovni pojav, če ti standard dovoljuje, da telefoniraš zvečer pred odhodom v kino po babji sestr, ki bo poskrbela za otroka.

Pri nas žal še nismo tako daleč. Ob današnji družbeni skrbi za zaposleno ženo najbrž še tudi dolgo ne bomo.

V Ljubljani 1200 prijavljenih

Komunalni zavod za socialno zavarovanje v Ljubljani nam je postregel s podatkom, da je v mestu 1200 prijavljenih gospodinjskih pomočnic. Sem seveda ne štejejo tudi vsa precej številna dekleta, ki delajo v zameno za hrano in stanovanje.

Povprečno zaslužijo dekleta in žene ob takšnem delu 25 do 35 tisočakov na mesec, pogosto pa tudi več. Če je, denimo, vrednost brezplačne hrane 1500 dinarjev na dan, če postavimo vrednost prenočišča na 10 tisočakov mesečno in dodamo še brezplačno kurjavo, razsvetljavo in vse ostalo, bomo izračunali, da se giblje vrednost celotnega mesečnega zaslužka gospodinjske pomočnice skupaj blizu 100 tisoč dinarjev. Torej zaslužijo več, kot je povprečni zaslužek v slovenski industriji. In kako je z neomejenim delovnim časom in drugimi oblikami toliko opevanega izkoriščanja?

„Problem, ki ni problem“

»Novi zakon o zaposlenih pri zasebnih delodajalcih — sem sodijo tudi gospodinjske pomočnice — je uredil njihov status tako, da jim je do največje možne mere vzporedil pravice in dolžnosti s praviciami in dolžnostmi zaposlenih v družbenem sektorju,« mi je dejal na republiških sindikatih Franc Mrevlje. »Tako smo zdaj zadovoljivo rešili vprašanje plač, letnega dopusta, tedenskega oddiha in morebitne boleznj.«

»Izkoriščanje?«

»Najprej si bomo na jasnem, da najdemo izkoriščanje v posameznih primerih kjer koli, tudi v tovarni, pisarni. In dvomim, da ga je v kuhinji kaj več. Dobra pomočnica je dandanes loterija in družina jo dobesedno pestuje, samo, da bi jo čim dlje obdržali. Če ji kljub vsemu ni všeč — kdo neki ji brani oditi in poskusiti drugje?«

»Kako so dekleta organizirana?«

»V sindikatu jih je vključenih le kakih 30 do 40 odstotkov. Toda to jih ne ovira, da nam ne bi prišle potožiti, kadar jih kaj tišči, zlasti, ko pridejo v navskrižje s praviciami iz svojega delovnega razmerja. Nekajkrat na leto se zberajo tudi na skupnih sestankih. Tedaj predlagajo različne spremembe in dopolnila zakonodaje, izmenjavajo mnenja in izkušnje...«

»Zakaj jih potemtakem kljub brezposelnosti v tem poklicu tako primanjkuje?«

»Odgovor ni preprost. Zaslužijo kar dobro. Kar zadeva delovni čas, pa ga je težko primerjati z delovnim časom zaposlenih v industriji. Poleg tega je težko primerjati intenziteto njihovega dela z delom delavca ob tekočem traku. Najbrž je deloma vzrok v mentaliteti ljudi, ki smatrajo še dandanes vrsto poklicev za manjvredne. Tudi gostinske delavce dobimo zato zelo težko. Poleg tega se bomo morali čim prej spriznati s tem, da so mnogi časi, ko smo mlade ljudi dobesedno za lase vlekli s ceste v službo. Če ne bo šlo drugače, bo treba včasih poprijeti tudi za na prvi pogled neprivlačno delo. Seveda pa ne gre prezreti tudi želje po prostosti, ki jo kljub vsemu ponuja osemurni delavnik...«

BERNARDA RAKOVEC

SVETozAR BUSIC: DOPOLDANSKI SPREHOD

IZDAJALSKI „Y“

Nova (zanesljiva?) metoda za ugotavljanje očetovstva

Vsi ljudje so si podobni, toda med tremi milijardami človeških bitij ni niti dveh, ki bi si bili popolnoma enaki.

Niti med 76 milijardami naših prednikov ni nikogar, za katerega bi lahko rekli, da je z drugim identičen.

Vsi ljudje imajo po 46 hromosomov v jedru vsake celice telesa. Od teh 46 hromosomov — natančneje: od enega izmed njih — je odvisno, ali bomo moški ali ženska.

To je hromosom Y.

Če je eden izmed njih v naših celicah, bomo postali moški, če pa tega hromosoma ni, bomo postali ženska. Ta »odločitev« nastane v trenutku, ko se jajčece oplodi.

Toda medtem ko ženska jajčeca vsebujejo vedno 23 hromosomov in navidezno ni nobene razlike med jajčeci, imajo tudi moška semena po 23 hromosomov, toda približno v polovici semen je eden od hromosomov X, v drugi polovici pa Y. Ker jajčece lahko oplodi tako seme s hromosomom X kot s hromosomom Y, je usoda našega spoia odvisna le od — naključja.

Ze dalj časa vedo, da je tako. Toda šele v zadnjem času biologi prodirajo v najboljše podrobnosti delovanja posamez-

nih hromosomov. V Italiji je eden izmed prvih znanstvenih središč za taka raziskovanja. To je mednarodni laboratorij za genetiiko in biofiziko nacionalnega sveta za raziskovanje v Pavli.

Približno pred desetimi leti je dr. Luigi De Carli organiziral tu poseben laboratorij za kulturo človeških celic in celic drugih sesalcev. Številne mlade znanstvenike je naučil tehnike preučevanja hromosomov.

Med njimi je bila tudi Fiorella Nuzzo. Iz strogega akademskega odnosa se je polagoma razvil tudi čustven odnos: Luigi in Fiorella že več let kot moč in žena vztrajno raziskujeta človeške celice. Medtem ko se Fiorella vsebolj specializira za preučevanje hromosomov, raziskuje Luigi biokemijske značilnosti celic. Tako je Fiorella Nuzzo De Carli postala nenasadljiv strokovnjak za hromosome.

Pod mikroskopom so vsi hromosomi podobni majhnim pikam ali paldicam. Laik jih bo težko prešel in zdí se mu, da so si po obliki vsi enaki. Če pa se malo zberemo, se bomo prepričali, da so eni daljši, drugi krajši. Ugotovili bomo tudi, da jih je mogoče klasificirati v skupino petih parov daljših hromosomov, v drugo skupino sedmih parov krajših hromosomov, v tretjo skupino treh parov še krajših in v naslednje skupine vedno krajših hromosomov. Medtem ko spada hromosom X v skupino srednje velikih, je hromosom Y med najmanjšimi.

Za ugotavljanje teh hromosomov je potrebno mnogo znanja in spretnosti, tudi če so celice odlično pripravane za mikroskopsko opazovanje. Toda samo tisti, ki imajo posebno razvito sposobnost opazovanja oblik, bo zaznal, da so ti hromosomi, ki merijo kvečjemu tisočinko milimetra, pri vsakomur drugačni.

Fiorella je po daljšem opazovanju ugotovila, da dolžina hromosoma Y v moških celicah natančno pove, kdo je — oziroma kdo ni — otrokov oče.

Vsi ljudje dobivajo hromosom Y od očeta. Toda čeprav so si ti hromosomi vedno podobni, je vendarle opaziti določene razlike v dolžini. Japonski znanstveniki so ugotovili, da imajo nekateri ljudje neverjetno dolg hromosom Y. Učenjaki z univerz Buffalo in Michigan pa so dokazali, da je pri različnih etničnih skupinah dolžina hromosoma Y precej različna. Pri Japoncih je hromosom Y precej dolg, pri belcih pa kratek. Če bi imela neka bela ženska izvenzakonske odnose z nekim Japoncem in bi se rodil otrok, bi bilo očeta zelo lahko ugotoviti. Če pa ima na primer Italijanka izvenzakonski odnos z drugim Italijanom, bi se rodil otrok, ki bi bil navidezno lahko sin zakonitega moža, v resnici pa spočet od drugega.

Toda tako kot obstajajo razlike v dolžini hromosomov med različnimi etničnimi skupinami, obstajajo tudi, čeprav manjše, med pripadniki iste narodnostne skupine.

Fiorella Nuzzo in njeni sodelavci so nekega dne analizirali značilnosti hromosomov očeta in sorodnikov nekega defektne-ga otroka, da bi ugotovili, če je patološko obremenjenost treba pripisati dednosti ali ne. Analizirali so kri otroka, njegove matere, očeta, sestro, dve let po materini strani in sestra po očetovi strani. Medtem ko je bil hromosom Y pri očetu in strici navadno dolg, je imel umsko obremenjen otrok hromosom Y normalne dolžine, ki je

bil podoben hromosomom večine primerov, ki jih je Fiorella Nuzzo preučevala v letih svojih raziskav. Zaradi tega je začela sumiti. Analizirala je nato še značilnosti nekaterih sistemov krvnih grup že zgoraj omenjenih sorodnikov in tako ugotovila, da ni nobenega dvoma, da umsko obremenjen otrok ni sin legalnega očeta ter da ga je mati spolela v izvenzakonskem razmerju.

Zaradi te značilnosti hromosoma Y (torej zaradi dejstva, da niti en človek nima absolutno enakega hromosoma Y) je mogoče s skrbno analizo natančno ugotoviti očetovstvo.

S tem je nastala možnost za nagelše in preprostejše reševanje cele vrste pomembnih medicinskih problemov. Kajti ne samo, da bo odslej mogoče ugotoviti očetovstvo, temveč bo to odkritje povzročilo tudi nov odnos do spolnega življenja. Uporaba kon-tracepcijskih sredstev ne bo smno bolj upravičena, kot je bila doslej, temveč jih bodo pod pritiskom znanosti tudi češče uporabljali. Metoda dr. Fiorelle Nuzzo De Carli bo omogočila, da bodo otroka analizirali že v maternici in tako ugotovili, kakšen bo. Pravne in biogenetske probleme bo mogoče po zaslugi zdravnice iz Pavie odslej lažje in bolj celovito reševati.

ADRIANO B. TRAVERSO (L'ESPRESSO)

Romunov bo več

Romunski zakonski pari brez otrok in samski moški in ženske, starejši od 25 let, plačujejo od 1. januarja precej visok davek na svojo dohodek. Romunski državni svet je izdal dekret, s katerim so dohodek zakoncev brez otrok in samskih obdavnili z 10 odstotki, če znaša nad 800 lejev, in z 20 odstotki, če pretega 2000 lejev. Izjema so družine, v katerih so otroci umrli, in pa invalidi.

Ta dekret spada v sklop prejšnjih ukrepov za povečanje natalitete. Oktobra lani so namreč sprejeli dekrete, po katerih je ločitev možna samo v izjemnih primerih, prekinitve nosečnosti pa je praviloma prepovedana. Prav tako so predvideni razmeroma visoki posebni otroški dodatki in druge ugodnosti za družine, ki imajo več kot tri otroke.

Lanske analize so pokazale, da vznemirljivo nazadnje naravnih prirastek prebivalstva. V zadnjih desetih letih se je na ravni prirastek znižal od 14 na 8 promilov, število prebivalcev, starih do 14 let, pa se je znižalo od 33 na 27 odstotkov skupnega števila prebivalcev. Če bi naravni prirastek še naprej tako pojemal, bi se v začetku drugega tisočletja ta odstotek zmanjšal na 21. Zato so tudi uveljavili precej rigorozne ukrepe. Analitiki so izračunali, da bi se v kratkem občutneje povečalo število pasivnega dela prebivalstva, s čimer bi se hkrati povečala tudi ekonomska obremenitev njegovega aktivnega dela in bi v prihodnosti začelo primanjkovati delovne sile.

Kurenti prihajajo v Ptuj

Ljudski običaj in turistična atrakcija

»Nismo posebno navdušeni, da odhajamo kurentovati v Ptuj, mi je pripovedoval Franček Kolaric, vodja kurentov iz Markovce pri Ptuj.«

»Ljudje menijo, da morajo kurenti ostati po starih segah in običajih v vaseh, kjer preganjajo zimo in prinašajo srečo v kmečke domove. Vendar razumemo, da prav vsakoletno kurentovanje v Ptuj omogoča ohraniti ta običaj, ki je začel že polagoma izumirati.«

Ptujčani pa so mi povedali drugačno varianto: »Kurenti so že od nekdaj — od srednjega veka sem — prihajali v mesto, čeprav niso prestopili pragove meščanskih domov. Ptujsko kurentovanje je zato samo nadaljevanje dolgoletne tradicije.«

Tisoči gledalcev

In vendar: kurentovanje si iz leta v leto ogleda več tisoč ljudi. Právijo, da jih je bilo lani kar 30 tisoč! Vse skupaj poteka pod spretno organizacijsko roko ptujskega zavoda za kulturne prireditve in ob izdatni podpori občine. In prav zato sem vprašal: ali je kurentovanje turistična atrakcija, ali eden od množice festivalov, vseh vrst, ki so se »razpasile po naši domovini?«

Ob tem vprašanju so Ptujčani planili: »Ne in ne!« so hiteli zatrjevati. »Kurentovanje ni niti turistična atrakcija, niti festival poklicnih ali amaterskih skupin. To je samo prikaz živih ljudskih običajev. Kurenti niso igralci, to so preprosti ljudje, kmetje, ki si sicer kurentujejo po vaseh, enkrat v predpustnem času pa pridejo tudi v Ptuj.«

O tem, da je kurentovanje čisti ljudski običaj, ki je tisočletja živel med prebivalci na Ptujskem polju, nihče ne dvomi. Nekdo so kurenti skakali po njivah že cel mesec pred pustom in s tem nagajali prihod demonov, ki preganjajo zimo in dajejo plodnost. Obiskovali so vasko domove in povsod so jih radi sprejeli, ker so bili prepričani, da prinašajo srečo. Njihov najhujši nasprotnik pa je bila zlasti v srednjem veku duhovščina, ker je videla v njih poganski običaj. Duhovniki se niso mnogo motili, saj so živeli kurenti že davno poprej, predno se je sploh pojavilo krščanstvo. Fevdalna gospoda jim sicer ni bila naklonjena, preganjala pa jih tudi ni več. Zato kurentom nikdar ni bilo težko prihajati v mesto; v večjih ali manjših skupinah so že v srednjem veku prihajali v Ptuj. Njihova želja, da za nekaj ur zapustijo polja in vase, je razumljiva, če upoštevamo, da so bili to tlačani, ki so enkrat na leto oblekli kurentovo opravo — kurentijo — pod katero jih nihče ni poznal. V kurentiji so se počutili bolj sproščeni, o čemer govori dejstvo, da so grajskemu gospodu, če so ga slučajno srečali, upali ponuditi roko in se rokovati z njim.

Samo denarja ne!

Kurent tudi danes ponudi roko vsakomur, komur želi srečo. Gorje, če mu daš namesto roke denar! Z ničemer ne moreš bolj razjeziti kurenta in lahko se ti zgodi, da nos občuti njegovo trdo pest ali celo ješevko. Dekle pa se kurentu ne odkupi s roko, ampak z robčkom. Čim več robčkov naberejo kurenti, tembolj so ponosni. Kurent sprejme samo jedajo in pijačo, kadar pride v kmečko hišo; tedaj tudi odloži svojo grozljivo masko, ki pa je nikoli ne vrže na tla, ampak postavi na stol ali na posteljo, s čimer ji izkazuje posebno spoštovanje. Če bi jo dal na tla, bi to pomenilo nesrečo za hišo.

Svojih prastarih navad se držijo kurenti tudi na kurentovanju v Ptuj. Skacejo in tekajo v nepojmljivem ritmu in z vztrajnostjo, ki je prav gotovo ne bi zmogli brez kurentije, pa čeprav tehta vsa oprava tudi 30 do 40 kg. Kurent še zdaleč ni pustna šema. Resen je, molčeč in demonski, kakor da je zares zrasel iz zemlje.

»Ampak skakanje v vroči težki opravi je vendar strašno naporno,« sem pripomnil, ko smo se v Ptuj pogovarjali o kurentovanju. »Le kako morejo zdržati takšen napor?«

»To bi vam najbolje povedali tisti, ki si vsako leto nadenejo kurentijo.«

Markovci. „oporišče“ Kurentov

Odpeljal sem se iz Ptuja. Mrak se je že spuščal na prostrano, zasneženo ravnino Ptujškega polja. Ko sem se po zaledeneli cesti pripeljal v Markovce, glavno »oporišče« kurentov. Velika uharica, ki je sedela na osamljenem kolu med polji, me je brez strahu opazovala s svojimi velikimi, razumnimi očmi.

»Veste, to je posebna strast in tudi čast obnem,« mi je dejal Franček Kolaric, ko sem se zglasil na njegovem domu in ga spraševal o nagibih ljudi, ki si nadenejo kurentijo. »Ko se bliža čas kurentovanja, ne moremo zdržati, ne da bi se oblekli in šli po vasi. V kurentiji se posteno preznogijo in tudi mišice na nogah te bolijo, da je kaj. Pa vseeno nas nekaj žene in ne moremo se odreči temu...«

V ljudeh na Ptujskem polju se vedno živi nekaj pristnega, elementarnega. Njihovi običaji jim ni mogla vzeti niti duhovščina, niti zandari, ki so jih preganjali v stari Jugoslaviji, niti duh modernega časa, ko kurenti posikakujejo med avtomobili in v smrdljivem izpuhu bencinskih motorjev. Res pa je, da bi začelo kurentovanje najbrž že polagoma izumirati, če se za ta običaj ne bi zavzel zavod za kulturne prireditve v Ptuj. S tem, da jim je na široko odprila vrata v mesto in omogočil tisočim ljudem, da si ogledajo to edinstveno, tisočletja stara folklorno navado, jim je samo dal nove možnosti za nadaljnji obstoj. Tudi stare tradicije ni prekršil, če jih je pripeljal v Ptuj; tudi v srednjem veku so hodili tja.

»Za nas bi bilo mogoče najprimerneje in tudi najbolj originalno bi bilo, če bi lahko

pripeljali občinstvo na kurentovanje v Markovce,« pravijo v Ptuj. »Samo, kako naj sprejme vas tolikšno množico gledalcev?«

Zanimanje v tujini

Vedno večje število gledalcev pa daje kurentovanju hočeš nočeš tudi vse močnejše turistično obeležje. Tridesetisočglava množica zastavlja posebne naloge tudi ptujskemu gostinstvu, ki zanjo sicer lahko preskrbi hrano, prenočišče pa ne dovolj. »Hrano lahko pripravimo vsem,« pravijo ptujski gostinci, »samo če bi nam vsaj agencije javile vnaprej, koliko obrokov bodo naročili gostje.«

Za kurentovanje se zanimajo danes kulturni in turistični delavci iz Italije, Avstrije, Nemčije, Francije in drugih evropskih in tudi prekomorskih držav. Vedno več je turistov iz zamejstva, ki si prihajajo ogledati ta edinstveni ljudski običaj. Zavod za kulturne prireditve v Ptuj je zato že razširil svoj program: kurentovanju je pridružil še druge ljudske običaje iz severovzhodnega dela Slovenije, kot na primer nastop oračev iz Lancove vasi in borovo gostivanje iz Prekmurja. Lani so prišli celo »služarja iz Cerknega pri Idriji. Tako se je rodila zamisel, da bi kurentovanju, ki bi bila osrednja prireditev, dodali še nastop originalnih, še danes »živih« ljudskih mask iz vse Slovenije.

Letos bo na predvečer kurentovanja gostovala v Ptuj tudi ljubljanska Drama, ki bo 4. februarja uprizorila Linhartovo igro »Matiček se ženil.«

Priznanje vidnih kulturnih delavcev iz Slovenije in tudi iz drugih držav, da je kurentovanje eno najlepših in najbolj živih ljudskih običajev v Evropi in mogoče celo na svetu, pomeni močno spodbudo ptujski občini, ki je doslej dajala vsu podporo tej prireditvi. To priznanje, zlasti pa razumevanje občine pa se utegne bogato obrestovati v prihodnosti.

Turisti bodo spoznali Ptuj in ne bodo hodili tja samo na kurentovanje, ampak si bodo prihajali ogledovati tudi njegove bogate kulturne in zgodovinske znamenitosti.

Če bi lahko tudi za našo državo veljali rezultati neke ankete v Italiji, ki je pokazala, da prihaja večina turistov tja predvsem zaradi zgodovinskih in kulturnih znamenitosti, potem bi lahko sodili, da se odpira Ptuj še velika turistična prihodnost. Ne samo zaradi kurentovanja!

NIKO ISAJEVIČ

ODSEVI

Nizozemska je dežela prekopov; v njih se zrcalijo vse lepote te dežele. Foto: D. K.

PREGANJANJE DEMONOV

Kurenti s Ptujškega polja so spomin na poganske običaje naših prednikov

Foto: Stojan Kerber

Noč v kravjem baru

Vtis in njega opis, ki ima zvezo samo z nizozemskim turizmom

Sedel sem v Groningenu v restavraciji. Čeprav je to znamenito mestece še danes glavno mesto nekdanje dežele Frizije, ni bilo v njem na večer prav nič bolj zabavno, kakor v vseh drugih provincialnih gnezdih na Nizozemskem.

Zulil sem dobro in močno pivo, čeprav bi mi vino pravzaprav bolj ležalo po mastni večerji, toda... Če bi naročil pol litra bi bilo to ne zelo dolgo, temveč tudi povsem neprimerno. O tem bi naslednje dne govorili najmanj trije odstotki meščanov, in gotovo bi se našel kdo, ki bi celo pokazal name.

Po deseti uri zvečer sva ostala v resta-

vaciji samo še dva. Pri sosednji mizi je sedel postaran gospodek, ves majhen in živ. Lital je po časopisu in zdelo se mi je, da me izziva. Vedno jebral natanko tisto stran, katero sem imel sam razgrnjeno pred seboj na mizi.

»Dolčas, kajne gospod,« je dejal in zložil časopis.

Prikimal sem in se ukvarjal s tisto stranjo, kjer sem skušal iz nizozemskega jezikoslovnega pragozda razbrati program kinematograf in morebitnih zabavišč v tej frizitski metropoli, pa je bila bera nadvse borna.

»Zaman iščete tisto, česar tudi sam nisem našel,« je dejal sosed po angleško. »Tu v tem kraju se ne boste zabavali. Ne pijače in ne slačenja ne boste našli. Strogi ljudje žive tu.«

Prišel je, mlitila sva prazno slamo ter ubijala natakarku živce. Zdehal je in komaj čakal, da bi lahko začel pred časom popravljati. Midva pa sva nesramno naročila še steklenico piva. Pogledal je na uro in prikimal.

»Če imate čas, če gospod ni kje na domu zmenjen,« je pomežiknil prišel, »potem vas povabim, da mi delate družbo. Nisem še toliko popil, da bi se ne upal voziti svoje stare barke med kanali.«

Govoril je kot deč, ki je lil zunaj in vso pokrajino spreminjal v mokro gobo. Pripovedoval mi je, da je trgovski potnik, da prodaja kuharske knjige in da je doma z juga, kjer so bolj veseli ljudje; razen tega pa je leta in leta preživel v Parizu, kjer se ga je prišla marsikatera lastnost.

»Kraj, kamor vas vabim, nima imena. To je hiša na samoti ali če hočete — zaselek. Več hiš na samoti. Sredi brezmejno ravne Frizije, slavne in dolgočasne. Ni da leč, mislim, da le sedemnajst kilometrov. Samemu se mi ne bi ljubilo tja... Spoznali boste lokal, ki ga vodi turistično zelo razgledan kmet. Pravi kmet, vam rečem.«

Stekla sva pod slapovo dežjo, ki so lili na prazni glavni trg v Groningenu, do avta in se jadrno vrgla na sedese. Zarometi so se zasekali v tekočo pokrajino. Kmalu sva z glavne ceste zavila na stransko, potem še enkrat za razred nižje, dokler nisva končno vozila po poti, ki je bila povsem ozka in brez asfalta. To je za tukajšnje razmere pravo čudo.

Ustavila sva se pred hišo, ki je stala kot temna gromada sene. Nizozemske kmečke hiše imajo dokaj nizke zidove in zelo visoke strehe. Vsa okna so bila temna, od nikoder se v vlažno noč ni trgala en sam žarek svetlobe. Ustavila sva se pred majhnimi vrati na katerih je bilo na belem pa-piru zapisano: »GOSTILNA PRI KRAVAH. ODPRTO OD SEDMIH ZVEČER DO ZJUTRAJ. PROSIMO: MOČNO POTRKAJTE!« Potrkala sva močno, in vrata so se takoj odprla. Pred nama se je znotraj v svetli sobi priklonil možak, ki je bil obleden menda v nizozemski ali frizitsko narodno nošo. V sobi je na ključkah na zidu viselo veliko dežnih plaščev; pod njimi so se na kamnitih tleh nabirale večje in manjše luže.

Možak, ki se nama je priklonil, je spremljevalcu nekaj govoril, ta je zamahnil z roko, a o čem je tekla beseda, nisem niti skušal uganjati. Gospod v narodni noši nama je odprl še druga vrata. Če me ne bi spremljevalec potegnil za seboj, bi od začudenja obstal kar med vrati in občeudoval prizor, ki se je nudil očem.

Prostor je bil velik in visok. Visok toliko, da bi lahko pet ali šest ljudi zlezlo drug na drugega, dolg pa za manjšo lahkoletsko stezo. Razen tega je bil prostor razdeljen na dva, menda enaka dela. Meja med obema deloma je tekla natanko po sredi, pod slemenom hiše. Ena polovica hiše je bila posvečena gostilni, druga polovica pa je bil čisto navaden — hlev. Morda hlev ni bil čisto navaden, ker je bil vonj po domačnosti, kakor se določiti stvari pesniško reče, komaj zasnaven. Na mejni črti med obema obratoma so stale jasilni, nad katerimi so se v polmrazu risali kravji gobci, okrašeni z rogovi. Krave so se vedle povsem mirno; zvečile so in z dolgočasno gledale okrog sebe.

Gostov je bilo znatno več kakor krav, vendar ne toliko, da bi delali gnečo. Mizice, za katerimi so posedali dokaj veseli gostje, so bile nenavadno nizke; če si stal ob njih so segale komaj do kolen. Temu primerno nizki so bili stoli, pravzaprav pručke.

Sedla sva in sopotnik je z roko pomahal proti točilni mizi. Priteklo je zalo dekle in postavilo pred naju pollitrsko steklenico, ki je bila vsa oblepljena z etiketami in še vsa umazana od slame. Kakor da bi jo javkar prinesli iz stoletne kleti.

»Vidite, tukaj vas ne vprašajo, kaj bi radi. Kdor pride sem, mora piti vino. Kmet je bil dolga leta v Franciji, pa se je navadil piti vino in da bi celo rešil zamaskiral pred sovražniki, si je izmislil takole turistično zadevico.«

Segel sem po steklenici in hotel naliti, pa me je gospod sunkom prijel za roko.

»Tu pa ne! Tukaj pa si gostje sami ne nalivajo vina! Tukaj je stvar malice — pomežiknil je — drugačna...«

Spet je zamahnil z roko in od točilne mize je jadrno priteklo, drugo, še bolj zalo dekle. Kazalo je, da sta prva in druga roki sestrici. Vendar je bila druga mlajša in sproti. Obledela je bila v dolgo krilo, ki ji je segalo prav do tal, tako, da ni bilo moč videti niti čevljev, kaj šele zaponk na njih. Kolikor pa je imela spodnjo polovico telesa oblečeno bolj toplo, toliko je bil zgornji del života bolj razkrit.

Ze po prvih njenih kretanjih, ko nama je nalivala vino, sem spoznal smisel in pomen cele operacije.

»No vidite,« je dejal veseli spremljevalec. »Bilo bi vama žal, če bi si le enkrat samkrat sami nalili vino.«

Razgledovala sva se, pri vseh mizah je bilo enako. Tisti, ki so bili bolj okajeni, so pili hitreje, da je imelo dekle kar polne roke dela. Nekateri so se že malo naležili; začeli so prepevati, vendar je bil velik

prostor akustično tako prirejen, da so se glasovi izgubljali pod visoko »mebo«. Krave so ostale povsem mirne, petje jih ni motilo.

»Filtro pijete,« je dejal gospod. »Komaj vas bom dohajal.«

Dekle je priteklo in nalivalo. Bila je vesča svojega poklica in poslanstva. Ko je nalivala, je bila vedno obrnjena proti gostu, kateremu se je kazala. Bila je gibčna in gotovo ena izmed najbolj zaslužnih mlajših članic lokalnega teledavnega društva kajti toliko poklonov do nizkih miz vsa večer, to ni bila šala.

Večer pa je mineval. Prekobalila se je polnoč in mlajši sestri je pomagala stare, ki je bila potem, ko so se gostje dočeli bra napili, deležna enakega spoštovanja in pozornosti. Stari kmet, ki je zasedal za točilno mizo, si je mel roke in usmerjal deklet v prepodobne žejne smeri.

Noč je minevala hitro. Vino je hlapelec nove steklenice so prišle na mizo. Nekaj gostov je odšlo k jaslim in se pogovarjali s kravami. Bile so polne razumevanja za vinjene duše in se niso izmikale mlilova njem in božanju. Vse skupaj — celotno vzdušje — je bilo na trenutke kar idilično in polno prave domačnosti.

Na koncu smo le odšli. Ne vem, kdo je bil bolj utrujen, dekle, ki nam je nalivalo vina, ali midva, ki sva ga pila. V vsa kem primeru je bil ta kravji bar velik zabavnejsi, kot dan ali dva kasneje resnični bar v Amsterdamu, kjer je bil na sporedu prvi in zdolgočasen striptese. Kjer je bilo vse natanko tako, kakor sem lahko predvidel.

DRAGO KRALJ

Izlet tedna

Rudnica — gora sredi Bohinje

Turistični napotki

»Kam v nedeljo smučat?« je pogostno vprašanje, ki ga kdo postavi sredi tedna. »Družino imam, a nimam avta. Zaljubljeni smo v Bohinj, a ne maramo na Vogel. Preveč ljudi, predolge vrste, previsoke cene v gostinskih obratih. Smo bolj nedeljski smučarji.« Torej? . . .

Bohinj še ni prenatrpan, predvsem ne za tiste, ki jim ni do smučanja ob velikih »potegavščinah«, temveč bolj za prilžnostno držanje, ki bodi le del programa za konec tedna.

Pozimna je brez avtomobila pravzaprav lažje priti do Bohinje, kakor pa z njim. Ozka in vijugava cesta ni v prevlečko vse selje avtomobilistom, katerim posebno številni avtobusi delajo na ožinah sive lase. Avtobusov je na progah med Ljubljano in hotelom Zlatorog v Ukancu pravzaprav — na kupe. Ob šestih zjutraj odpelje prvi in potem do desetih vsako uro. Tudi med polnočnim in peto uro popoldne peljejo avtobusi vsako uro. Zadnji odpelje iz Ljubljane zvečer ob sedmih. Za devetdeset kilometrov dolgo pot rabijo avtobusi navadno piete tri ure.

Cena prevoza v eni smeri znaša 740 dinarjev. Za vse avtobuse lahko vozovnice že vnaprej rezervirate, seveda le v eni smeri. Avtobusna podjetja ne prodajajo vozovnic za obratno smer, tako, da boste za povratek vedno malo v skrbih. Lahko se vam bo zgodilo, da ne boste mogli nazaj ravno

s tistim avtobusom, s katerim boste hoteli. Kateri so bolj zasedeni? Tisti, ki se vračajo iz Bohinje že popoldne, ali pa tisti zadnji? Odgovor je dokaj negotov, ker se izletniki včasih bolj množično ogrejejo za zgodnejši povratek, včasih pa za kasnejši.

Kdor se boji Vogla in Zlatoroga, naj za ključki potovanja pri Janezovi cerkvi v Ribčevem Lazu.

Če ste prišli že v soboto popoldne ali celo dopoldne, če imate pristo soboto, potem je najbolje, da se »vsidrate« v Štari Fužini, Ribčevem Lazu, Polju ali Kamniju, to so vasice in zaseki, od katerih ni noben oddaljen od Janezove cerkve več kakor četr štiri ure. Pri avtobusni postaji je tudi turistični urad, kjer vam bodo pomagali, da boste kar se da hitro našli sobo za prenočišče. Lahko jim tudi telefonirate dan — dva poprej (064-76190) in se o vsem podrobneje pogovorite.

Sedaj pa kam in kako? Deviski »nedeljski« smučarski svet se razprostira na primer na slemenju gore Rudnice, to je tistega »masiva«, ki loči Zornjo od Spodnje bohinjske doline. Doktor na sončno slemo in preval je najlažje iz Stare Fužine ali iz Ribčevega Laza (pogostnejši vzpon je iz Fužinske strani). Zgrajena je več lažjih »sprehajalnih« smučišč, pri sojna mesia za sončenje in izredno pije razgledi na Triglav in njegovo sosesčino: tudi na drugo stran proti Voglu in Črni prsti. Za pot do vrha prevala boste rabili najmanj četr štiri ure, največ pa pol; več nihakor ne.

Razen Rudnice je lahko na sporedu tudi sprehajanje po pespotech proti Vojam, ki severnem bregu jezera, na vrh same Rudnice, po cesti do Srednje vasi in navzgor proti Uskovnici, kakor tudi iz Stare Fužine do planine Blatca sčadaj za Studorsko goro, od koder je z roba zelo lep razgled na jezero in gore za njim.

Kar se tiče prehrane, je v Štari Fužini in Srednji vasi več gostiln, kjer je hrana nekoliko cenejša, kakor pa tam koder teče glavni tok obiskovalcev Bohinje.

Anton Ingolič:

Nekaj moramo priznati Ingoličevemu romanu in noveli — a, kar moramo priznati tudi GIMNAZIJSKI, romanu, ki izide tudi v ob pisateljevi šestdesetletnici, da je od svoje prve knjige Mlada leta in do GIMNAZIJSKE bil nenehno s peresom sredi svoje družbe ter s človekom te družbe, predvsem pa je bil s prizadetim človekom, s tistim svojim junakom, ki smo ga prebrali, da bi z njim vred prestajali njegove tegobe in da bi negodovali ali protestirali. Prav velikokrat je pri Ingoliču ta junak mladina — saj ni razdobja v štiridesetih letih njegovega pisanja, da ne bi napisal dela o mladem junaku svojih dni, naj je šlo za njega samega in za predvojni čas ali naj gre za naša vojvodi. Tudi ob GIMNAZIJSKI je pisateljstvo in profesorjevo srce ostalo pri mladini in pri njeni današnji problematiki. Iv. P.

Roman GIMNAZIJSKA bo izšel tedi v zbirki Levstikov hram pri založbi Mladinska knjiga.

Ravnatelj, ki mu je z obraza izgledal dobrohotni smehljaj, je nejevoljno pogledal po zbranih in se glasneje kot prej potrkal s svinčnikom ob mizo.

»Stvar je resna, prosim! Gre za našo dijakinjole! Ali tile ljudje res nimajo nikakršnega pedagoškega, kaj, pedagoškega, človeškega čuta? Polovica jih še vedno ne sodeluje, polovica tistih, ki sodelujejo, pa na mesto nesrečnega dekleta vidijo zgolj ime v razrednici, ime, ki ga je kaj lahko prečrtali. Pa jim niso imena izročena v vzgojo, pač pa mladi ljudje z vseni svojimi tako zelo zapletenimi problemi. Bi moja Metka že leto dni prakticirala na sodišču, če ji ne bi bil pomagal, ko je sredi visokošolskih študij omagala kot študent in kot človek? Oba z Minko sva ji pomagala iz krize in zdaj ima delo, s katerim je zadovoljna, moža, s katerim se dobro razume, in otroka, ki je letos začel hoditi v šolo. Pa Niko? Niti gimnazije ne bi imel, če ne bi z Minko imela tolikšnega potrpljenja z njim, a zdaj se pripravljata na diplomiro. Res, Minka mora skrbeti za njegovega Miklavčka in celo za Lidijo, ki je počasi odbija izpit za izpiztom, toda čez leta se bosta Niko in Lidija vendar postavila na svoje noge. Tile ljudje res ne vedo, da zdaj čas hitreje teče, kot je nekdo, naše šole, posebno pa gimnazije, pa so še vedno tam nekje v časih Marije Terezije! »Gre, prosim,« je zaklical opominjajoče, »gre za mladega človeka!«

»Gre tudi za ugled naše šole!« je prišlo tam od peči. »Da,« je povzel ravnatelj, »in za ugled naše šole! Ugled naše šole pa bi tpej, če ne bi ravnatelj z mladino, ki nam je zaupana v vzgajanje, pedagoško, humano,« je končal s poudarkom, potem pa se obrnil proti vratom. »No, povejte, ali bi se zdelo vam pa vašim sošolcem in sošolkam čudno, če bi sedela z vami mlada mamica!«

Dijaki so se začudeno spogledali, kakor da vprašanja niso razumeli, potem pa je temnolasi le vstal in rekel: »Zakaj bi se

vedo, kaj je življenje, ker imajo vsega dovolj in preveč, ker... ker... »Ne, v svoj razred je ne sprejemim!« je ponovila ostro in odločno. »In o tem, kdo je v mojem razredu, bom odločila jaz, ne pa dijakin!« je se rekla in sedla.

Malce mutne tišine in že se je dvignil Monsieur Alors. »Stališč tovarišice Kopačeve ne odobram in ga tudi ne razumem,« je rekel. »Sicer pa imamo še štiri četrte razrede, če dijakinje-mamic Kopačeva res ne mara v svojem razredu, jo lahko sprejme razrednik kakega drugega četrtega razreda, na primer tovarišica Jenkova.«

»Jaz je ne sprejemem, že tako imam najmočnejši razred,« je Monsieur Alors zavnila profesorica s pletenjem, potem pa se rekla, »tovariš Petek lahko tako govori, ko ni razrednik četrtega razreda.«

»Tudi to seveda ne pride v poštev,« je staro profesorico zavnil ravnatelj, »to bi bila za našo šolo največja sramota,« je nadaljeval z ogorčenostjo, ki jo je komajda še prikril. »V poštev pride samo šolanje na naši šoli, redno ali privatno. Prosim, ali ima kdo povedati še kaj tehtnega k stvari!«

Kar po vrsti so se oglašile tri profesorice. Ze priletna ženska z dolgim izpitim obrazom je dejala, da morajo v prvi vrsti upo-

ni grešnica. Prav so napravile tiste njene sošolke, ki so jo obiskale in ji odnese cvetje. »Prvi šolski dan, ji gotovo ne bodo lahki, trenja ji je torej pomagati, da čimprej premagava prve težave. Razred je to razumel, a mi vzgojitelj!« je končala prizadeto. »Zdaj se je oglašil še predavatelj predvojaške vzgoje in sekretar šolske partijske organizacije, ki je šel sedem članov, dva dijaka-četrtosolca in pet profesorjev, med njimi Starmanovo, Kopačevo in ravnatelja. V mesanici slovensčine in srbohrvaščine je povedal, da so na neki šoli zares odklonili vpis v podobnem primeru, da pa so zaradi tega na dveh ali treh sestankih tisto šolo zelo ostro kritizirali in jo, kakor se spominja, napadli celo v časopisu, zato meni, naj bi dijakinjo sprejeli.«

Tako tisti, ki so govorili za, kakor tisti, ki so govorili proti, so čedalje odločneje, ostreje in bolj in bolj prizadeto razlagali in utemeljevali svoja stališča. Toda večina profesorjev je še vedno molčala, ta je pritrjeval prvim, oni drugim, bilo pa je tudi nekaj takšnih, ki so pritrjevali obojim, in kljub burni razpravi je bilo še vedno nekaj tovarišnih, ki so še kar dalje opraviľali svoje

delo in bolj in bolj nestrpno pogledovali na uro. Po besedah predavatelja predvojaške vzgoje se je ravnatelj, ki je konferenco dotlej vodil sede, dvignil, potrkal s pestjo po mizni plošči in, ko se je zbornica končno le utišala, spregovoril: »Mislim, da smo slišali vse razloge, ki govore za to, da Stropnikovo v omogočeno redno šolanje, kakor tudi razloge, da njeno prošnjo oziroma prošnjo njenih staršev zavrnemo. Ker so imenja različna, bomo glasovali o obeh predlogih, o predlogu tovarišice Kopačeve, razredničarke, da prošnjo zavrnemo, in o predlogu tovariša Petka, ki je tudi moj predlog, da dijakinjo sprejemo.«

Preden pa je mogel nadaljevati, se je od vrat oglašila Ada, ki je še čedalje večjo prizadetostjo spremljala profesorsko razpravljanje. To vendar ne gre, da Jelka ne bi smela v šolo, da bi se morala vse leto pripravljati na izpite, kar na dvajset izpitov in še na maturo, da bi jo po krivdi tistega vsiljivca, pravzaprav po moji krivdi zaprl v njeno hišo z otrokom, ki ji gotovo ne bo dal niti uro miru, pa materjo, ki je tako nemogoča, da bi jaz, če bi bila na Jelkinem mestu, že davno pobegnila od doma. Ne, to ni bilo krivično, strašno krivično! Morana imena zaradi svoje pravičnosti, navidezne pravičnosti seveda, v zboru veliko besedo, celo večjo kot ravnatelj, ki je prava dobrčina, in se, kakor je rekel oče, sploh odpravila s šole, medtem ko o Morani govorijo kot o bodoči ravnateljici, ne samo na šoli, marveč tudi tam, kjer o tem odločajo. Starokopitneži s staro Rozo na čelu, tisti, ki si ne želijo nič drugega kot disciplino, pa mladi, ki se ne bi hoteli zameriti novi ravnateljici, in Puščava Gobi, ki našega razreda živega ne more videti, in še ta in oni bo potegnil z Morano in Jelka bo obsedela doma s čmeravim otrokom in živčno materjo. Ne, to se ne sme zgoditi!

»Prosim, tovariš ravnatelj!« je zaklicala, ko je prej dvignila desnico. »Želiš?« je vprašal ravnatelj. »Prosim za besedo!« »Povej, le povej, kar imaš na srcu,« je ravnatelj spregovoril dobrohotno. »Jelko imamo radi kot prej,« je zaklicala glasno, ko se je dvignila in stopila korak proti mizi. »Jelka je še zmerom naša sošolka in vse razred si želi, da bi čimprej

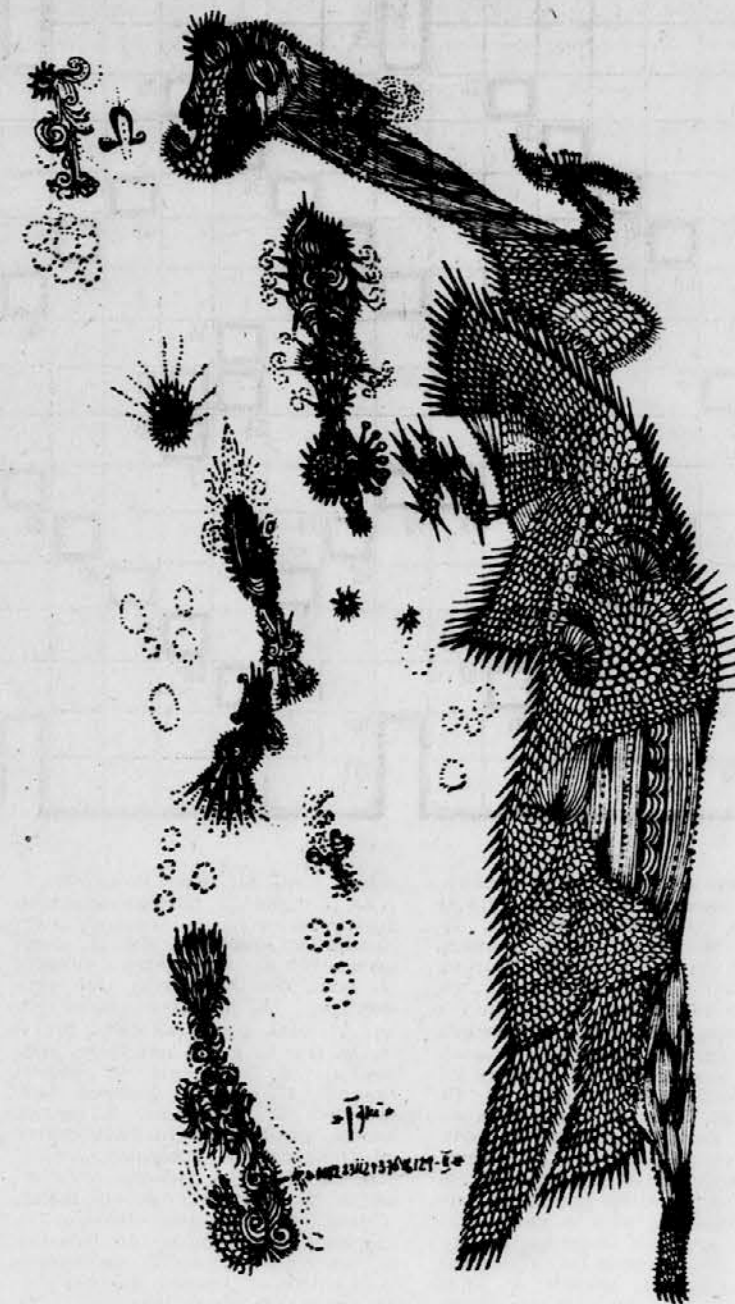
Kolumb pa potuje dalje, na ladjo

je ukazal zapisati tele besede:
Prepovedujem objokovati razbite ladje,
razbitih ladij bo vedno več.
Prepovedujem misliti na žene, žene
so matere dvoma, ki je oče smrti.
Prepovedujem čakati na ptice, lastovke
so šle tod že zdavnaj, vrabci ne morejo.
In na jarbol bom dal privezati vsakogar,
kdor bi kdaj sanjal v spanju kaj strašnega.
Devetindevetdeset nas ne bo več nikdar stopilo
z nogami na zemljo, toda zemlja je.
Vidite razbito ladjo v daljavi?
Se mrtva verjame, da zemlja je.
Ne poslušajte galebov: devetindevetdeset
mož izmed nas jim neki dan vržemo,
toda cilj te poti ni večnost med ribami,
čar te poti je v radostnem ugibanju
vetra in rib in bitij nad ribami,
kdo bo med nami tisti stoti.
Zato prepovedujem na tej ladji umirati.

In ladja gre dalje. Kot sad je obešena
zemlja na najvišjo vejo večnosti.

Lojze Krakar

Iz zbirke NOČ DALJSA OD UPANJA,
ki bo izšla pri Državni založbi Slovenije.

JOZE HORVAT-JAKI: Iz ciklusa »Duhovnik« (1966)

Nove knjige

AUGUSTE RODIN: O umetnosti. Pogovori z mojstrom. Napisal Paul Gsell. Pogovori z velikim umetnikom so prvič izšli v slovensčini leta 1950. V njih je Rodin preprosto razložil nekatere globoke probleme kiparstva, izpovedal svoj umetniški nazor ter opozoril na resnost in odgovornost umetniškega poklica. Posebno je poudaril, koliko vztrajnega, naporega in vsakodnevnega dela terja od umetnika kiparstvo, če si hoče pridobiti tisto visoko tehnično znanje, da lahko v kamnu in bronu izrazi človekova raznovrstna čustva in misli. Gsellovi pogovori z mojstrom so dragocena knjiga, ki pove več kakor marsikatera debela zgodovina likovne umetnosti. — Delo je izšlo v prevodu in s spremno besedo Vladimira Kocha v knjižnici Sivi kondor (urednik Uroš Kraigher) kot njen XIII. zvezek pri založbi Mladinska knjiga v Ljubljani. Na priloghah so fotografije Rodinovih del. Strani 106.

Izšel je v opremi Uroša Vagaja pri založbi Obzorja v Mariboru. Strani 215.

GEORGE SAND: Indiana. Roman. Pravo ime te francoske pisateljice (1804 do 1876) je Amantine Lucile Dupin. Poročena le kratak čas z baronom Dudevantom je v letih 1833 do 1834 doživela ljubezensko epizodo s pesnikom Alfredom de Mussetom, v letih 1838 do 1846 pa je bila prijateljica Chopinu. Nastopala je za pravice žene in za svobodno ljubezen. Njena dela opisujejo idealizirano ljubezen in jo zato štejejo za poglavito zastopnico tako imenovanega sentimentalnega romana. V njeni prozi je čutiti tudi humanitarne in socialne tokove tistega časa, vtem ko so njeni vaški romani močna idealizacija podeželskega življenja. — Roman »Indiana« sodi med njene romane strasti. To je zgodba slepe ljubezni in porušenega zakona z nekakšnim happy-endom. Delo je za zbirko žepnih romanov »Ljudska knjiga« (zvezek 82-83), ki jo izdaja Prešernova družba v Ljubljani, poslovenil Silvester Škerl. Zaradi raznolikosti del in avtorjev te zbirke in zaradi njenega namena bi bilo vsekakor dobro, če bi zvezki izhajali s kratkimi oznakami pisatelja in dela. Strani 247.

TADUESZ ROZEWICZ: Nemir. Izbrane pesmi. Poljski pesnik (ime se izgovarja Ruževič) se je rodil leta 1921 in je njegova prva knjiga z naslovom Nemir izšla leta 1947, druga, »Rdeča rokevica«, pa leta 1948. Med predstavniki poljske pesniške tradicije, ki odhaja v preteklost, in eksperimentatorji, ki razbijajo zakone jezika, je Rozewicz s svojo enostavnostjo, komunikativnostjo in s svojim občutkom za odgovornost pred zgodovino eden od tistih, ki svojem času niso pokazali hrbita in je vse njihovo delo živo pričevanje in široko razlagajoči se glas človeške vesti, tako pravi Ryszard Matusewiski v uvodni besedi. Pesmi je prevajalec Lojze Krakar izbral skupaj z avtorjem. Izšlo v zbirki Pesniki — 5. zvezek — v opremi Jožeta Brumna pri Državni založbi Slovenije. Strani 101.

SODOBNOST, leto XV (1967), številka 1. Revija Sodobnost je začela svoj petnajsti letnik. Urednik Mitja Mejak podaja bilanco svojega uredništva v zadnjih dveh letih in poudarja, da bo revija tudi vnaprej odločno vztrajala v boju zoper sodobno barbarstvo, zoper moralno povampirjeno civilizacijsko in zoper absurdne materialne in duhovne razmere, v katere je potisnjena slovenska kultura, vztrajati pa bo treba tudi v uporabi zoper vse bolj grozečo provincializacijo te kulture. Osrednja aktualna tema te številke je razprava Vlada Vodopivca »Stare in nove ocean«. Avtorjeve misli o monolitnosti in diferenciaciji v naši družbi, o prvihah družbenega napredka ter o krizi zaupanja analizirajo predvsem konflikte in nasprotja, nastajajoča ob vrednotenju fizičnega in umskega dela v proizvodnem procesu. Literarni del nas seznanja z Nobelovo nagrado Nelly Sachs; v tem delu se nam z nove strani odkriva pesnik France Kosmač, Radko Polič pa objavlja začetek svojega vojnega teksta »In zaplahutala je smrtna peruta«. Sledijo še rubrike Portreti, Polemika, Razgledi in Kronika. — Sodobnost izhaja pri Državni založbi Slovenije, letna naročnina 25 Ndin. Prva številka ima 112 strani.

JOZE TOPORIŠIČ: Slovenski knjižni jezik, 2. del. — Uradno je to samo učbenik za II. razred gimnazije, očitno pa bo ob pomankanju podobnih priročnikov dobrodošel vsem, ki imajo radi slovenski jezik in si ga želijo izpopolniti. Vsebinska zajema zgodovino knjižnega jezika od Trubarja do Prešerna, pesniško zvrst jezika, nauk o besedi, besedotvorje, pravopis, oblikovanje in stilistiko (jasnost, jednatost, živost, primerenost). Obilica metodološko dobro izbranih zgledov daje učbeniku posebno vrednost.

»...osem, devet, enajst... dvajset... petnajst...« je štel ravnatelj. »Se kdo? Nič več? Torej petnajst?« »Z malce drhtečo roko je napisal številko na vlogo, ki jo je imel pred seboj, in se spet oglašil, ko se je prej ozrl po zakajeni zbornici. »In kdo je proti? Kdo je za drugi predlog? Dvignite roke, prosim!«

Prva je roko dvignila Kopačeva, takoj za njo stara Roza in še tri njene sosedice, potem dve ali tri mlade profesorice, ki so šele pred leti nastopile službo, pa profesor Puščava Gobi in še nekateri, tudi oba šahista in tisti trije ob starinski omari, ki so se ves čas imenito zabavali, pa profesorica s pletenjem in...

»...sedem, osem... in dva je deset, dvajset, trinaest, štirinajst, šestnajst, sedemnajst...« Počakal je malo. »Se kdo?« je vprašal ježno. Da, samo do kraja šolskega leta, potem grem, to ni šola, to ni vzgojni zavod! Se jutri povprašam, kako je z mojo stvarjo. »Se kdo?« je skorajda kriknil.

In hkrati so se dvignile še tri roke tistih, ki so zmerom potegnili z večino; in potem sta se dvignili še dve roki in slednjic še ena.

»Torej skupno trindvajset! Tako!« je rekel ravnatelj nekam trdno, ko si je številko zapisal. »Jelki Stropnik je torej zavrnjena vloga za naknadni vpis.« Že je sedel, a spet se je dvignil in vprašal reko, »in kdo se je glasovanja vzdiral?« Nič ne bi dvignil roke. »Nekateri so se glasovanja vzdiral,« je dejal razdraženo, »spet najst in trindvajset je osemtrideset, tu nas pa je...« Odšel je od celotnega števila svojega profesorskega zbora tiste, ki so se opravičili ali med konferenco odšli, pa so se mu številke zamešale. »Naj dvigne roko tisti, ki so se vzdrali glasovanja!« je rekel suho, uradno, kakor ni imel navade govoriti.

Dvignili sta se dve roki, ena ženska in ena moška, ena še mlada z manikiranimi nohti, druga že s kočenimi prsti, in čez čas se dve ženski, ena s poročnim prstanom, druga brez njega.

Gimnazijska konferenca

nam zdelo čudno? Tudi tovarišice profesorice so mamice, pa se nam ne zdi nič čudno.

Smeh tam ob široki omari iz staroavstrijskih časov, a tu na začetku dolge in široke zelene mize nestrpno trkanje s svinčnikom. »In kaj praviš ti, Kotarjeva, ki si njena sošolka? Kaj bi dejal razred, če bi Stropnikova spet prišla v šolo?« je ravnatelj še vprašal.

Ada, ki strahu pred profesorji sploh ni poznala, tisto malo spoštovanja, ki ga je imela, pa ji je naglo kopnelo, se je dvignila in mirno, brez zadrege odgovorila: »V tem niče pri nas ne bi videl nič čudnega, sploh si niče ne misli, si ne more misliti, da Jelka ne bi mogla priti v šolo; nekatere punce so jo že obiskale, tudi rože so ji odnesle, danes popoldne pa jo je z razrednim predsednikom Tomažem obiskalo nekaj fantov...«

»Bravo, bravo!« je zaklicala Emma Starmanova, ki je vsa v črnini, z vse večjo zbratnostjo in prizadetostjo sedela razpravi:

»Tako si mislite vi! Jaz pa mislim, kakor sem povedala!« je Kopačeva ježno zavnila Adine besede. »V mojem razredu je ne bole! To je vendar od sil! Ze tako je disciplina na psu, že tako mladina nima moralne hrbenice, počenja, kar se ji sliji in kar ji pač pade na misel, pa toliko razpravljajo o zadevi, ki je na moč preprosta: dijakinja, ki ima otroka, zakonskega ali nezakonskega otroka, ne spada v šolo, v gimnazijo! Kolegu Petku se ne čudim, nima otrok pa je popustljiv, posebno, če gre za dekleta, Emi pa je otrok umri; da pa se ravnatelj, ki ima tako bridke izkušnje s svojima otrokoma, poteguje za takšno dijakinjo, to je več kot čudasko. Ne bodo ji onemogočili študija, študira naj doma in pride na izpite! Kar se mene tiče, ne maram honorarja, ne za razredni izpit ne za maturo. Ni to dovolj? Kako sem pa jaz študiral? Ne samo četrte razred, vse štiri visje gimnazijske razrede sem napravila privatno, medtem pa hodila v službo, da smo lahko živeli. In še bolezen v hiši, oče zadnjih pet let niti na noge ni stopil, z mano sva ga ves dan in še ponoči prekladali z ležišča na ležišče. Tudi po njegovi smrti ni bilo misliti, da bi službo pustila. In vendar sem doštudirala. In zdaj že dve leti mam strezem kot dojenčku, pa nikomur ne razlagam svojih tedev. Zato pa ni nič z mladimi, ker jih prevač pestujemo, ker sploh ne

števati mnenje in željo razredničarke, ki dovolj dobro pozna svoj razred in ve najbolje, kako bi navzočnost dijakinje, ki ima doma otroka, vplivala na razred, s katerim je bilo že doslej več kot preveč težav in ki je sploh najtežji razred na šoli. Profesorica Roza je s svojim visokim, pikskajočim glasom povedala, da bi z odklonitvijo vpisa te dijakinje obsodili tudi domače zabave, ki so se, kakor je slišati, ko kuga razpasle po mestu; obsodili bi huliganstvo, ki se bolj in bolj širi, in sploh pokazali, da jim ni vseeno, kaj mladina počne, kadar ni v šoli.

Mlajša, ko trlica suha ženska, ki se je šele pred kratkim omožila s precej starejšim človekom, pa je dejala, da bo najbrž samemu dekletu zelo nerodno sedeti s sošolci in sošolkami, ki o spolnih odnosih govorijo se niti pojma nimajo.

»Ta je pa bosate!« je profesorji segel v besedo profesor Bela tinta. »Ne veste, kaj je dejal Pik ob koncu moralne pridige svoje razredničarke?«

»Kaj? Kaj?« so vprašali od tu in tam. »Rekel je: Prepozno, Morana, prepozno, vse je že pocesano! In za svojo najbrž resnično ugotovitev je dobil uravo.« Smeh, hahljanje in pozivi ravnatelja k disciplini ter resnosti, Bela tinta pa je še povedal, da Stropnikova gotovo ni edina dijakinja njihove šole, ki je zanosiła, da pa je s tisto tretješolsko vred, o kateri so tudi govorili, tako nepoučena o teh zadevah, da si ni znala pomagati, kakor so si in si še pomagajo druge.

In spet smeh in hahljanje pa se nestrpnežje ravnateljevo trkanje s svinčnikom ob mizo. Za Jelko se je znova zavzela Emma Starmanova; med drugim je dejala, da je naša družba še vedno takšna, da na nezakonsko mater gleda s pridržkom. In to dekletomater naj še oni, pedagogi, zamamujejo s tem, da ji odklonijo vrnitev v šolo, v normalno šolanje, v normalno življenje? Naj jo izključijo iz šolske skupnosti? Nasprotno, čimprej jo morajo sprejeti v šolsko skupnost, v kateri je živela zadnja leta, in napraviti vse, da bo spet zaživela življenje gimnazijke. Profesorica, mati treh predšolskih otrok, pa je dejala, da biti mati vendar ni sramota, imeti otroka pa noben greh. Če se je to zgodilo nekaj let prej, kakor je naravno, in če se je zgodilo v nenavadnih in nenaravnih okoliščinah, zaradi tega vendar mlada mati

